

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 25. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius05val-shoot-idm140381311816480.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

## EN VISITATZ BOG. Præfation.

I gode christne, som bygge oc boe her vdi sognen, giffuer ieg eder kierligen tilkiende, at vor naadigste herre kongl. maytt. haffuer udskicket mig her omkring Sielands land, at forfare udj alle sogne kircker, om een christne almue faa deeris rette føde till deris siæls salighed, som det sig bør, om den rette kircke skick ved macht holdis effter hans naadis ordinants, och huorledis almuen haffuer och lemper sig der effter udj alle maade. Saa er ieg ochsaa hid kommen udj lesu naffn at forfare det samme hoß eder, derfor vill ieg først lade eder høre min befalings breff, och siden ochsaa handle med eder effterßom mit embede udviiser. Bedendis eder kierligen och gierne at i bliffuer saa lenge tillsammen, effterdj at min leilighed giffuer sig iche saa, att ieg kand komme till eder huert aar igien, ia icke huer tredie heller huer fierde aar, førend ieg faar saa draget Sielands land igiennem, at i derfor høre och mercke dett som i vell haffue behoff, forhaabendis att || i schulle icke det fortryde, naar ieg haffuer giordt rede paa min visitats och embede her hoß eder.

Her læser prousten min befalnings breff och ieg strax der effter kalder kircke verger, och fattige folck werier op till mig i den øffuerfte stoel, och kommer folcket till at sidde neder, och ieg setter mig der paa een stoel for dennom.

26

## SUMMA VISITATIONIS.

Som i nu hørde min befaling i gode christne, saa er det første, ieg haffuer at handle med kircke verger och eder alle sammel.

om denne kircke och guds huß som i søge till at høre guds ord udj.

Det andet

om eders sognepræst och sogen degen, som schulle drage eder och eders børn guds ord for.

Dett tredie

om hellige dage, huad tid eder bør at komme hid till kiercke, och huad tid eder bør icke at komme her ind.

Det fierde

om de fattige her och ander steds, huorlunde der schall handlis met dennom. ||

Det femte

om kirckegang, huorlunde den schall være

Dett siette

om echteschabs sager. Och om andre nødachtige artickler, ved huilcke een christen almue kunde faa deeris siæls saligheds lærdom uforhindrett at høre huer till sin døde dag, at wi motte tillsammen faa een glædelig opstandelße tillhobe udj lesu naffn, och bliffue guds børn paa dommedag.

27

## \*DEN FØRSTE PART

### Om kircken.

Saa er det første ieg haffuer at handle met kirckeverger, och med eder allesammel om denne kircke och guds huuß, som kirckeverger haffuer deeris naffn udaff, at de \*heede kirckeverger derfor, at \*de skulle verie for kircken och vare paa kircken, forskicke \*hied \*kircken till gode, huad hinde tillhør, kreffue hendis gield

ind, och beskiche alting saa med hende, at den christne almue kunde alletid uforhindret guds ord her inde at høre, det hør kirckeverger till, eller motte de heede kirckeverre, och icke kirckeverier.

Kircken kalder wi nu denne sted inden och uden || som staar her opbygget aff stien och kalck, huorfor i haffue eders forældre at tacke, och det gode at tale om dennom der bort er, at de holt denne sted ved macht eder till gode førend i bleff fød till verden, maa vell schee vaar hun icke byget paa denne dag, i skulle icke findis nu saa villige till at sette saadan een mur och bygning op effter denne dag, derfor bør eder jo i det allermindeste at holde eders børn till gode och ved macht, det som eders kiære forældre haffuer byget, och for eder, at eders børn motte ochsaa faa guds salige ord her inde at høre, naar som eders hode ligge och soffue her udj denne kircke eller kirckegaardt.

## Om taget.

Derfore skulle kirckeverier skifftis vid at stige her op paa hine huelling \*till och lofft, och forfare om denne kircke er under tør tag, och om der er ingen sted blyff 28 blest udaff, eller een steen sonder, och dripper een draabe ind paa mur och huelling at forderffue dett, saa at gode folck skulle siden ligge her inde udj regen och raad och dampet, och forderffue saa deeris legom paa den || sted, som de skulle hente deeris siæls saligheds lærdom paa, dett er for silde tagit, naar mand kand kiende det her inden paa muren, naar den begynder at grønnis, det er thi kirckevergers stor scham, som den tid haffde befalning, om det scheede for deeris forlømmelßis skyld. Derfor er det kirckevergers forste befalning, at i holder denne kircke under tør tag, som huer aff eder vill jo heller hiemme udj sit eget huß ved sit bord och i sin seng boe ved tør tag, end under tage drobe, saa meget som hannom mueligt er. Saa tenck och till at denne huuß, der hør vor herre lesu till, at den maa ochsaa alle tider holdis under tør tag.

## Om vinduer.

Dernest med tette vinduer, i vide vell at snæ kand knyge och fyge der ind, som soelen icke kand skinne ind, och er iche gott, at gode folck schulle falde ind udj een stoel der fuld er aff snæ och regen och forderffue deeris klæder, och derfor heller bliffue her borte end komme hiid ind till kircke for den sags skyld, derfor schulle kirckeverger lade bode \*ruder udj vinduer och kalcke besønderlig imod vinte || ren, huor som behoff gjøris, at gode folck kunde altid ligge her inde under tør tag, och inden tette vinduer at høre guds ord, och huilcke unge drenge som i kunde fornemme, der kommer hied paa denne kierck till onde och icke till gode at kyle och kaste op till dette tag och till diße vinduer, och i faar at vide, huem de tillhører, da bør eder at vare deeris forældre at paa sognesteffnene, at \*de straffe deeris børn derfor, paa det at bødelen icke schall straffe dennom, inden de døer aff verden; di det gjør ingen uden skalcke. Huo vilde haffue sine vinduer hieme i sin huuß udkastet och udkylet, hugger een it hug 29 udj din liedstøp, dá tørst du steffne hannom till ting och platz och plage hannom derfor, saa tencker ochsaa till, at vor herre lesus beholder sin huuß uschamfeerit aff skalcke.

## Om guluid och stole.

Denne gulff schall staa reen. Diße stole staa reene, och om sommeren føre may hid ind, och bekiende at i haffue saadanne guds gaffuer i skou och marck, och gode dannequinder, och gode piger venne dennem till at bæere deeris faareklæder fulde aff urter || och græs om sommeren till kircke med dennom, at strøe det paa gulffue udj deeris hoßbonds och deeris egne stoel at mand kand haffue lyst till at søge hiid indtill sammel, naar i holder det deyligt och smucht.

## Om kirckegaarden.

Kirckegaarden schall ochsaa staa altid reen och udj gode maade, ingen hylder heller nelder schall være paa kirckegaarden, ingen tid høyer græs end offuer ens anckelkuode, smuck \*jam lang græs, saa at kirckeverger lade den slaais thu heller tre gange om sommeren, at gode folck kunde \*gaa heeden paa hine kirckegaarde till deeris forældris graffue icke at bede for dem, gud være loffuit, det haffue de icke behoff, de haffue deeris dom, lenge siden borte, och vor dorn den staa endnu for, men at betencke hoß dine forældris graffue, at du schalt och een tid sielff døde, vdvelge din leder sted heller i dag end i morgen, effterdj at vi haffuer ingen breff paa vort liiff, derfor schall kirckegaarden staa slet och vell rensed, det schall være langt fraa, at i schulle tillstede, der kommer stundom och øx heller fæ paa kirckegaard|den at beskyde, med aarlou at \*siige och bekliche den sted som eders forældre ligge och huile sine beene udj, och i achte ochsaa selff at ligge och huile eder der hoß, det er eders søffnehuß, och eders seng i schulle soffue udj till domme dag, huo vill 30 haffue sin seng hiemme udj sin huß beschiit och beklicked, saa tencker till at holde denne seng i schulle lengst være udj reen och smuck indhienit och indhøffuit met kierckegaards mur, riste, stette, port, och andet huad der till er behoff, saa at i holder den een deilig, ryddet och pyntet kircke inden och uden, at den gode almue kunde med lyst och glæde søge hid ind at høre guds ord och deeris siæls saligheds lærdom: och ingen tillstede at riide och rende ind paa kierckegaarden i bryllups tiid, det hørde dieffuelen till, saa vell som den slemmerj och \*demmen mand haifde i kircken paa anden heller tredie brøllups dag, det ehr afflagt \*till landtzing, derfor schulle nu kirckeuergene tage uare paa som de erre tilbetrede.

## Om prædicke stoelen, funten, och alteritt.

Tre ting haffue i her inden diße dørre som eder bør att tage meest vare paa, Och || vor de icke her inde, da motte i vel selff verre her ude, dett første er eders prædicke stoel, dett andet ehr eders funtt, det tredie eders høye altere, diße tre ting bør att verre udj huer sognekirke, och er saa beschickit aff gammel arelds tid, for drabelig sagers skyld, att prædickestoelen schal verre opbøgit vid den sønder side i kirken, offuen offuer alle andre stoele, guds salige ord til hæder och ære, op till itt uindue, sognepræsten til goede om vinteren, och bei synderlig naar hans øyne de falme och dummis. Funten neden i kirken och alteret offuen i kirken, och predickestoelen mit imellom, att naar eders sognepræst prædicker eder vor herre Iesum Christum reent och klart til eders salighed, da beuiser hand sin lærdomb med de tvende høyuerdige sacramenter, derfor slar hand den ene hand ind til funten, och den anden op til alteret, att de staa paa baade sider wid prædickestoelen, som dj tuende cherubin stoed omkring arcken, for dj to sacramenter erre dj to indtzegele som henger for det breff som bleff giffuit 31 ind fra himmelen uid Moysen och nid vor herre Iesum Christum, der de thj budord, troen och fader vor staa schreffne udj. Och ehr den rette afflatz | breff som oß bør att døde hen med, och haffue i graff med oß, och icke paffuens affladtz breff, som hørde dieffuelen til; den første artickel i breffuit ehr dj thj budord, den anden vor troen, den tredie vor fader vor med alt det dennom tilliuder i det gamle och ny testament, her henger nu de tuende indtzegele neden for, de er daabens och naduerens sacramentt. Funten staa bag udj kirken, att i sidde eller staa allesammen och vender baggen til funten, derfor attj schulle tencke deth att verre nock med den ene gang attj erre døbt huer uid sig i naffn faders, søns, och hellig aands, saa attj schulle aldrig uidere døbis end den ene gang: alterit staa offuen i kirken for alle eders øyen, och i vender eder op til dett, attj schulle komme ihu at gaa altid til sacramentit, och lade eder berette saa lenge som i leffue paa iorden; det ene som er daaben, er en tid giort vid huert christin mennische och schall aldrig tidere giøris: dett andit schall giøris all eders liffs tid, saa at det schal end uerre ocsaa eders sidste spiisning naar i schulle døde fra denne uerden, om i haffue icke foractit det udj eders leffuende liff; tencker ickun effter med den som haffuer forachtet dett høyuerdige sacramente udj || \*sin velmacht, hand uil icke gierne faa det udj sin sidste tid, hand uil gierne enten faa en wdød eller døde heden foruden schell och schrifftemaall, och da saa megit som mennischen maa dømmes, gruer mand om dett mennisches salighed, endog uj lade gud raade for alle ting. Derfor er det icke tid at forachte det udj sit leffnitz liffue. Dertilmed mercker diße tre ting, prædickestolen, funten och alterit, erre de tre tegen som s. Hans setter udj sin sendebreff, aand, och vand, och blodt, huorpaa huert mennische maa kiende och uinde om hand er det euige liffs barn eller icke. Aanden det er din sogneprestis and och røst naar hand lærer dig Iesum Christum reen och klar; vand, det 32 du och dit barn er døbt udj, och blod, det ehr Iesu Christj legome och blod att æde och dricke til en stadfestelse paa alle uore synders forladelse. Aand i prædickestolen, vand i funten, och blod paa alteret. Oc neffner den h. aand blod och icke legome imod hin kalketiuff som \* tilforn attj uille komme, och stiele eller røffue fra almuffuen den ene part aff sacramentit, som er Christj velsignede blod. De tre tegen siger s. Hans kand

huert mennische kiende paa om hand er det enige liffs barn, eller den æuige døds barn, haffuer den villie || til dette ord der gaar ud aff \*din sognepræstis mund naar hand predicker dig lesum Christum reen och klar, och du kommer gjerne til din sognekirke, er gjerne den første och icke den sidste, lader icke gjerne din stoel staa tom, naar tid ehr paa, och \*dig bør at uerre udj din sognekirke, du setter troen til guds ord, och laffuer och lemper dig der effter imod din fattige neste, det beste dig er mueligt: ydermere ochsaa att du gjerne kommer ihu uid dit naffn att du est døbt i naffn faders, och søns, och den hellig ands, dertilmed att du ocsaa gaar gjerne tidt och offte til alterit, och lader dig berette, diße erre de uisse tegen att du est det euige liffs barn, och maa derfor legge dine hender tilhobe och tacke gud.

Men lige tuert imod, haffuer du icke det ord kiert, som udgaar aff din sognepræstis mund, kommer icke gjerne til din sognekirke, lader din stoel tidt staa tom om søndage och andre hellige dage, fører it schiendelige leffnet lige tuert imod guds ord, kommer icke end tidt ihu, att du est døbt, gaar icke til sacramentit, da tør du icke spørre dine naboer och gienboer att, men dit egit hierte schall offueruinde dig, och sige dig att dett ehr it vist tegen til, att du est besett med || en dieffuel udaff helffuede, fordj hand sidder uid dit hierte och holder dig der fra, att du schalt icke høre guds ord, eller sette tro dertill, hand er tilfredtz, ihuor du est i den gandtsche uerden, kand hand ickun holde dig fra din sognekirke och fra guds ord, for 33 hand ueed vel at du hør da hannem til. Derfor haffuer den hellig aand uid s. Hans sat oß diße tre tegen paa maalit, att ui schulle kiende uid dem huor nær ui er gud och hand oß, heller huor nær ui erre dieffuelen och hand os. Det schall nu diße tre ornamenten eller redschab, prædickestoelen, funten och alterit paaminde oss.

## **Om prædickestoelen besynderlig.**

Prædickestoelen schall icke uerre en bogstoel, eller en hiffgippe neder paa iorden. Men deylig opbyggitt hoes den sønder side i kirken, guds salige ord til hæder och ære, och att huert mennische kand see sin sognepræst under øgen, ihuad stoelestad hand haffuer udj kirken, att den ene sidder icke udj den andens vey, paa det attj maatte alle høre och merke eders salighedtz lerdomb. Derfor bør en goed almuffue først at staa op udj deeris stoele, naar sognepræsten læser euangelium udj prædickestoelen, och saa sette dennem neder tilbage paa deris stoele, och icke ligge dennem neder || paa deris brøst, attj icke falder udj søffn, men kunde bliffue uogene, och uacker til at høre, merke och forstaa guds ord, och alle uende dennem til och imod prædickestoelen, och icke saa schendelige sidde och uende deeris røff (med forloff sagt) til deeris sognepræst, som somme groffue och wfornumstige bønder pleyer att gjøre; det er nu talit om prædickestoelen, kand en almuffue huer i seer forførge sig och sine med stoelestade udj kirken, da maa de io alle tencke til at lade vor herre lesus ochsaa faa sin stoel, uel opbyggitt eller opmurit aff de ødelagde altere, som saa mange nu findis alleuegne udj kirker, der icke kunde schickis til anden eller bedre brug.

## **Om funten besønderlig.**

Funten schall altid staa tør och reen, intet uand udj, til saalenge en dannemands barn kommer til kirke, och 34 schall døbis, da kand degnen eller klockeren sla en spand uand eller to i funten, at der er ingen tiid schidit uand fuld aff muelus eller andet scharn (med forloff sagt) at en ville uemmis uid at stoppe en finger udj, end siden døbe it nyfødt barn der udj, men at der altid schal uerre ræent och klart uand som uor herre lesus bleff felff || døbt udj ræent och klart rindendis uand udj lordans floed; nu schal eders sognepræst icke lobe ud til floede med eders børn, derfor ehr hannem beschicket it kar her inden døren, der neder bag i kirken, som er funten hand kand døbe dennem udj.

Om vinteren maa mand varme den ene kædel vand, att det ehr da liudt och lunckit vand, fordj daaben ehr giffuen uore børn thil deris siels salighed och icke til deris legomis schade och forderffuelse.

Naar it barn døbis der nedre, da schulle i alle staa op udj eders stoele, mand och quinde, unge och gamble, och uende eder til funten, dett høyuerdige daabens sacramente och det lille barn til ære, och sognepræsten schal læse daabsens ord saa høytt attj høre dennem allesammen tilhobe, huer i sitt stoelestad, och naar som i høre hand neffner lesu naffn, da schulle i alle neye, mand och quinde, och mendene obne deris hoffueder och bekiende attj haffue ingen salighed i himmelen, paa iorden, eller under iorden, uden uor herre lesum alleniste.

Och i som staa fadder til nogit barn schulle tencke til at holde gud det som i loffue och tilsige || der neder hoes funten, først attj vil uerre uidnisbiurd til dette barns daab och christendomb, siden attj ville haffue opseende paa det barn som i holde til daaben, att det schal lære sin børnelerdom slittelig och uel, indtil det bliffuer saa stort, at det kand følge heden til sognepresten, och aff hannem offuerhøris och stadfestis til at gaa til sacramentit, huilket vj kalder den rette \*fermelse confirmatz eller stadfestelse udj troen och udj børnelerdom. Saalenge ehr gudfadder och gudmoder forplictig til att haffue tilsuun til samme barn i 35 de maade, och endocsaas udj andre maade, om faders och moders hoffuit ginge nogit adt, thj oß bør jo at holde den ene den anden huad som uj loffuer och tilsiger huer andre end siden der uid funten udj guds sted, du est ickun it mennische som vj erre alle. Nu faar du guds naffn til med, att du kaldis det barns gudfader eller gudmoder, derfor att du schalt staa det barn for udj guds sted. Derfor schulle i och spørre deris forældre til der om, naar i finde dem, kiere fadder huor lider min gudsøn, lærer hand nogit, gaar hand til sognekirke om søndagen och andre hellige dage, lader hannem komme til mig, ieg vil høre hannem offuer, at ieg faar icke synd for hans schyld, at ieg bliffuer icke til en løgnere for gud och eder. || Dette est du forplictig at holde, du kiøber dig det icke fra, bundelille, med fadderpenge, de giffuis ud for en anden sag schyld, som er, at fader och moder schulle icke falde udj mishaab for gud giffuer dennem flere børn, hand uil ochsaa giffue dennem meere at føde dem med, derfor giffuer mand barnit penge, ligesom mand giffuer ochsaa brud och brudgomb penge och boeschab at behielpe dennem frem med udj deeris eichteschab.

Det siger ieg icke derfor, attj schulle ey io gierne uerre fadder til huer andris børn, men at i schulle tencke til udj lesu naffn at holde gud och eders nette, huad i der loffue och tilsige.

Her schulle i ocsaa vide at ingen fadderschab kand forhindre ecteschab, som det wgudelige paffuens folck haffuer lært och løgit sor oß, thoe fadder maa vel haffue hin anden til echte, saauel som dj maa giffuis i fierde maade, heller den ene er udj fierde och den anden udj tredie, det kand ingen forbiude, for uj telle altid fra dem som er lengst fra bullen, saa at neffnis der fierde mand paa den ene side, da maa den part som \*er j tredie maade paa den anden side nyde det got ad och giffuis den, som rører hannem paa i fierde maade, som diße tider icke kunde forhindre echteschab, saa kand icke heller 36 nogen fadderschab forhindre echteschab, dette er nu talit om funten. ||

## Om alteret besønderlig.

Alteret schall staa med ræene klæder paa, som huer uil io haffue en reen dugh, paa sit bord om søndage och andre hellige dage, end siidenn paa det bord der lesu Christj legome och blod schal handlis paa, den schal altid uerre ræen, och kirkeuergene schulle altid lade toe hues requisit heller meßeklæder som brugis uid samme høye altere.

Ligesom huer kirke haffuer nock udj en prædickestoel, saa haffuer huer icke flere altere heller behoff end ett alleniste: gud giffue at en christen almuffue uil tencke til at bruge det ret, som de haffde aldeelis nock derudj. Derfor haffuer de andre altere intet behoff lenger, endog papisterne uille ochsaa haffue dem uid maghtt at de schulle staa och uente ny tidinde at deris kram och plynderj motte komme op igien, huilke de tør dog icke forbiiede effter, gud aff himmelen frj oß fra andre uilfarelser, saa sant som ui bliffuer uel srj for paffuens och munckenis uilfarelse, som ui haffuer nock uerit udj.

De andre altere uden det rette høye altere hør heden til den rette uilfarende lerdomb som paffuer och muncker førde om helgens paa || kaldelse, och om den løgnachtig skiersilds pine och er saadanne kohytter och kramboer som vor herre lesus selff styrte om udj ierusalem's tempel den tid hand dreff de kremmere ud.

Derfor kunde kirkeuergene forkomme dem, och vende det slemme och klack til andens kirke behoff, tafflerne eller billeder kunde de sla paa veggen, at dj kunde uerre goede eenfoldigis spegel som dj kunde see dennem udj naar dj uide huem samme billeder erre giorde eller maledede effter, vden her findis nogen billeder som mand haffuer gjort søgning til, och hengde voxbørn och krycker for, de schulle borttagis och brendis op.

37

Och effterdj att diße andre altere brugis icke nu lenger, haffuer mand borttagit dem, at vj icke lenger bespotter gud, och henger klæder paa stock och steen som kunde brugis til fattige folckis kroppe at tørre dett word och blod aff deeris pocker med, huortil kirkeuergene kunde lade toe huis klæder her haffuer hengt paa diße altere, och schiffte dennem til de siuge vdj hußarmet her udj sognen, ellers kommer der bud fra Helliggiesthus i Kiøbenhaffn som schal hente dennem || heden til de siuge udj hospitalet om i vil icke bruge dennem til eders egne siuge.

Men saalenge i goede christne som i see diße altere staa førend de nedbrydis, och der settis leffuende folch i de steder igien, da schulle i tencke paa den stoere vilfarelse uj haffue uerit udj under paffuer och muncker, och loffue och tacke gud som os haffuer friitt der fra, att wj uide nu bedre udj denne klare och evangelii liuse dag.

Dett altere nu nest prædickestoelen kand heden tagis och settis en stoel der igien til alle dennem her udj sognen som gud haffuer lagt sin hand paa, at de erre tyckhøre, att dj kunde staa nest prædickestoelen, och disbedre høre guds salige ord.

Liger her nogit goedtz til diße øde altere, da bliffuer det iligeuel til kirken och hendis behoff, att de affbrydis och tagis heden, besønderlig de som staa nedre iblant stoelene eller i veyen imellom folckit och høyalteret.

Høyalteret kand staa med sine reene klæder paa, som huer uil io haffue en reen dugh paa sit egit bord, som før ehr sagt, och der maa tendis to lius paa alterit, icke tidere end der gaar nogen af || eder til sacramentit som schulle io schee huer søndag och hellig dag i saadan forsamling, gud schulle andet forbiude. Diße tuende lius haffuer nogit att mercke, ellers maatte de icke brende, fordj her gaar saa deglig it lius offuer vortt hoffuit den klare soel, att vj kunde endochsaa see at træde naale her inde om behoff giøris, at vj tør icke bespotte gud med liusetenden, uden de haffuer nogit at mercke; det første lius paa alterit 38 brender lesu Christj legome till hæder och ære, det andet brender hans velsignede blod til hæder och ære, och allermeest derfor, at vore hierter bliffuer opliuste, och vj faa en sand vidschab och vidnidsbiurd paa uore synders forladelse, saa tidt och offte som uj gaar til och lader oß berette. Det liuß er udj schriffthen, mercker opliuse som Christus siger selff, iegh ehr verdsens lius, ellers maa der ingen lius brende her udj kirken uden de tuende som tendis for brud och brudgomb paa deeris blußestager, naar de kommer til kirke, huad de mercker, uil ieg her effter giffue tilkiende.

## **En formaning til folckit att de gaa gierne til kirke och høre guds ord. ||**

Saa haffuer i nu diße trende ting her inden dørre, prædickestoel, funt och altere, som kirkeuergerne bør att holde uid macht, attj altid kunde retteligen bruge dem, eder och eders børn til salighedt.

Derfor bør i at haffue denne sted och kirke kierist offuer alle andre steder i verden, dette hus kierist offuer alle andre huse i verden, fordj at det er guds hus, och som vor herre Christus siger, min faders hus, alle andre kostelige huse slotte och herregaarde, Kiøbenhaffns slot, Kallumborrh slot, kostelige bygning i kiøbsteder och paa landsbyer, lader gud verre mennischens huße, men din sognekirke ehr guds hus. Ia ingen domkirke eller kloster som endnu wgudeligen brugis udj, maa kallis guds hus, men dieuelens røffuerkuler, de som icke ehr sognekirker.

Her maa du sige, alt haffuer dj prædickestoele, funte och altere: ney mine venner, funt uor der icke udj dennem, vor herre lesu Christus uille icke haffue sit høyuerdige daabsens sacramente saa forhanit, att det schulle brugis udj de morde graffuer eller røffuerkuler, fordj at dj loed icke deris hoerbørn komme til chri||stendomb, men de myrde dennom, som sanctj Gregorij fischeparck bar 39 uinde om de sextusinde børnepander de funde der udj der de den ryddede, etc. Icke haffde de heller ret prædickestoel, thj den vor fuld aff løgen aff s. Francisci och andre helgens legender: icke haffde de heller it ret altere, men mange kaahytter och kramboer til deeris løgnachtig sælemeßer och helgens falsche dyrckelser. Derfor lade vj dennem fare och bliffue uid vor sognekirke udj lesu naffn, for den er guds hus. Thj gud lader sig der inde høre uid sit salige ord, icke alleniste det som du kand leffue med din næste wid her paa iorden, men ochsaa det som du kand leffue vid i himmerigis rige til euige tid, om du icke selff uil forkaste det, da faar du det at høre her inden diße døre.

Endochsaa, derfor bør eder att haffue denne sted kierist, attj schulle lengst bliffue her paa det sidste, naar du haffuer lengst krattet, reffuit och schrabit tilsammell med rett och wrett, fra din fattige neste, och meent at du haffuer || ret best fat, som den rige mand, saa schulle de berre dig hiid til denne kirkegaard vore forældre erre bort baarne, vj maa heden effter dem, dagen ehr aldrig saa lang, at afftenen io kommer paa, huad vj haffue leffuit ehr uj viße paa, huad tilbagestaar, er vj icke uiße paa it øyeblik.

Seer til uore forældre, som leffue i tyffue, somme i fyrretyffue, somme i hundrit aar udj det lengste her paa iorden, de haffue allerede liget och soffuit bort i kierkegaarden i tusind, fem, fire, iij, to it hundrit aar, somme lenger och somme steckere, did schulle uj da paa det sidste, huad ehr den tid fra, at uj erre fødte til

verden, aff vor moders lifff, oc indtil de legge oß ind i kirkegaarden, fremfor den tid vj schulle legge her hen och soffue til dommedag, om gud uil lade sin domb bliffue nogit langt borte.

Dette schulle i gaa och tencke paa her paa kirkegaarden i den sted som i pleyer at gaa och holde faddersnack och sualder med huer andre, och gjør saa dette hus til it møllerhus, it sual || derhus, det kommer dieffuelen aff sted, och hand taler aff dj wgudeligis halß, som saa 40 schendelige vanbruge denne sted inden och udenn, som ehr dog guds hus, lesu Christj bønhus och en hellig sted for guds ords næruerelse, som gud sagde til Mosen aff buschen, ia vor herre Chrjstus maatte icke lide at en bar en spand vand igiennem templet eller den sted hand stoed och prædicket paa; vil i snacke eller tale nogit, da tager huerandre uid ermit och gaar uden kirkegaarden, der haffue i en heel marck at snacke och tale udj, attj icke tør vanbruge denne sted, uden huad i tale paa eders sognesteffne til goede, det maa eder uel tilstedis.

Saa tencker nu til at haffue denne sted kierist, effterdj at det ehr guds egit hus, och attj schulle lenge bliffue her før omgaar, och at du gjerne søger til din sognekirke och est den første och icke den sidste, at din sognepræst och den goede almuffue schulle icke alle staa och bie effter dig, før du faar stadset frem til kirke om dagen, det ehr en stoer scham, at eders sogneprest schall bie effter eder, och i icke effter || hannem naar det er ringit sammen. Derfor schulle brude, børn och quinder som uil gaa i kirke uerre betiden til stede, at de erre her naar det ringer sammen, paa det, at den heele almuffue icke schal staa och biide, och forsømme sinn tid for dens schyllid.

Søg gjerne til dit sognekirkehus, om du vilt faa gud at see i himmerigis hus, fordj dersom du icke uilt høre hannem her, du faar hannem der aldrig at see; ia lader du din stoel staa tidt tom inden diße dørre wñødt och wtwungen til at uerre her borte, gud uil lade tømme dit hus at du schalt icke faa saa megit brød som du kand stoppe udj din mund, fordj at ligesom du est imod hannom och hans hellige ord, saadan vill hand ocsaa verre imod dig igien, det tør du intet tuiffle paa, leg ickun ellers regenschab offuer med dig selff inden aar och dag, saa faar du det att befinde.

Du haffuer en dødelig herremand til hosbond, som du tiener och giffuer dit landgilde, den bør du at verre hørig och lydig, effter det fierde bud, saa frembt som gud uil 41 icke straffe dig paa lifff och siel. || Sender hand bud effter dig med sin tiener och suend, engang, anden gang och trediegang, at du schalt komme til hannom, och du sidder och fortrycker dig, aff ret fortredenhed och wlydelse, och skiøder intet effter din hosbond, huad gielier at hand lader dig straffe uid øxen och daller, och dersom du gjør hannem megit fortræd, hand tør sette digh aff dit goedtz, eller tør lade dit lifff tage aff dig.

End siden en herremand offuer alle herremend, der heder vor herre Iesus Christus, hand lader sin klokke liude her for dine øren, hand raaber til dig och siger, kommer til mig, kommer til mig, alle som erre besuarede med synd eller sorrig, ieg uil uæderquegge eder, och hand haffuer io giffuit dig dine fem sind, at du est icke forbistrid eller galen, och løber \* schow och moese, at du ey kand høre och vide hans uillie, dersom du sidder hans bud \* engang, anden gang, tredie gang, och intet schøtter om din sognekirke, men forachter hans salige ord, som mend, som mend, uil hand icke lade dig straffe uid øxen och daller, || hand haffuer uel it riis at sla dig med, hand haffuer pocker, pestilentze, koldesiuge, hædesiuge och anden plage at sla dig med, ia gjør du hannem megit affit, hand haffuer uel en leffuende dieffuel at sla dig med i din krop, tør lade dig sette fra himmerigis goedtz, och slaa din halß i sønder neder i helffuedis affgrund, och uilt du icke gjerne komme hid ind, naar du hører klochen gaa, du seer din naboe och gienboe komme hid, du \* din sogneprest kommer, och at det salige ord schal her prædickis, men du sidder och fortrycker dig hiemme, alligeuel att du haffuer ingen nødagtig aarsag til at bliffue her borte, gud tør lade bryde din halß i sønder och bære dig hid til din kirkegaard uden din kraaden tack, end langt førend du uille komme hid i saadan maade, Thj det vor io langt bedre at du laadst her nedre i din kirkegaard lenge siden, end andre schulle altid støde dennem paa dig, och tage ond efftersiun aff dig.

Men bliffuer du nogen tid obenbarlig nødt til at bliffue 42 her borte om søndage och andre hellige dage, enten udj herschabs forfald, eller och paa din siuge seng, eller och i din barselseng, || dett du kunde icke komme hid, \* och sige, herre gud naade mig arme mennische at ieg maa icke komme til min sognekirke idag, vor herre Iesus Christus rette mig det op igien paa en anden tid, saa sant som ieg uilde io heller der uerre, end her, det kiende gud som alle hierter seer, saa langt schal det verre fra at du schalt faa dig nogen wñødig aarsag at bliffue her borte, naar tid er paa, at du schalt uerre udj din sognekirke.

Och den christne adel schal her vare paa at de icke aff lætt aarsag forhindrer deris fattige undersaatthe om søndage och andre hellige dage, fra det hellige evangelium och deris sielß salighed, endogh at adelen haffuer uel ofte nødachtige sager til at bruge ochsaa hellige dage, besynderlig udj feyde tiid, ydermeere end den menige mand, dog bør dem at schaane de fattige wlærde folch, dett allermeeste dem mueligt ehr. Som herschab bør io at giffue sine undersaatthe it got efftersiun ochsaa udj den goede maade, at de burde selff at søge deeris kirke, och siden icke forhindre de arme bønder fra deeris sognekirke med helligdags || egcht, jacht eller anden \*sødsell, uden de vaare obenbarlige nød och tuungene der til, och kunde icke andet uerre, ellers gud uil fordømme och forbande herschab, dersom dj ehre uden schellig aarsag, hans hellige ord til affdraght och fattige folch til forhindring paa deeris siels salighedtz lerdom.



## En anden formaning til folckit at de tage deris tiid uare.

Saa bør eder nu att tage eders tid uare som i leffue her paa iorden, och tencker att uor herre Iesus gred offuer Ierusalem by, fordj de uille icke tage deris tid uare och sagde dem huorledis det uilde gaa med dem, som det ochsaa gich med dem førretyffue aar der effter 43 att der flød mandebloed udaff alle porte i Ierusalem, och den ene steen bleff icke liggende paa den anden udj den heele stad, alleniste fordj de vilde icke tage deris tiid uare paa huilken hand besøgte dem, och andre disimellom kom til hannem aff lange ueye, och uaar hoes hannem paa tredie dag och hørde hannem, saa at hand motte end spiise dem førend de foer hiem huer til sit, paa det at || de schulle icke suelte paa veyen, nu sidder du her i sognen och hoes kirken, och haffuer ickun en deylig spatzere uey til din sognekirke, och weest att du faar det samme at høre som Christus lerd selff, och alligeuel vil icke tage din tid uare, eller gaa saa langt effter guds ordt och din salighedtz lerdom. Skeer dig icke ret om gud straffer dig, skeer dig icke ret om du bliffuer til en stackarl och stimper, ia, scheer dig icke ret om du suelter ihiel til lifff och siel.

Mange meener at kunde de ickun faa deris næring och biering, deris hulle och fylle her paa iorden, kunde komme op offuer deris ieffn christen der ligger meer machtt paa, det er en føye och ringe ting om deeris siels salighed det er snart end. Ia min uen, gach ichun hen udj 8 eller 14 dage och æed intet och drick intet och iee huorre got det uil gjøre dit legome, saa kandst du och uiide huore got det uil gjøre din siel naar du est lenge tilsammen fra guds ord och icke uil tage din tid uare. ||

Fire tider bør oß at uare paa; den første ehr naadens tiid eller vor liffs tiid, den anden vor døds tiid, den tredie vor dombs eller regentchabs tiid, och den fierde ehr glædens eller piinens tiid. Di fire haffuer uj at mercke och vare paa som oß ligger macht paa.

Den første tiid, er al den stund ui kunde gaa och staa her paa iorden och søge til kirke indtil ui komme paa vor siuge seng.

Den anden tiid er, enten paa uor siuge seng, eller udj uor liiffs nød, indtil ui dør fra denne verden.

Den tredie tid ehr naar uort legome och siel erre atschilde, och ui schulle hæden for dommen och gjøre 44 regenschab. Det ehr got at uerre fogit, pleyer mand at sige, skulle mand icke gjøre regenschab, som i hører en tiid om aarit, om den hosbonde som gjorde regenschab med sine suenne.

Den fierde tiid ehr den euige tiid, enten udj glæde udj himmerigis rige, eller udj piinen udj helffuedis affgrund, effter som ui haffuer tiltient med uor tro eller vantro. ||

Saadanne fire tider bør oß at giffue ret uel acht paa, och derfor offuer alt uare paa den første tiid som ui erre nu udj, at ui kunde nu høste ind det som ui kunde udj fremtiden trøste och husvale oß med och vor fattig siel.

Thj det er icke for denne tiid alleniste att gjøre, men der uil uißeligen (saa sant som ui sidde her til haabe, gud holde sin fred offuer oß) komme den anden tiid, att haffuer du flitteligen hørt guds ord i denne tiid, da uel dig, men haffuer du forachtet och forsmætt det, da schalt du see huore den lede dieffuel schal komme ombore med dit hierte och komme dig til at falde udj mishaab med lifff och siel som mand slucker it lius ud.

Da faar du at see om guds ord haffuer smagt dig uel eller ilde udj dit leffuende lifffue. Det finge ui at uide uden for Kiøbenhaffn i aar paa kyndelmyße afften eller den dag nest for kyndelmyße afften, om vore fattige naboer och gienboer, nogit nær vid firesindtztyffue fattige fiskere som stoed ude paa isen imellom skibene och Saltholm och stangit aaell || wdj deris rette fangen arbeid och biering, och uiste dennem ingen liffs fare udj al verden, førend det gandtsche støcke jis, som de stod paa, brast neder paa alle sider omkring dennem, och de komme udj haffuet til deeris beltested, och flød saa hen ud att haffuit paa jisen tilsammen, indtil at de bleff atschilde, somme til detthe lifff, och somme til det euige lifff, fordj at somme bleff reddit och komme op til Amager, somme til Saltholm, och somme flød end hen paa jißangel omkring Malmøe, heden imod Falsterboe, och komme ind til Malmøe igien, och vandet bleff tyckerit aff \*dem, saa at de bleff end uid lifffuit och 45 komme hiem igien, men otte eller nj och tyffue fattige fischer de drucknede och døde udj det vand, deeris fattige hustruer och børn leffuer effter paa denne dag udj Kiøbenhaffn.

Den tiid de vor saa tilsammen och fløde heden paa iisen, da motthe mand høre som de sagde for oß der hiemkomme, huilke der haffde hørt guds hellige ord flittelig udj Kiøbenhaffn, som ui ma a uel giffue Kiøbenhaffns indbøggere dett ord at de høre saa gierne guds ord, och søger saa || samdrehteligen til prædicken, som de gjør udj nogen bye udj Danmarchkis rige, huer kiøbsted wfortalt, huilkit ieg schriffuer och andre til it gott exempel och efftersiun.

Der uor en iblant de fattige fischere wid naffn Hans Bendt søn fød udj Ottense min gammel discipel med salig ihukommelse, hand och nogen andre raabte til deris staldbrødre och sagde, kiere brødre och goede naboer, lader oß icke falde udj mishaab for ui schulle døde wdj dette vand, lader oß nu see om ui haffuer nogen tid hørtt guds ord udj vor liffs tid, det uil nu gielde, ui seer den viße død for vore øyen, her maa vj bliffue det maa icke andet verre, och begynte at siunge denne sang som ui nu siunge for prædicken, nu bede ui den hellig aand, det uor aff hiertet de siunge. Der denne vor ude, da siunge de denne sang offuer deeris egen død, som ui fiunge offuer liig naar ui det jorde; med glæde och frijd far vj nu hen etc.: Der uor fuld liden glæde paa ferde med dem, huo der uilde skaade dette kiød och blod, och huo der haffde seet huore dj foer heden, meden den glæde vor udj deeris hierter, || at di haffde flitteligen hørt guds ord udi deeris uelmacht, derfor kunde de nu setthe tro der til och trøste dem der med, og uiste uel at deeris siel schulle icke fordømmis alligeuel at deeris legome schulle ligge och kastis och siunckis udj det vand til dømme dag, derforre uor dj saa frjmodige och falder dybere ind paa iisen paa deeris knæ op indtil armhullerne udj vandet, och bad gud at hand uille tage 46 dem bort udj goed tiid och sagde til huer andre, kiere brødre och goede naboer, huilke gud uil endnu spare, attj kunde komme hiem igien fra denne haffsnød, siger vore fattige hustruer och børn goede natter och seer dennem til goede for guds schyllid, men ui maa icke meere komme hiem til dem her udj verden. Saa sagde de huer andre goede natter, och fulde saa fra huer andre paa støcker iis, och sanck der hen udj guds vold och naade, och er icke endnu funden flere end to oppe til denne side, der ieg veed aff at sige.

Mine kiere venner, de ginge her om morgenen udj deeris rette embede och biering til deris rette arbeide och næring, och achtet dem || hiem igien om afftenen til deeris hustruer och børn med guds gaffuer mig och andre deris bymend Kiøbenhaffns borgerre til goede och gaffn som dj pleyede at selge oß paa torffuit huad gud unte dem, der maatte dj bliffue och døde dj goede martyres for gud i deris retfangen arbeid och biering som de vore tilkallede aff gud: Vor herre Iesus giffue dem och oß med alle christne en glædelig opstandelse tilhobe paa domme dag amen:

Naar ui kommer udj saadan liffs och siels fare til land och uand, wor det icke uden paa vor siuge seng, da faa ui at see om guds ord haffuer smagit oß vel udj uort leffuendis liff, derfor ehr det icke for denne tid at giøre, men for den tid her kommer effter, udj huilken ui schulle tære ud til vor siels trøst och husualelse, det som ui nu høste ind, seer derfor til huorlunde i høste ind i denne tiid.

Ia huad uil i sige om uor døds tiid, den kommer siden vor doms tid, da uil det nappe och gieide for aluor naar regenschab schal giøris. Gud uil icke høre regenschab med dig for mange øxen eller daller du haffuer hafft her udj || werden, huor riig eller fattig du haffuer uerit, men huor rigelig du haffuer hørt guds salige ord, annammit hans sacramenter med andre hans goede gaffuer, huorledis du 47 haffuer beuiist din tro til guds ord, imod din fattige næste, derom uil regenschab giøris.

Iaa gud kand och uil giffue oß alle de synder til som ui giør imod hannem och vor næste her paa iorden aff legomens skrøbelighed, om ui dennem fortryde, om ui uille rette och bedre oß och bede om naade och søndernis forladelse i Iesu naffn, men denne ene synd om ui forachter hans hellige ord, icke setter tro der til, och døde der hen udj, kand hand icke lide, derfor uil hand euige forbande och fordømme oß med dieffuelen udj helffuedis affgrund: saa at en guds ords forachtere som icke uil nu udj denne tid annamme Iesum Christum for en saliggjørere som hand malis for i vor credo, hand schal paa dommedag annamme hannem for en streng dommere som hand malis bag i uor credo.

Och for denne grumme dom at høre aff den sande vor herre Iesu Christo, som hand hær och nu udj denne tid saa haardelig forachter, saa uil uor herre Iesus tale til hannem och sige. ||

Du arme ormekrop, du arme formaledidede synder ieg gaff dig kirke och klokke, ieg gaff dig sognepræst och sognedegn, ieg gaff dig prædickestoel, funt och altere, ieg streckit mine hænder ud paa kaarsens gallie for dig, ieg gaff mig i døden for dig, ieg gaff dig din fornufft och femb sind at du vorst io icke forbjltrit eller galen, ieg gaff dig øre at høre med, du motte io haffue hørtt dig om, men du schammelige och ichendelige forachtet mine salige ord, kom icke til din sognekirke, loed din stoel staa tom tidt och offte, andre til it ont exempel och efftersiun och dig self til fordømmelse, tørst du tro du arme krop att ieg kand icke nu saa uel forachte dig for min himmelsche fader och for hans hellige engle, som du forachtet och forhaanit mig nedre paa iorden: Mindis du dig icke en tiid at haffde hørt, huad ieg sagde om dig och dine lige der ieg vor selff persoanlig i verden med det kiød och blod som ieg annammit aff min kiere moder iomfru Maria, da sagde 48 ieg saa, at huo som mig icke uil bekiende her paa iorden for mennischen, ieg schal icke bekiende hannem for min himmelsche fader och for alle hans engle, ia huo mig giør || til schamme her paa iorden, ieg schall giøre hannem tilschamme igien for min fader och for alle hans engle, du est vißelig en aff dem, derfor haffuer ieg nu intet med dig at giøre, far bort for alle dieffuelene, och uer med dennem til ævig tid udj helffuede, fraschildt fra min fader, fra min faders ansigt, hans vredis ansickt schal du faa at see til euig tid. Gaar bort fra mig i formaledidede til den ild som eder ehr beredt med dieffuelen och hans engle och hans selfchab.

Det uil icke klinge uel for dine ørne, om du haffuer forachtet guds ord och forsømmit din salighedtz tiid, der uil giøris it scharpt regenschab, det uil icke gaa saa slet til som du kand sidde oc spotte guds ord naar du

faar en kand øll i dit hoffuit paa dig, ia dieffuelen ehr icke saa grum som dj male den aff for oß, hælfuedis ild ehr icke saa hæed som dj prædicke for oß, de sige att der er ingen bond udj helffuede, kunde vj icke løbe nedent ud igien, far heden och forfar det, du forachtere, du fanger uel en tidende der aff, du schalt uaage om en kaald drøm, wden vor herre Iesus Christus liuffuer. Men hand kand icke lyffue for hand er sandhed, derfor maa du ua||re til dig saa mart i dag som i morgen, dett gielder dig siden enten himmerigis rige i glæde, eller helffuedis affgrund udj pinen, du maat her schicke til huilcken du uilt, naar din sognepræst, prouisten och ieg haffuer sagt dig dett, saa bliffuer ui frj paa dommedag med en goed samuittighed, sielff schalt du da berre din seck til mølle, du kandt io icke schyde paa at det er dig ey sagt tilforne, dersom du ellers haffde uilt set tro til guds ord.

Derfor kiere børnlille, ehr det høytid att i søge altid til eders sognekirke for saadanne tiders schyld som her uil effterkomme, att i motte bliffue bistan dig paa hin dag der alle hierter schulle opluckes.

49

## **Den tredie formaning til folckit, att de tage deris børn med dennem til kircke, søndage og hellige dage.**

Och som i selff søge gierne hid ind til kirke, saa tager och eders unge solch och børn med eder allesammen, saamange som nødachtige icke schulle verre hiemme och uare paa hus och ild, dj andre schulle uerre i kirken, der ligger ochsaa stoer magt || paa, naar i uille tencke eder rett om.

Her er tre kircker her inden denne dør, tre kirker mercker ickon uel.

Her er først den gamle kircke, det ehr, alle dj som erre gifte eller haffuer uerit gifte.

Dernest den vnge kircke, det er, alle de som icke erre gifte, och aldrig haffuer uerit gifte.

Den tredie kircke ehr den som staar her opbygget med kalch och steen, som i ij kirker søger ind udi tilhobe at høre guds ord.

For kirke, det merker aff det græsche sprock saamegit som en forsamling eller christne mennischers samfund som i lærer udj vor credo. Kommer i nu gierne her ind ad den gamle kirke, saa tager den unge kirke ind med eder, att \*dj motte end uennis til at sidde her inde och høre guds ord, naar eders hoffuit ligger och soffuer her udj denne kirkegaard. Det schall tydigen krøge som en goed krog schall worde, de unge schall mand lære, och dj gamle schal mand ære.

Derfor er det en merckelig goed seduane, att folch tager ochsaa deers smaa børn med dem || udj schiød til kirke, at di kunde betiiden uennis til gudfrøchtighed, det schal tidelige krøge en goed krog schall worde. En dannequinde kand io uige lidit ud paa kirkegulffuit med sit barn naar det uil icke tie, indtil saalenge det søffter eller tier igien, som goede christne gjør io allesteder, som guds sande och klare evangelium prædicckis.

Det er icke skam attj tager smaa børn med eder til kirke, de som endnu kunde huerken gaa eller tale, men so det er vor herris Iesu Christj befaling, der hand siger, lader smaa bør komme til mig, och forbiuder dem det icke, thj himmerigis rige hører dem til, som hand uille saa sige, forbiuder i dennem det, ieg schall forbiude eder himmerigis rige, ia det uor bedre (siger hand) at der vor en møllesteen bunden om din hallß, och du uaarst nedersiunckit i det dybe hauff, end at du schulle forhindre och forarge ett aff mine smaa børn, wæ worde dem udj verdenn, som det gjør, endog der skal uerre saadanne til, etc:

I vide uel huad wlempe det haffuer med sig naar de unge bundefolch, det unge blod, maa ligge hiemme tilsammen den stund at fader och moder eller hosbond och hustru er udi kirken, der fø||dis horerj udaff, der fødis tyffuerj udaff och anden wdyd, saa i komme til scham och schade, for eders børn och tiunde, før i dør af verden.

Du tørst icke gaa heden och toe dine hænder som Pilatus gjorde, och lade som du est wschuldig, och som det kom dig intet uid naar dine tiunde belockis och beliggis udj dit hus, naar du skallt staa til rette derfor, bonden ehr boedtz uerrie. Det schal en tiid udkreffuis aff dig igien, om det scheer for din forsømmelsis schyld, at du icke boller dem til gudfrøchtighed med dig saamange som dit brød æder, eller

under dit tag beschotte eller bescherme ehre.

Ia forhindrer du dem deeris salighed, da schalt du dybere neder i helffuede under dennem at de schulle ligge och raabe paa dig til euig tid, och sige:

O huilken fader och moder haffuer du verit oß, oc huilken hosbond och hustru haffuer du uerit oß, du haffuer uerit oß en dieffuel och icke en hosbonde eller hustru, du uiste bedre end vj arme eenfoldige tiunde uiste, du holt oß intet til kirke med dig, du loedst oß raade selff, paßit icke mere paa oß end paa dine køer, suiin, hunde udj || din gaard, forbandet uere du med oß til euig tid for du haffuer saa schammelig forsømmit oß och forhindret oß uor salighed for.

51

Iaa her paa iorden endochsaa schulle de klage paa dig naar di bliffuer galli børn eller iuerde børn for din forsømmelsis schyllid som ieg hørde paa Vittenbergs torff en quindis klagemaal som haffde forkommit sit egit barn, ilde kom hun ad det, och ilde schilde hun sig uid det igien, hun fødte det i løndom, och brød halsen i sønder och kaste det udj graffuen der for byen, och meente at ingen schulle faa det at uide, men hoer och moer kand icke døllies ihuorlunge det schiulis, thre studentere de funde det myrde barn, saa blef der omsøgt, och de funde paa den retschyldige, da schulle hun haffue uerit brent, det uor nu hendis ret, \*men bleff benaadit och bedet till it suerd som deeris seduane ehr der oppe at halßhugge quinderne saa uel som karle, der hun stoed paa torffuit, och schulle sette sig neder for bødellens suerd udj it læß sand som uor agit der til effter deeris seduane, da motthe mand høre, huore hun gaff iammerlig klage paa || sind hoßbonde och hustrue som hun den tid haffde tient, och udj huis brød hun bleff græben udj, ui stoed der omkring nogit nær uid iij tusind studentere foruden borger och borgerscher, vnge och gamble, saa langt som hendis røst kunde hørís, daa sagde hun diße ord. Ieg tiende her udj byen udj ij samfelde aard, den dannemand och den dannequinde neffnde hun dem uid deeris naffn, de nødde och tuingede mig til at gaa til kirke at høre guds ord huer anden dag, som er dagligen prædicken, och er ochsaa støerligen behoff i saadanne kiøbsteder, da kunde ieg mine budord, throen, och fader vor, da gick ieg gierne til sacramentit och loed mig berette sagde hun, da kom ieg i ingen onde ueye, loed mig icke belocke eller beligge: men strax ieg slap den tieniste och kom her ud for porten udj forstaden at tiene udj krohusit, da schiødte huerken min hosbond eller min hustrue om mig huad heller ieg gick til kirke eller bleff hiemme, tidt uilde ieg end gaa som ieg uor tiluant, da finge dj mig andet att gjøre och forhindrit mig derfra, saa at ieg bleff nu plat udaff med vor 52 herre Iesus, glemte nu mine budord, throen och fadervor att læse och || bede morgen och afften, gich icke nu lenger till sacramentit, och kom saa udj onde ueye med unge karle som ieg tappet øll for om natthen; saa kom ieg till denne schendelige gierning, att ieg miurde mit egit barn, och derfor schall liide denne schammelige død her i dag unde bødellens hænder och suerd.

Och hun stoed och lærde de unge tiunde, att dersom dj tiende saadanne wgudelige kroppe, at de far fra dennem med det første, att dj icke ochsaa schulle komme i onde ueye, det uor en goed formaning, fordj at huilke fattige tiunde som tiene saadanne folch, de motthe saa gierne tiene en dieffuel udaff hælfuede, da viste dj huad dj haffde for herschab; thj ligesom den gamle gaaes kiegger for, saa kiegger alle de unge effter, och saadan som herren ehr, saadanne bliffue ochsaa suennene.

Huad meent du det uil verre, naar alle hierter opluckis, och alle engle och hellige staa der hoes och høre der paa, at dine egne børn och tiunde schulle staa och forbande dig neder udj helffuedis affgrund, for din schammelig och schendelig forsømmelse, at dj for din schyllid erre komne udj liffs och siels fare. || Derfor ehr det tiid paa, attj holder eders unge folch hiid ind til kirke med eder, huer dannemand med sin pebbersuene, unge karle och drengre at uerre her inden døren med hannem, som en ridder haffuer sine suenne hoes sig. Och huer dannequinde med sine døttre och piger her inde, det teckis gud som uil haffue loff och priis ochsaa aff de diendis och smaa wmøndige børns munde.

Dersom i haffue ochsaa nogen wgudelige tienistetiunde som icke uille uerre udj kirken med eder udi rette tiid, slar dennem med bagdøren naar deeris steffne dag ehr \*kommen, i faar uel gudfrøchtige drengre och piger, attj tør icke føde wgudelige kroppe op udj eders huße, och for deris schyllid bliffue fordømpte, i det at de see igiennem fingre och samtøcke deeris ondschab med dennom.

53

Her vor uel en sterck formaningh behoff først til adellen, att de uille gierne søge til deris sognekircke, gud til loff, och andre til it got efftersiun, och icke saa ligge hiemme paa deeris herregaarde naar andre christne søge til kirke, som di viide io uel at icke allæijniste almuffuis folch søgte aff lang uey til Christum, och bleff saa lenge hoes hannem att hand motte end ipiise dennom, ochsaa legomlig at di schulle icke suelte paa hiemueyen: men ochsaa edellfolch, Regulus Centurio, lairus och andre flere søgte til hannem om hielp och trøst, och ingen ginge trøsteløß fra hannem, saa prædickis io endnu det samme evangelium som vor herre Iesus selff lærde, att di derfor icke fortryde at age eller gaa offuer en bymarck til deeris sognekirke, den stund gud uil unde dennem deeris helbrede: endochsaa derfor at di icke komme udj mistancke hoes den meenige mand, ligesom de schulle lade sige nogen papische eller muncke meße for dennom hiemme paa deeris gaarde, som hine wgudelig adel pleye och gjøre, gud til spott, och deeris konge och herre och andre christne til traadtz, indtil gud besøger dennem med vrede, straff och piine.

Dernest vor her ochsaa uel en sterck formaning behoff til borgemester och raad udi kiøbsteder, at de holt suingler omkring deeris byer som de gjør udi min føde by, Riibe, och sla den til om søndage och hellige dage under prædicken och guds tieniste, att der kom ingen uogne udj || byen paa de dage, uden nød tuingit dennem io dis større at de kunde ladis ind att porten, som de ochsaa holde deeris portte luchtte udi Vittenberg och andre steder om søndagen och høytidelige dage for middag, och ehr ickun en dør oben paa porten til at gaa ind och ud aff. Huilket er io en hærilig seduane, huorsom det kunde schee, at forbiude dermed hellig dags egckt och anden wlempe som pleyer at schee til gudtz stoere fortørnelse imod hans tredie budord.

Dertilmed ochsaa at alle uiinkieldere och øllkieldere kunde tilluchis huer søndag och høytidelig dag til middag, 54 uden hues mand mile hente uin eller øll til nogit siugt mennische at døren kunde da strax luckis til igien, och att byesuennene motthe uare paa saa lang tiid alleuegne udj byen, som de gjør nu flittelig udj Kiøbenhaffn, at ingen dranckere, ingen slemmer och demmer schulle setthe dem til brendeuiin eller anden drich udj den tiid som prædicken och meßen scheer udj kirken, ellers faar de alle sammen att dricke helffuedis ild udi deeris half som dieffuelen schall schencke udi for dennem till æuig tiid, saa uel for dennem her seer igiennem fin||gre och saadant tilsteder, som for dennem der selge och dricke brendeuiin til guds och mennischens offuermaade stoere fortørnelse.

Motthe den arme mand stæenis ihel under loffuen sanckede sig ickun nogitt tørt traas eller spaner imellom guds tieniste holtis i thabernackel, huore monn' det uilde gaa hine wiinsluggere oc slemmere som setther dem til brendeuiin, naar goede christne søge til kirken, til prædicken, til sacramenterne.

Men effterdj at min visitation och arbeide falder mæer her udj hoes bønder folch, uil ieg lade forberørde tho formaninger fare, forhaabendis, att baade adelen, borgemestere och raadmend, som andre huer udi sin bestilning och befalning, at de ære gud, och giffue deeris fattige wndersaatte och medborgere goede exempler och efftersiun och flitteligen offuerueye huis fortørnelse eller forargelse de formercke, som gud och mennischen kand sche aff dem som dj haffue at regiere och raade udoffuer.

Eder formaner ieg i goede christne, at huilken || som her till haffuer end uerrit forsømmelig och forsoeren vor herre med s. Peder, och forachtet hans salige ord, ey heller haffuer holdet sine børn och tiunde til kirke och guds ord, da fortryde sig det och begrede sine synder med s. Peder, och rette och bedre sig, att hannem icke hastelig och wforsyendis offuer falder den straff och pine som schreffuit staar.

55

## **Den fjerde formaning til folckit huad de skulle gjøre udj deris sognekirke.**

Huad schulle i nu gjøre børnlille, naar i kommer inden diße dørre, attj er her icke til forgeffuis, och gaa lige goede her ud som i kom her ind, som mand slaar vand paa en gaas och det løber aff igien, saa er der ingen schielsmiße imellom eder och diße stæene och stocke, naar i wide icke huad i schulle gjøre her inde.

Jeg troer ingen att uerre saa groffue eller || saa wforstandig udaff eder at hand vider ey huad hand uil gjøre hoes sin naboe och gienboe till brøllup och bardtzel, gilde och giestebud, i uide io daa att sette eder til bords tilsammen och først bede it fader vor, at i løbe icke udi mad, som suiin och køer (med aarloff sagtt) gjør du dett daa maa uel schee, att gud uil gjøre din arm saa lam, att du schallt icke kunde bøye den til din mund, eller och drage din mad frem effter haanden, att du skallt icke faa saa megit med tiden som du kand stoppe i din mund, hand uil att du schalt bede hannem om dit daglige brødt, och tacke hannem derfor.

Dernest ede i och dricke med huer andre, och sidde tilsammen och taler goed snack om gud och dett som got ehr, om echteschabs handel, giffuer huer andre e||ders børnn och døttre til echte, lærer och wnderuuiser huer andre, de gamle de unge at pløge, saae, høste, at sette booe med andre nøttige snack och tale, for hues allt saadant samquem ehr schichit. Iaa somme giffue ochsaa tilkiende, at dj erre gladhiertige, och sidde och siunge eller quæde en deylig wiise, giffuer en uiise for i dantzen, dricke huer andre til med it erende aff en uiise, som ui maa, dersom ui ellers kunde fare uel dermed, dieffuelen schicker oß saa mange unde stunder der til, ui maa uel stiele oß en glad stund til och dricke en schaalle øll med huer andre endochsaa offuer uor tørst, om ui eller icke slemme och demme eller fortale huer andre, eller bruge nogen anden wgudelighed, med løsachtige noder, boeleuuiser eller wgudelig gildminde och helgens paakalld, och anden wbeyleghed, som dieffuelen kommer affsted mange steder, som tidende gaar om en udøe, huor dj schulle siungit i deris|| gilde, hielp oß nu det hellige kaarß, ocsaa den blackede horß, oc den aaleglib, som

gilden gjorde rijk, kyrioleys. Huoraff wj kunde tage oc føle paa, huad blindhed oc vildfarelse wi haffue weret vdi wnder pawen oc muncke.

I mue ingen anden gildminde siunge vdi eders gildehuie, end som i siunge vdi eders sogne kircke; icke maa i heller bruge liuß der inde om dagen, for dem som affdøde er, effterdj, at de er icke vdi nogen løgnactige skiersilds pine, men enten vdi det evige pine, eller vdi det evige glæde, huilcke de haffue tiltient, met deris tro oc vantroe. Findis det at i bruge noget saadant, vdi eders gildehuuß, daa skulle i faa vor naadigste herris breff, at eders gilde skal ødeleggis. Det er jo bedre, at en dieffuelens gilde er afflagt, end gud oc mensker skall der aff lenger fortørnis oc forargis.

Huad almyße der er nu paa bordene giffuer mand stackarle for dørren.

Wide i saa vel, huad i der skulle gjøre, saa vider ocsaa huad her skal gøris inden diße dørre, her er ocsaa bryllup oc gestebud, saa tiidt, som eders sogne prest, predicker eder Christum Iesum, reen oc klar til eders salighed, saa tijt er i her indbøden, oc hand gjør bryllup met huer iseer aff eder kyßer oß for vor mund, tager oß i arm, oc til naade igien, om alt det, som vi haffue brødt hannem imod, som en kiere mand, tager sin hustrue til naade igien, hand giffuer oß vor synders forladelse, det evige lifff, oc salighed, huilcke wi ocsaa forstaa, oc anamme met vor troe, oc gjør siden fruct deraff ved kierlighed til vor fattige neste; det kalle vi den bryllup, som gud fader gjorde sin søn vor herre Iesu Christo, inden diße dørre; oc den store naduere, som skeer her inde til domme dag, som der talis om i evangelio. Daa kunde i vide att her skal ocsaa ædis oc 57 drickis inde; ieg meener icke, den slemmen oc demmen, oc dantzzen, met pijbe oc tromme, som skeede her vdi Seland, inden kircke dørrene, om mandag heller tijsdag i bryllupsugen, det hørde dieffuelen aff helffuede til, oc er derfor af flagt til landsting, ved kongens suerd, her skal ædis oc || drickis inde, det som vor siel skal besynderlig spisis met, oc huad wj skulle leffue met her paa jorden hoß vor næste.

Fem besynderlig oc daglige gierninger skulle i gjøre vdi eders sogne kircke, for uden offer, oc andet som siden følger effter, der en christen almue, veed vel at rette sig selff vdi.

Den første skal eders stoele paaminde eder; den anden eders prædickestoel, den tredie eders høye alter, den fierte eders sogne degn; den femte eders fattige folckis block: som er 1) at bede, 2) høre guds ord, 3) æde oc dricke Christi lægem oc blod, 4) loffue oc tacke gud, oc 5) giffue almyße inden diße dørre; sodanne fem gierninger skulle i gjøre alle søndage, oc hellige dage, her vdi eders sogne kircke.

## **Om første gierning som er att bede;**

Den første gierning, som eders stoel skulle maane eder paa, det er at i skulle bede saa, at strax i kommer inden diße dørre skulle i falde ned paa eders stoele, och legge eders hender thillsammen, och lade eders hierte och mund følges adt, heden op till gud fader, med denne bøn fader vor, end, thillsammen, heller end flere, at det bliffuer iche en mundklammer, och en chorelæsning per dominum, per dominum, per dominum etc.

Och naar fader vor er ude, i den sted i plejede aff gammel munche vildfarelse at pladdere hæll Maria ud, och gjorde der en bøn oc en vanbrug aff, lige tuert imod den hellige skrifftes liudelse, Iesu Christi velsignede moder iomfru Maria thill spott och spee, effterdi vi ere iche Gabriel engel, iche heller iomfru Maria her hoß os, thi døden 58 er imellem hende och os, att hun kand iche høre, huad vi sige thill hende, fordi at hun er iche allmectige, men || hendes søn er almectig, da kunde i sette i den sted igen den blotte och bar nød paa maalen, huor skouen threnger och tuinger eder, som huer haffuer jo sit kaars at bære, om hand er ellers en christen, enthen udj sit huus, eller uden fore, och drage eders nød for vor himmelske fader som et barn drager sin nød for sin kiere fader om skoe och hoeßer, mad och kleder, nød kiender mangen qvinde at spinde, saa skall nød kiende en christen thill at bede.

O himmelske fader min hustrøe er siug, mine børn ere siuge, ieg er selff siug, min qvæg dør bort, nu er ieg kommen udj sagfald, sorrig och bedrøffuelse, min hosbond er vred paa mig, nu \* armod fattigdomb mig thill, nu vill den och den forlegge och forhadde mig, nu gaar det mig saa och saa medt, ieg beder dig ved vor herre Iesum Christum, flii du en god raad der thill, skiche du en god ende derpaa, send du mig din hellige engel at diefflen skal ingen magt faa medt mig, min hustrøe, børn och næste, dig skee loff oc ære indthill ævig thid amen.

Giører eder selff sadanne en christen bøn, iche en thid som en anden thid, men effter som eders hierthe giffuer eder, oc som der er nød och trang paa færde.

Ieg seer ingen aff eder nu lenger vdi denne klar evangelij liuße dag vanbruge sin ugudelige psalterbond, rosenkrandtz, hemmell trap, heller huad mand kalder det, effterdi at i ere underviiste och vide at det haffuer inthet paa sig, men optencht aff menneskens || och diefflens lærdomb, iche udaff troen, eller vdaff guds ord. Thi mand vist intet at sige aff sadant skarn och diefflens bedragerj, huerchen før Christus kom thill verden, och ey heller tiden udj tretten hundrede aar, før end nu halffandet hundrede aar siden att nogle sorte munche de funde der først paa, och stigte en alter udj deres closterkirche for deres gærighedz skyld, den kaldte de rosenkrantz alter, och en sort munch ved naffn broder Alanus skreff en skarns bog der om. Och 59 lode de malle en taffle om den løgnactig skierbilds piine, huor der laa nogen siæle, och rachte en psalter bond op, oc en hob engel fløy der offuen offuer, och tog dem aff siælene, och førde dem hen op til iomfru Maria, och hun førde dem thill lesum, och hen til gud fader, saa trappet de om med huer andre.

Den rette himmel trappe, du skalt komme i himlen med, er denne at du bekiender dig at vere et armt syndigt menneske udj de x budord morgen och afften, och flyer thill vor herre Jesum udj din credo, och beder om syndernes forladelse udj din fader vor, dette er den rette vej till himmeriges rige, och iche din vgudelige psalter bond. Vor herre lesus forbiuder os det sielff, det at hand viste vell, der villde komme sadant falske lærer, der for varer hand os ad langt thilforn, der som hand saa siger: naar i ville bede, da haffuer iche møget aff munden som hedninger haffue, ia som øyenskalche, det er saa møget sagt, der er mange som farer med mundklammer, och flere || der vill komme, men ieg vil iche haffue din mundklammer, ieg vil møget mindre haffue din mange paternoster och hill Mari, du vilt telle oc offre mig och andre, ieg vil haffue din mund och hierte, hu oc sind, saa skalt du faa det du beder om, heller och det som bedre er, thi ieg veed bedre huad dig er behouff end du selff, dog vil ieg attu skalt drage din nød for mig, ieg vil gjerne høre dig.

Vaar der en pavesuendt, en munchedreng eller en nunføg under hoben som jo ville vanbruge sin psalterbond, gud oc kongen sogneprest och sognefolch til tradtz, saa bruge sig det heller hiemme udj sit eget huus, oc inden sine egne vegge, med alle droeß, och vlyche amen: paa det at en heel almue skall iche allesammen tage et ont exemplar effter hannom, och efftersiun aff en skarns munchesvend, paffuedreng eller nundeføg, der heller vilde thiene dieffuelen aff munchelærde, end gud aff himmelen effter hans kiere søns befalning och den hellige schrifftes liudelse. Beder ret siger s. Ib. saa bliffuer i bønhörde.

60

I skuile end ichc her inde alleniste bede, men ocsaa hiemme, naar i staar op om morgenen och gaar til seng om afftenen, naar i gaar thill bordz oc fra bordz, naar i ville ud at pløye, saae och høste. En danneqvinde vill sette en veff op, du vilt begynde at kjerne, eller huad i tage eder thill for gierning, da lader en god fader vor gaa for, och naar den er ude, da siger saa:

Himmelske fader giff denne min gierning som ieg nu vil tage mig for hender, vdi lesu naffn en god begyndelse || fremgang, och ende, at dig ske loff oc ære der aff, min hustrøe børn och næste till gode och gaffn.

Saa skalt du see at de hellige engler skuile drage met dig, oc du skalt saa en god ende paa huad du tager dig for hender, och gud skal ligge driffuelse der udj; som i skammes iche ved at æde och driche, soffue oc vogne met huer andre, saa skulle i iche heller skammes ved at bede till sammen huer udj sin vinkel och vraa, hos eders seng, bench och bord, ia ocsaa udj eders seng om afften: manden første budord, qvinden den anden, hand det tridie, hun det fierde, saa credo och fader vor, imeden rinder oc vinder, det gjør tho hiertens christne, ia de lade deris smaa børn aldrig bruge en mundfuld mad, om morgenen, førend de haffue hørt dem bede fader vor, oc da sette de ved enden mad i gudz naffn, som en liden pige thou aar gammel gjorde nu nyilig udj Brierby kirche, der hun læste for mig, frels os, sagde hun fra alt ont amen, mad i gudz naffn, det vaar tegn thill, at hun fich iche mad i gudz naffn, førend hendes fader \*vor vaar thill ende.

Iaa min kiere bonde lille, naar du vilt først om aaret ud med din ploug, och stichen udj iord, da skammes iche ved at falde ned paa dine knæ udi det sorte moull, som vi ere alle tagen och skabt aff, och læß din fader vor, och naar den er vde, da sig saa: o himmelske fader giff dette korn som ieg acter vdi Jesu naffn at kaste udj denne ager, met mine hender, och retsonget arbed, en || god vext, saa att dig kand skee loff och ære, och min fattige hustrøe, 61 børn och min næste gode och gaffn der aff. Du skalt see at du faar hundrede korne som du fich ichun tiffue tilforne, thi gud vill vere bedet om alt, det vi skulle haffue got aff, som vor herre Christus selff siger; huad somhelst i bede min himmelske fader om i mit naffn det schulle i gjerne faa.

Ieg lod mig en tid forlyste, som ieg haffuer vidnisbyrdt paa, och talde huor mange korne der vaar paa en haffre straa, oc fand der paa lige fem och hundrede korne, der vaar jo ey flere straa kommen aff dett ene korn som lagd i iorden, at j motte end giffue act paa huor mangfoldig gud gjør eders gaffuer, at i kunde vide at tache hannem derfor, och bede hannem om miere.

Met en christen bøn skulle i holde eders huus, hustrøe, børn, godtz, oc eget lifff ved mact, derfor skulle i aldrig forsømme at bede her i kirchen oc uden for imeden i leffue paa verdsens iord. Det er nu den første daglig gierning som i skulle gjøre udj eders sognekirche, thager nu der vare paa.

## **Om den anden gierning, som er at høre gudz ord.**

Det andet som i schulle gjøre udj eders sognekirche, skal eders prædiche stoell pominde eder, det er, at i skulle gierne luche eders øren op och flictelig høre gudz ord, ligget paa hiertet || och merchet grandgiffuelig och eders børn med, saa at i tøgget altid om vgen igien med dem, som huer christen mand er ocsaa en evangelist och predicher vdj sit eget huus, at de kunde end komme til den forstand och vidskab om gudz ord, som jeg kiender gode bønder vdj Sielandtz land gud være loffuet at der ere end sadanne thill som kunde sidde hiemme hoß deris bord och regne op for deris børn paa deris finger huer søndags evangelium som falder om det hele aar, fra den ene aars dag och til den anden: det er nu snart lærdt, gud være loffuet, der er jo siu dage om vgen, i kunde jo huer dag 62 tage eder saa lang tid fore, enthen morgen eller afften, til bordz eller fra, at j kunde tygge igien med eders kiere hustrøe och børn, noget aff den søndags evangelium, saalenge till i kunde dem allesammen. Vdj kiøbsteder venne vi vor børn til at læse den fremgangendes søndags evangelium op strax effter de haffue læst til och fra bordtz, saa nødis di till, at lærret paa deris fingre, inden den anden søndag kommer; med sadanne tuct och disciplin skulle børn venhis thill guds ord och gudfryctighedt. Mine faar, siger Christus de hører min røst, guds faar det er guds folch, huilche som ere iche guds folch, de ere jo diefflens folch, dett er de som iche gierne høre guds ord. Nu vilt du iche haffue en borte aff dine faar, ia dersom der bliffuer en borte aff dem, da tørst du lade de andre gaa for dem selffue, och løbe heden oc lede effter dem der borte er; som der || staar in evangelio, huor møget minder tørst du troe, at vor herre Christus vill haffue en aff sin faar borte; huor gaar det da thill, at der bliffuer saa mange borte aff dem? det er sagen, gud haffuer bundet dem ved det grønne græß, ved det salige guds ord, vilde de der æde aff, da er de gudz faar, ville de iche, da ere de foracte och fordømbte faar. Det er nu om det andet.

## **Om den tridie gierning, som er at gaa thill sacramentet.**

Det thridie som i skulle gjøre udj eders sognekirche skall eders høye altar minde eder paa, det er, at j skulle gierne gaa til sacramentet, oc lade eder berette tit oc offte som ordene liude, saa thit som j dricher, gjør det j min hukommelse. Tilforn vaar ui aff paven och munchen forbundne til en thid om aaret, som vaar thill paasketiid, och da haffde de skammelig och skendelig røffuet och stollet fra os den ene part aff det høyverdige sacrament som vaar Iesu Christi velsignede blod, och gaff os klar vand at driche for blod, nu ere de tiffue uddreffne aff landet 63 och en part ophengde, och i haffue faaet det hælde och halde sacramentes begge parter igien, dersom j nu forsømmer da er det eders egen skyld.

Det haffuer kostet hannem saa dyre paa kaarsens galie, der hand gaff sin rosensblod ud for alle vores synder, och gaff os dette till hans sidste testament paa skiertorsdagen att afften, som mend, hand vilde iche haffue det foractet. || Du seer det med dig selff, du est ichun et menniske saa vel som jeg, om du vilde giffue nogen en gaffue, vaar det iche uden et ebbel och hand vilde den forsmaa oc foracte, du tørst vride med din næße oc aldrig giffue hannem mere gott, men altid brede hannem det oc sige nej, nej, du faar iche mere got aff mig, du foracted en thiid saa haanlig min gaffue som jeg vilde giffuet dig.

Om en konge oc en herre vilde giffue en sin edelmænd en guldkiede eller en anden mectige clenodie, och hand vilde den foracte, (eller katte den vdj rindesteen for kongens foed): vaar den foract iche verd at straffe! end see den konge offuer alle konger, den herre offuer alle herrer, vor herre Iesus Christus, som haffuer giffuet oß saa dyre en skatt, som offuergaar all verdsens guld, hans eget legeme och blod, at æde och driche till en stadfestelse paa alle vor synders forladelse? foracter vi det, daa maa vi see huorledis vi tageret.

Vor herre Christus tachede selff sin himmelske \*fader derfor, som ordene liude, hand tog brødet oc tachede, derfor er det thiid, at vi det iche foracte.

Sagde hand til s. Peder, maa ieg iche tou dine fødder, du skalt iche haffue part met mig, huad mon hand vilde sagt den samme afften om hand haffde forsmaaet hans legom och blod; huad mon hand vilde sige till dig och mig dersom vi det forsømme, forsmaa eller foracte, sandelig det bliffuer os iche skenckt, eller til gode holden.

Derfore maa det jo vere dig en stor skam for gud och alle hans || engle om du est noget effuenendis met tiund udj din gaard om der gaar nogen søndag eller hellige dage 64 offuer din hoffde, at der skal ey nogen



findes aff dine at gaa til sacramentet, nu du selff, nu din hustru, din svend, din møe, din dreng, din pige, det barn saa tilig som en er vj eller vij aar gammel, och kand sin børnelærdom; lader smaa børn komme til mig etc.

Det skall vere langt fra at nogen skall gaa bort en fierding aar tilsammen, en halff aar tilsammen, ia det gud forbiude oc den h. aand en heell aar tilhobe, och iche lade sig berette, det maa jo vere et formaledidede menneske, som nu lenger i denne klare evangelij liuse dag gaar, aleniste om paaske effter en gammel sædvane til sacramentet och iche veed tider om aaret at bruge retteligen det høyverdige sacramente, end siden den som gaar hen i mange aar och forhærder sig mod gud, och aldrig en thiid kommer thil sacramentet, den som vi plejer helder at kalde en forbandede krop, (band er at udluche fra sacramentet de luche dem selff der fra, derfor ere de selffvillige bandskroppe) som setter sig selff op imod gud, och spytter vor herre lesus udj hans ansigt, i det hand acter iche mere hans høyverdige och salige sacramente, end som dett vaar ichon giffuet for sviin, hunde, och køer, gud vocte och vaare oß.

Lader ingen thing i all verden forhindre eder fra det høyverdige nadveris sacrament at i gaa ey hid op til denne alter thillsammen, heller ti tilhobe end tou, heller tiffue end thi, heller tredue end tiffue; udj sadan en mechtig forsamling || gaar her faa til sacramentet om søndag och hellige dage, heller oc stundum ingen, da er det en viße tegn, att der er endnu en gammel skarns papiske och munchekirche, och iche en hiertens god och christne kirche.

## Om viin oc brød.

Brød och viin skall holdes eder thill gode rede aff dem som det er befalet, at det er iche raaden och suur viin, paa det ingen skall derfor vere fra sacramentet, findes det, da skall der giffues klage paa dem, som det haffuer i befalning.

65

## Om schrifftemaall.

Schrifftemaall er iche heller laa tung, lom det ugudeligt pavens och munchefolch haffuer lærdt oß, oc liuget for oß, at vi skulle tælle alle vore synder op. Herre gud naade oß, vi kunde iche end tenche alle vore synder, end seend tælle dem; vore ubekient synder ere langt flere, end de som vi vide aff at sige; det maa vi bekiende, at vi ere aufflet i synd, fød i synd, och bøde paa synd huer en dag vi gaa paa voris been, uden huis vi kunde affverie med en christen bøn, med guds ord at høre, med vor ret fyrgen arbed, det andet er synd altsammen.

Naar du vilt skriffte da kand du saa sige til din sogneprest, kiere herre vil i høre mig min skriffتماall for gudz skyld, saa maa hand iche siønne dig det, saa fremt som du gjør hannem all den tilbørlig redzell och rettighed effter din formuffue som en christen bør at gjøre sin sogneprest, ellers er hand || dig intet plictig. Nu bør dig at kunde dine x budord, det er børne lærdom, derfor skulle de gamle jo kunde den, ellers motte det vere dennem en stoer skam for gud och alle hans engle; hand maa ingen berette som iche kand sin x budord, ja ingen maa stande i loug eller toug med nogen dannemand som kand iche sin x budord, iche bør eller gode fougder oc gode dommere at stede nogen thill at suære met opragt fingre, heller giffue loug uden de forfare i sandhed, at hand kand sin budord, mand tør iche hellers meere throe huad hand siger, end som en hund. Hvad veed den arme stymper, huad hand svær, som kand iche dem? vaar der nogen saa haarhietet at hand iche kunde lærre dem paa sine x fingre, som eders sogneprest skal jo regne dem op, huerind søndag aff predichstolen, da er det høyt paa thiden, at hand med det allerførste gaar til sin sogneprest och giffuer hannem det tilkiende, saa kand hand gjøre bøn for hannem aff predichstolen, hand tør fordi iche neffne hans naffn, men saa sige; i gode christen, her er en min sognefolch, som iche 66 kand lære sine budord, vi uille bede vor himmelske fader for hannem, at den diefflen som sidder vdj hans hierte motte vige fra hannem, att hand motte end lære dem engang inden hand døde, och komme till sine synders bekiendelse, oc faa sin synds forladelse oc bliffue salig oc iche fordømt. Sadan en bøn kand der gaa aff predichstolen for den som iche kand nemme sin budord. Der ligger hannem selff stor mact paa. || Sig nu saa

udj lesu naffn: kiere herre ieg bekiender mig, at vere et armdt syndig meniske for gud oc eder, vdinden de x budord, at ieg iche haffuer holdet den minste, end siden den største, men haffuer veret min gud och skaber, meere till fortørnelse och vaanære, end til loff och ære, och min fattige næste meere till skam, skade och forderffuelse, end till gode och gaffn, det klager ieg offuer mig self for gud oc for eder, oc beder eder om en god raad aff den hellige skriff, det heder skrifftemaall, maall, maall, maall maall mig skeppen fuld vel aff skriffen, saa møget som i veed at ieg haffuer behoff, imod min synd, døden, diefflen och helffuede, du vilt gaa til skriffte, och din sogneprest skall skriffte dig, det er, hand schall giffue dig thrøst och husualelse aff skriffen; kiere herre siger mig ocsaa min synders forladelse thill udj lesu naffn, ieg vil gjerne lade mig berette, det er berede et bord med brød och viin, som bliffuer thill lesu Christi sande legem och blod, at æde och driche til en stadfestelse paa all min synders forladelse, ieg haffuer ingen breff paa min lif, ieg veed iche huorlunge ieg maa leffue, haffuer ieg det med mig saa tacher ieg gud derfor etc.

Dette er skrifftemaall, mære tørst du iche sige, naar du vilt skriffte, uden saa vaar, at det hierte var beklemt med nogen sorig eller synd, som du gjerne vilde vere udaff med, och vilde haffue raad till. Glipper dig daa gode raad i den gandske verden, da glipper dig iche gode raad hoß din || sogneprest, udaff den hellige skriff. Naar ingenstedz findes raad, da findes end der raad.

67

Om nogen (det gud forbiude) ligge tilsammen uden viedt æcteskab, vdi horerj, boerie, heller skiørleffnet, at de vide jo de høre alle dieffle thill udj dette leffnet, och at de ere ævige fordømte, vden di rette dem, heller i dag end i morgen.

Heller om nogen vil gjerne snappe oc stælle med sin hænder fra sin fattige næfte, huad hand feer med fin øyen, det vil ocfaa gjerne faa en ond ende, oc en lang halsbeen, det vil gjerne komme gallie, heller till ballie med en;

Heller huad dig kand saa nagge udj det hierte, det du vilt haffue en god raad till, da giff din sogqeprest det tilkiende, hans tunge skall skæres vdaff hans hals, om hand taler om for noget menniske, huad du i saa maade giffuer hannem tilkiende, saa fryt mott du bæere din raad till hannem, at du gjør det iche forsilde.

Jeg haffuer hørt den galliebarn med mine øren, som stod ved gallien oc sagde, herre gud naade mig arme stymper ieg gaff iche min sogneprest det tilkiende, hand motte haffue lærdt mig bedre, at ieg skulle iche haffue kommet hid udj denne gallie, det vaar da forsildig, huo der iche vil liude moder, hand skall liude stoffmoder och værmoder ad, huo der iche vil liude fader och sogneprest ad, hand skall liude bøddelen ad, inden hand dør aff verden, der vill iche andet bliffue udaff. ||

Dette er nu skrifftemaall at ingen derfor skall lade seg forhindre fra det høyverdige sacrament, huo er den som kand iche nu lære at skriffte? en fattig vforstandig thieniste piige, kand jo nu vide, huorledes hun skall skriffte, oc spørge raad aff den hellige skriff, hoß hendes sogneprest.

## **Om haad oc affuende at det skal ingen forhindre fra sacramentet.**

Ia ieg haffuer haad och affuende till den och den, saa oc saa haffuer hand gjort imod mig, ieg kand iche giffue hannem det thill, emeden der er varmt i mit hierte, gud 68 vocte oc vare dig fra sadan en tanche. Derfor er det bedre at ieg er fra sacramentet; ia vist er det bedre min ven, thi der er skeell paa piinen vdi helffuede, som der er skeell paa glæde i himmerig, at du iche æder och dricher dig till en stør fordømmelse, end du skulle ellers faa for din had oc affvend, men merch huad skriffen tiger der om, deus charitas est, gud er kierlighed, huo der bliffuer i kierlighed, hand bliffuer udj gud, oc gud i hannem. Tuert om igien, diefflen er haad oc affvende, det kommer hand affsted, och huo der bliffuer udi had oc affuende till sin fattige næste, hand bliffuer udj diefflen, och diefflen bliffuer i hannem till ævig thid, vden hand retter och bedrer sig.

Derfor skall huer tenche sig om, som du nu sidder eller staar om der er nogen udj den viide verden, du vilt værre end dig self da læs din fader vor, oc giff den thanche udaff det hierte, || fordj at hun æder det hierte op, som rust æder stoell oc iern. Vor herre lesus forlader dig saa mange synder, motte du ey forlade din fattige næste, dersom hand end haffde slaget din fader ihiell, heller ellers gjort dig storligen thill møde.

## **Om skendige leffnet at det skall iche forhindre**

## **Om skendige leffnet at det skan lene leffnet nogen ira sacramentet.**

Ia ieg ligger uden viedt æcteskab i horerie, skiørleffnet och boerie, derfor er det bedre ieg er fra sacramentet, ia vist er det bedre, din sognepræst maa iche berette dig, du arme stymper, som fører saadan et leffnet, diefflen maa berette dig, med sit sacrament, indtill du retter och bedrer dig igien. Men merche huad skrifften siger, ingen hoerfolch, skiørleffnere heller boeler maa haffue partt i himmerigis rige, om retten skall haffue sin gang. Da forstaa i vell, huor de hører hen, och huor dieris part er. Och et andet sted staa saa: lader æcteskab vere herligt holden iblant eder, thi skiørleffnidtz folch oc hoerfolch vil 69 gud self forbande. Oc huad heder det at fordømme. At forbande, det er, at giffue formaledidelse paa deris huus och iord, agger och eng, godtz och penge, paa dieris hoerebørn och dem selff, at de skulle bliffue thill arme stachkarle och stympere inden de dø aff verden, tiden di rette och bedre dem, med det allerførste.

At fordømme, det er, siden fordømme dem ind i helffuedis affgrund under diefflen till ævig thid som de haffue thiennt her paa iorden, udj deris skendige leffnet, det er deris dom, dersom retten skall haffue sin fremgang med dem. ||

Gud giffue oß en stadig fred at vor naadigste herre kon; maij. maatte engang dempe den formaledidede horerie och skiørleffnet, som skeer udj Bergen i Norge, der den menige mand bode leeg oc lærd giffuer klage paa, gud bedre det om menniskan det iche kand gjøre.

Saa lader nu ingen skiendes leffnet forhindre eder fra det høyverdige sacramente, huer rette och bedre sig som hannem ligger magt paa, at i kunde altid findes her op hoß denne alter.

Och som mand pleyer at sige: gammell \*træ er fold i vaane, i diß ældre du est, i dis heller gach till oc lad dig berette: ieg kiender gode alderne folch, som huer søndag gaa thill och lade sig berette, fordi de vide iche om de kunde det naa den anden søndag. Haffue de det med dem, saa tache de gud derfaaer. Det er jo siæls spisning der, saa vell er oß behoff som vort legoms spisning.

Dette er nu den tridie gierning som eder bør at gjøre udj eders sognekirche, at i gaar gierne tit och offte vforhindret till Iesu Christi sacramentt.

## **Om den fierde gierning som er at loffue och tache gud.**

Den fierde gierning som eder bør att gjøre udj eders sognekirche, skall eders sognedegn pominde eder, det er, at j skulle siunge, loffue och tache gud tilsammen mand 70 och qvinde, vng och gammell, den ene med den anden, derfor maa eders sognedegen intet latine siunge her paa landzbyen, uden paa paaske, pindtze och iuull dag, at hand da bekiender sin || skollegang och kand loche børn till skole, oc j derfor giffue hannem bog penge, heller huad j ellers pleye aff arildz thid, och giffue hannem om saadanne dage; de andre søndage och hellige dage om aaret maa hand iche siunge uden danske, oc vißer och psalmer, som i haffue lærdt och kunde siunge med hannem, oc iche andre, førend hand faar lærdt eders børn flere, effter ad hand haffuer læst børne lærdom for dem.

Hand maa ingen danske sang siunge med latins noder eller chor noder som mand kalder. Ingen anden glorificatz end denne: alleniste gud i himmerig eta det var den vise som de hellige engle siunge thillsammen den nat vor herre Iesus vaar fød i verden.

Nu bede vi den h. aand, nu er oß gud miskundelig, vi troer allesammen paa en gud, aff dybsens nød etc. de x budord, fader \*vor, oc andre sodanne almindelig psalmer, vißer, oc anden sang, bør jo en christen almue at ligge sig effter at siunge, thi schrifften befaler det. Siunger (siger s. Pouell) hellige psalmer, hymner, och aandelig sang och loffuer och tacher gud aff hierte och mund, naar i komme tilsammen, det vill gud haffue.

Hvi skulle vi det iche gjøre, diße smaa fugle som flyge her vde de gjør lige det samme effter guds befalning; laudate volucres coeli dominum: i fugle i skyerne loffuer och tacher herren. Giør de iche saa, naar deris thid er saa om aaret, hine dejlige nactergale, lerche, stillidtzter, stæer, || drøbele, soelsorte, papegoyer och andre: det første det gryer ad dagen, da sidde de huer paa sin qviist, och siunge saa deilig oc bede gud

om deris føde med denne bøn: nu bede vi den hellig aand, huer effter sin maade, det forstaa hand vel som skabte dem, och gaff dem næb och tunge at siunge med, och kand forstaa alle fuglerud, saa fare de heden i skouff och march, och hente deris 71 krouff fuld aff madicher och korne, strax som de er mette, saa hen igen paa deris qviste, och siunge saa dejlig at det er lyst at høre dem siunge; det er all ret, vor herre Jesus befaler det; der hand saa siger: considerate volucres coeli; giffuer act paa fuglene som flyuer vdi vejret; saa skulle i bære eders ad, de græde iche for deris føde, saa skulle j iche heller græde, och suche och giffue eder for eders føde, och gaa och vride eders hender, lige som i haffde ingen gud vdi himmelen. Huad da? I skulle bede gud om eders føde, arbejde for eders føde, heller tygge eders føde och siden loffue och tache gud, saa gjør de dejlige fugle oß til et exempell oc efftersiun. Min kiere qvinde lille och mand med, kand du siunge udj din gildehuß, gestebud och barßell, oc du forsmaar att siunge udj din sognkirche, vaar det iche værd at ynske aff gud, at din mund kom ved din øre at sidde, at mand kunde see, at gud haffde vell heffnet sig offuer dig, det var jo tusindfold bedre at din tunge vaar rundet op i din hals, oc du loest nu lunge siden her nær i den||ne kiæregaard, end du skulle lenger staa her inde och bespøtte gud som sviin och køer der iche kunde siunge, de gaae med deris næße och tryne ned til iorden, du och ieg vi gaar med vor ansigt op till himmelen, at vi skulle altid loffue och tache gud, oc vere fuld glade vi kunde det gjøre. Der ligge saa mange paa deris siunge seng, oc qvæde jammers viße, de vilde alt heller staa her inde med oc siunge och tache gud.

Det er andet scheel med dem som aldrig haffuer lærdt at siunge fra deris barndom, heller haffue iche røst at siunge med, helder kunde ellers vere saa ilde tillpaß, at de gide iche siunget, dem bær mand offuer med for guds skyld, de andre bør jo at siunge her udj deris sognekirche, saa vell qvinde som mændt, at det klinger udj dejlig smaa huelling, det hør gud till oc de hellige engle.

I skulle her iche alleniste siunge, men ocsaa hiemme, i skou och march, paa agger och eng, huor leilighed kand giffue sig, en dannequinde ved hendes veff, en god pige 72 ved hendes roche, hun faar en tiengaarn langt før end hun veed selff udaff, naar hun sidder och siunger en hellig vise der hos, det er jo bedre end sidde och qvæde baale viser, heller fortale huer andre, naar i er ij eller iij tilsammen, heller du sidder och tencher ont pige lille, om du est æenne. Den hellig aand gjør et glad hierte, diefflen gjør en sorgfuld hierte. It glad hierte gjør et langt lifff, et sorgfuld hierte gjør et stachet lifff, huor skalt du kiende et glad hierte, at en gaar alltid och || siunger heller nyner aff en hellig viße; huad tør i veed at sørge, lader gud sørge for oß: ingen kand udrette med sin sorg saa møget, at hand bliffue en fingers bret enten lenger eller stecher. Der er en heel bog udj schriffthen som kong Salomon gjorde heder Ecclesiastes som indholder gode sager, huorfor at det er intet et menneske bedre vnder solen, end at vere gladhiertet oc lettsindet, det er jo bedre end gaa och tenche ont, oc see surt ud, ligesom en skarns munch udaff en kappe. Vi ere jo skabt til himmerigs rige, \*des skulle vi eller læse en fader vor, oc lade sorig fare det mieste os mueligt er, ellers bliffue vor beene snart tørre, och vi bliffue felff aarsag till vor død. Ingen maa slaa sig selff ihiell, enten med \*sorgh eller andet.

Derfore skulle i jo siunge vdi eders sognekirche, som oß bør at giffue dem den loff paa Møen, at de siunge saa dejlig med huer andre udj hin høye kircher, at det er jo stor lyst at høre: ieg siunger det beste ieg kand, derfor straffer mig ingen dannemand; staa der udi rimett.

Dette er nu den fjerde gierning som eders bør at gjøre udj eders sognekirche, siunge, loffue och tache gud, for vi ere skabte till guds ære oc loff, och er det den rette guds dyrkelse udj det ny testamente, det vi kalde sacrificium laudis & gratiarum actionis. ||

73

## **Om den semte gierning, som er, at giffue de fattige udj kirchen.**

Den femte gierning som eders bør at gjøre udj eders sognekirche skall fattige folches bloch monne eders paa, det er, i skulle giffue noget til de fattige, inden diße døre. Huorfor staa fattige folches bloch hiß nær ved kirche dørren i huer mandz aasiun, och vej, at ingen kand gaa ind med mindre, end hand støder sig paa den, och seer den straxt der for sin øyen? derfor min ven, at naar det legem oc siæl er adskilde, oc du kommer for dom och skal gjøre regenskab, at du iche da skall skiude paa oc aarsage dig, oc sige, at du haffuer iche seet den arme Lazarus ligge for din øyen: Saa tydeligen som du seer deris bloch, der inden den kirche dør, da thench paa, at her er fattige folch udj sognen som haffuer din almøße behoff, fattige hußarme, fattige gadehußmænd och quinder, som haffuer huerchen at bide eller at brende: fattige pochede mennsker, verchbrøden, gamle udleffuede folch der arme och beene vil iche staa med dem, ryggen vercher paa dem; de kunde nu iche lenger pløye, saae eller høste, di haffue giort deris beste, sodanne folch, at naar du seer en

aff dem, da siger du: o herre gud, huad haffuer ieg seet hannem glad paa gildesbenchen i fordum dage; thi ieg kiende hannem den thid, hand løffte fuld lettelig paa skaalen, see hvilchen maade hand ligger udj, see, huor skrier hand ud paa den kiæp, der maa vi see || oß i spegell, aldrig kunde vi uide huad oß kand tilkomme, enden vi døer aff verden. Desligeste fattige viduer och encher, fattige barselqvinder, fattige piger som haffue lenge och vel tient, er nu mand voxne, oc kunde dog iche komme till et skamløs brød for deris fattigdoms skyld, ja fattige faderløs och moderløß børn, och andre saadanne, som gud haffuer skichet eder her i sognen till en daglig spegel bog, dem finde i vell, naar i liede effter dem, ther staa deres bloch inden dørrer, her bør deris taffuler at gaa om diße stoele 74 huerinde søndag, och huerinde hellig dage der gud lader vorde. Och de 2 mend som er vdkieste til fattige folches forstander och skulle haffue huer sin loeß oc nøgel til blochen, de skulle vere saa flichtig paa de fattiges vegne, som kircheverger bør att vere paa kirchens vegne, saa at naar sognepresten haffuer værít her udj sognen, oc berett nogen siug mand eller quinde, hues naffn hand kand neffne nest søndag der effter oc befalde eder at bede for samme siuge menniske, daa skal strax en aff fattige folches verier giffue sig ind til den siuge, oc først trøste hannem til det ævige lifff, oc siden bede hannem giffue de fattige udj sognen noget til siælegaffue, som mand kalder heller udj testamente før end hand døer her aff verden. Och de skulle skiffes ved at gaa med fattige folches taffle som kircheverger skulle skiffes ved at gaa med kirchens tauffle, huer søndag och huer hellig dage: gud forlade eder det och den hellig aand om i haffue det forsømt her till, och || er iche da vunder, om i bliffue till stachkarle forarmede oc forvsele, effterdj at i skiøde iche mere om de fattige, naar i komme thill eders sognekirche.

At mange lide nu større fattigdom oc armod end de gjorde nogen aar siden, och at det vill iche saa vell fram med dem som tilforne, det skyldte de den ny lærdom for, som her er kommen, som di kalde nyelærdom, fordi de kunde iche sye lenger indthil nathen, oc at vand er vand, som en kou kand ocsaa see. Och de arme foraledidede stymper ville iche vide at det er en gammel lærdom, som det skarn de effterfølge om helgens paakald och munchefaste er en nye och iche en gammel lærdom.

De x guds budord bleff først indskreffne vdj Adams och Evæ hierte, det gaar fast paa sex tusinde aar siden, oc siden vdj 2 steentauffler med guds egen finger.

Vor hellige troe er jo uddraget aff de evangeliske historier vdj det ny testament; Christus lerde oß selff fader vor, hand skichet jo selff de thou høyverdige sacramenter thill den brug, som de bruges nu udj; huad er her nyet 75 iblant. Dog skal den nye lerdøm haffue skyld, och der med vil mange betechte dieris hychlerie och skalched och lere enfoldige folch diße ord, at sette imod dens sognepræst, ia siden vi lod aff at faste oc bede til helgen, siden vi motte iche lide munche, da gich det oß aldrig vell. Sodanne maa gode christne høre aff hin guds ord skiendere, och hine hychleres och munches tilhengere. Men vi vill lade hycheler || och skiendegieste, vere skiendgeste, gode christne folch skulle vide, at det salige gudz ord som nu prediches reent och klar udj Danmarches rige, som ingen andet kand bevise, gud vere loffuet, er iche aarsag huerchen till folchens ondskab, oc ey heller til dieris armod och vseelheedt. Men dette er sagen at de ville iche lyde ordene ad, heller giffue det mact, och ey heller handle met dieris næste oc de fattige som dem bør at gjøre, de vill iche stoppe deris fingre til fattige folches bloch naar de komme ind ad kirchedørrerene, som de gjorde for det saltekar och till \*stenche steen, de ville nu intet ligge paa de fattiges tauffle som de lagde før offuerflødig noch paa munche alter, de ville nu iche føde deris sognepræst och deris sognedegn, som huer i sæer tilforne føde en alterprest, och mange andre sager som er langt at opregne; met et ord sagt, for huad gud vil haffue fram, det ville de haffue tilbage, derfor skiøtter hand lige møget om dem, som de gjør om hannom.

Ieg taler nu intet om gode christne, som endocsa haffue deris korß, at drage udj mange maade, och vide at skiche dem der effter med taalmodighed och med en god samvittighed.

Kiere børn foracter iche de fattige; kommer iche tomhendet her ind lenge tillsammen, kunde i see giest och gangende till gode hiemme udj eders huus, forglemmer iche at legge en gudzpenge offuer en side, oc tage til kirche med eder at legge paa denne tauffle i denne bloch till eders egne huußarme her i sognen. Naar i faar nu en kornkiste, at j da thager en haandfuld korn udi eders 76 erme eller forklæde til kirche || med eder, det er aldrig saa liden et styche brød, at en fattige hungre menniske tier jo qvær, oc tacher gud naar han æderet. Du maat iche komme tomhendet ind udj mit ansict, siger gud, faar du din liffs næring och føde de 7 dage vggen igennem, da forsømme iche, at lade gudz deeld den 7 dag, besynderlig naar du haffuer solt noget udj kiøbstedden, at du iche altid beholder mammon oc diefflens penge hiemme till din. Det bliffuer iche borte som du giffuer den fattige, du faar xx penge, for den eene; ja vaar det iche uden et begger kalt vand, daa skalt du iche miste din løn, det siger hand som iche kand lifffue, hand heder vor herre Iesus Christus; men gaar du lenge tilhobe tomhendet her inde och her ud, gud skall tømme dine hender hiemme udj det huß, at du skalt iche faa saa møget som du kand thage imellem din fingre och stoppe i din mund, fordi saa, at lige som du est imod gud oc de fattige, saa vill hand ocsaa vere imod dig igien, der tørst du intet thuile paa; legge ichun hellers regenskab offuer med dig selff inden aar och dag, oc see huor riig eller huor fattige du est bleffuen efftersom du seer de fattige tilgode. Vi haffue alt seet vor første dag, vi haffuer ingen seet vor sidste dag, vi veed endnu aldrig huad os kand offuerkomme, før vi dø aff verden: Det er iche thijd, at vi forglemme oc foracte de fattige, minst vor egne speilebøger her udj bye oc sogn hos oß: spørges det nogen thijd her i sognen, at nogen enten fryser eller svelter ihiell her hoß eder aff de fattige och huusmænd, da er det en viße tegn till, at gud vil forbande || och fordømme eder allesammen. Seer nu thill huorlunde i elske de

fattige, huer vedde sig sin Lazarus der kand siden tage hannom udj himmerigis rige igen for hand haffuer beuiist sin throe der med.

Saa haffue i nu hørt de fem daglige gierninger, som eder bør at gjøre udj eders sognekirche, som er, at bede, høre gudzord, gaa thill sacramentet, siunge och tache gud oc giffue almyße her ind till de hußarme, tager nu 77 her vare paa, som eder ligger mact paa, och at det er eder sagt.

Her haffue i hørt den første och lengst part aff denne min visitatz om denne sted och om denne kirche som i søge ind till at høre gudzord udj.

78

## **DEN ANDEN PART.**

Nu følger den anden part effter, om de 2 personer, eders sognepræst, och sogne degen, som skulle drage eder oc eders børn gudz ord for, derfor vill vi nu thale om dem vdj Jesu naffn.

### **Om sognepræsten och sognedegnen.**

Ieg haffuer lenge siden i dag spurd dem ad, om de kunde nyde dieris skyld her hoß eder, om nogen ligger dem for haad, om nogen staa tilbage med det som dem bør at giffue dem met rette, som kunde giffue dem det, och ville iche. Hvad heller de sige nu sandingen heller de liuge det, maa de gjøre udj deris egne pooße, eder giffue de almindelig en god skyld, saa er eders hærridtz proust her tillstede met mig, vi betache eder och gierne paa vor naad: herris k. m. || vegne, at j see eders fattige kirchetiener til gode; vor herre Iesus skall eder vere den beste belønnere.

### **Om deris gode eller onde rycte.**

Nu vill ieg paa denne thid spørre eder ad i dannemend, kircheverier och sognemend kunde vide at svare der thill, naar ieg haffuer udtalet. Er der nogen brøst paafærde, enthen med eders sogneprest heller sognedegn som i kunde vide heller dømmen paa om deris lærdom, leffnet eller omgengelse her hoß eder.

Først om eders sogneprest predicher eder iche rettelig det hellig evangelium Iesu Christi salige ord rent och klart, som en fattig thieniste pige, dersom hun endnu kand sin børn lærdom, da kand hun der paa dømmen, om hand farer 79 met nogen helgens paakaldelse, eller nogen andre papiske och munchelærdom och handell, enten i predichstolen aabenbarlig, eller och udj skrifftemaall lønlig.

Dernest om hans leffnet, æcteskab, hußholdning, naboskab, omgengelse i gilde oc gestebud, om hand forsømmer eders siuge heller ellers hans tieniste i kirchen, eller, uden kirchen.

Om eders sognedegn iche lærer eders børn som hannem bør, oc ellers med ringen och siungen, om hand tager iche vare paa sit embede, om de slemme och demme, om de haffue dem iche som tilbørligt er, i huis maade det kand vere, da hychler inthet met dem, men giffuer throlig tilkiende, huis brøst i viide, derfor er eders proust oc ieg her tillstede, som den første ret hør os till, oc vi vill ocsaa gierne vnderwise dem, forhaabendes at di lade dem oc gierne vnderwise. Som vi ere ocsaa arme mennesker, saa vell som i, ere iche mere fløyen igiennem || himmelen end i er, kunde end falde och finde iche møget, kunde endocsaa vere forsømmeligt udj vort embede. Men huer som brudet haffuer, bør at bedre, oc den iche haffuer brutt som bedre vill. Det er kon: mayt: vor aller n: herris høymectigheds vilie, at j skulle altid faa guds salige ord at høre, derfor bør eder at tache gud, at i haffue saadan en kong och herre, som altid vil beramme eders siæls

saligheds beste, som eders legoms gaffn och velfærdt.

Saa giffuer dem nu enthen en god skyld, eller en ond, huilchet i kunde best afflade med en god samvittighed, der vill vi siden rette oß effter.

Her skiuder ocsaa prousten deris skiold for almuen, siden svarer kirkeverier och den menige mand der thill, haffue de dem noget at skylde saa giffue de det tillkiende, och prousten och ieg skiche os der effter oc forfare paa bode sider der om huad sandingen er, oc gjør da saa møget der till som os bør at gjøre. Vide de dem oc intet at skylde, saa giffue de dem en god skyld, och ieg beder dem gierne, at om der er nogen eblant, som andet ved 80 om deris sognepræst oc sognedegn, at de da vilde giffue det tilkiende, och iche en anden thiid paa deris bag, da rober den meenige mand at der ingen som dem kand skylde; derfor betache vi dem nu først for den gode vidnisbyrd de giffue dieris tienere, och strax siger dem redelig sager, huor for det er behoff at skyde deris skiell med diße ord.

Det sige vi iche derfor at vi haffue nogen mistanche til dem, vi kiende jo dem till all gode, men derfor, at huis der kunde || findes nogen brøst, da er det kong: mayt: vilie, at der skall raadis bode paa, heller de skulle settes aff deris embede. Den anden sag, huorfor vi skyde deris skiell, er, at om der kunde findes en ordgyder, ølldaare, heller huggebaße, vnder hoben, som vil sette sin sognepræst, sognedegnen, kircheverier och eder sielff till rette, nar i komme tilhobe til nogen gledeskab, dem i skulle alle sidde thill hug oc stich met, naar i driche en skaall øl met huer andre, da bør eder at gaa paa sognesteffne oc forsvare eders kirchetienere til alle rette imod saadan en presthader. Och dersom i iche kunde komme til veje met hannem, i vilde ichun skriffue mig en breffue lap till om hans naffn och schyld, da vil ieg loffue eder paa min siæls salighed som min herre oc konge haffuer loffuet mig, at hand iche skal mørche eders dør tider, om den blaa torn kand borge for hannem. Thi det er jo bedre at sodan en dieffuels fortreder er borte aff en sogn, end huer mand skulle komme i klammer for hans skyld.

Det siger ieg iche heller, for nogen mistanche som ieg kand haffue om eder, gud kiender eder bedre end ieg gjør, dog findes der sodanne udj Sielandtz land som tage dem en hosbond for en td. haffre, oc siden tør fri true och kue huer mand, oc alle skulle vere redde for dem, thill de faa deris løn.

Den tridie sag er, at effterdi i giffue eders sogneprest och degn en god skyld, oc i vide intet at skylde dem, i vil ocsaa tenche till at gjøre dem alle den tilbørlig redtzell, 81 som gode christne bør at gjøre deris kirchc vener, oc at i skulle || vide i sandhed, at di iche æde deris brød i bande hoß eder om de ellers staa deris embede ret for, daa vil ieg lade eder høre huad deris embed och befaling er, oc siden sige eder, huad eder bør at gjøre dem igen, saa at i kunde \*sorrige for eders och eders børns siæle, oc i kunde sørge for deris och dieris børns legemer igien, saa att det gaar, lige till paa buode sider.

## **Om sognepræstens embede och befaling.**

Eders sognepræst skulle thiene eder udj liiffs oc siæls fare, vdi liiffs fare, det beviser ieg saa.

Hand skall vere eder tilrede saa vel midnatz tide som middagstiid, vdi mørch oc molm, i regn oc raaed, i kuld och frost op aff sin seng til den mindste barn som du haffuer udj det huß som en tid er berett, nar hand tilsiges: Er der pocher hiem til det, er der pestilentze, hedesiuige, suedesiuige, koldesiuige, heller ander gudz gaffuer och plaffuer, lucter der vell eller stincher der ilde, da skall din sogneprest der ind, och haffue sin næße der j med, der du oc ieg maa vel skee, vaar end fuldgierne uden dørren, dersom hand faar sin deell i det samme; det kommer under armen at sidde paa hannem, saa maa hand gaa hiem och ligge sig, och dø der hen, hand maa iche blunche der ved, det er hans embede, oc det kalde vi liiffs fare.

Men hans siæls fare det gielder høyre, hand veed sin regell, hand veed sin capiteler udj hans regel, det er ingen munche regel, men det er en svar regel. ||

Det første capitell udj hans regel, liuder saa: væ mihi si non evangelizavero, væ vorder mig thill ævig thid, om ieg predicher iche det hellige evangelium reent oc klar for min almue, væ, væ, væ, det gaar igiennem skind och been, krop och siæll ind i helffuede.

Dit andet capitell liuder saa: maledictus qvi facit opus domini fraudulentè, formaledidet bliffuer den til ævig thiid, 82 som gjør herrens gierning med svigfuldhed, det er, omb hand predicher eder andet end Jesum Christum ræn oc klar til eders salighed, om hand tilsteder nogen at ligge tilsammen uden viet æcteskab, i horerj, boerie, heller skiørleffnet, och hand ligger dem iche dage for at de rette oc bedre sig, heller om de foracte, hand iche setter deris naffn paa predichstoelen, at hand dem iche setter udj bande, forbandet skall

hand vere med dem, det hæder fraudulenter, med suiigfuldhed.

Det tredie cap: ego sangvinem illorum de manu tua reqviram, ieg skall udkreffue din almues blod aff dine hender; huad er det sagt; skeer der affguderie och falsk gudz dyrkelse i sognen, skeer der manddrab, horerie, heller anden skiensleffnet for hans forsømmelse, at hand varer dem iche thideligen noch ad, at hand setter dem iche i bande, da veed hand sin dom; huorlunde kreffuede gud Abels blod udj Cains hans broders hender? hand fordømte Cain ind i helffuedes affgrund, der er hand fordømt paa denne dag och bliffuer thill ævig thid: Saa veed ocsaa eders sogneprest sin dom, om hand vill vide det, dersom hand forsømmer nogen aff eder deris siæls salighed, da skall hand dybere ind i helffuede end de, som hand saa haffuer forsømt, at de skulle ligge och raabe paa hannom til ævig thid, och sige: ||

O huilchen sognepræst haffuer du veret oß, du haffuer veret os en dieffuel, och iche sognepræst, du vedste bedre, heller du skulle haffue vist bedre; end vi fattige enfoldige bønder viste, du studeret intet, du lagde ingen vind paa dig, at lære oß noget got, du skøtt ichon om din egen buug fylde och iche om vor salighed, du lodst oß leffue udj horerie, skiørleffnet och baalerie; du lagde oß iche dage for, du sette iche vor naffn paa predichestolen, du sett os iche udj bande, at vi motte haffue rettet oc bedret oß, forbandet ver du met oß till ævig thiid, gud giffuet at du haffde været en hugorm under en giærde, den thid du bleffs vor sogneprest, vsel maa vi sige det, at vi bleffue 83 fødde till verden, och finge dig till en sogneprest. Denne orm skall aldrig dø, det ild skali alldrig udsluches, den samvittighed skall nagge och pine hannom till evigtid, om hand forsømmer eder eders siæls salighed for; derfor heder hand ocsaa en siælsørger, see sig hellers till huorlunde hand sørger for eders siælle.

Denne, hans regel, min kiere bonde, er iche den suar, det er iche at sidde och skreffue (med aarloff sagt) offuer en piboffuen, och haffue en rød kande ved sin laar, oc saa rage sig, oc saa smøre sig, som guds gieche munche de gjorde; ney, min sognepræstes regel er en svar regell, hand æder iche hans brød i bande hoß eder, om hand ellerß staar sit embede ret for, det giffuer ieg eder at betenche om ederß sogneprestes embede och befalning.

hand veed ocsaa vel, at hand skal skiffte och diele alle sin aars predichner udj iij parter som er udj catechismi predichen, søndagers evangelia oc høytiders evangelia, der veed hand sin affskorne predichene, det gandske aar omkring, foruden andre tillfaldende predichener, offuer liig, for brude, om || fasten, paa bede dagene, hoß de siuge etc. Desligeste veed hand at diele huer deell igen udj sin partichler oc smaastycher, catechismum eller vor børnlærdom udj fem stycher, de x budord udj 2 tauffler, vor credo udj 3 artichler, fader vor udj 7 bøner, sacramenters ord udj dieris verelse och rette brug: søndags evangelia udj deris locos communes, det er, hoffuetpuncter, høytids evangelia udj deris historier och rethe brug, at det bryde den vrang helgens paakald ned, oc bygge deris rethe dyrkelse op igjen, at bryde den munche faste neder, oc bygge den ret christne faste op igjen, at slaa horde oc stenhierter ned ved louen, och reise fattige oc forslagne hierter op igjen ved evangelium, med andre saadanne gierninger som hans embede udvißer.

Derfor kaldes ocsaa sogneprester udj skrifften bygningsmend, agermend, viingaardsmend, hiurder, konger och regenter, at de skulle opbygge, dyrche, vocte, styre och 84 regere Christi aandelig legeme, det er, christendom. Min kiere børn haffue di iche nu noch at giøre om de ville retteligen thiene en christen almue, at ieg intet mere tør tale om deris regels suarhed, det skaber sig vel selff med en god och retsindig togneprest.

## **Om sognedegnens embede oc befalninge.**

Eders sognedegn skall iche alleniste ringe oc siunge hos eder, thi en god almue bør jo at siunge met degnen, derfor skall hand ocsaa gaa ned møt paa gulffuet til eder naar i siunge de almindelige vißer och psalmer; en bonde kand jo saa snart drage om en klochestreng, som ved en hølle, om behoff giøres, och om degnen saa paa sin siugeseng, men hans ypperstegierning, huorfor hand skal thiene || sin brød hoß eder, er, at hand skall lære eders børn oc vngefolch børnlærdom.

I haffue 2 kircher her inden udj den tredie som ieg sagde tilforn, saa haffue i ocsaa 2 tienere, den ene besynderlig till den gammel oc den anden til den vngekirche: thi at som sognepresten lærer oc vnderuiser di gamle; saa bør sogne degnen at lære oc undervise de vnge; naar hand \*findes iche der god for, at vere, helder iche der thager vare paa, da maa hand iche lenger vere sognedegn; er det ocsaa eders skyld, at i iche lade eders børn komme till degnen, da vill ieg strax sige eder, huad nydie der ligger ved den vedkast.

Disimellom vil ieg forfare, huorlunde eders sognedegn bær sig adt med eders vnge drenge, och huad der fejler paa, vil ieg rette hannem udj, de gamle vil ieg intet høre offuer, forhobendes at di jo kunde deris



børnelærdom ellers maa de jo schamme dem for gud och alle hans engle; ieg vil echon handle med diße vnge drenge som her staar op hoß mig. Er der nogen slere vngekarle heller drenge neden hoß eder i tornet, da lader dem komme hid op i sanghuset till deße andre, der maa ingen bliffue tilbage, ieg vill see eders vnge kirche och huad 85 i haffue for børn; huilchen der staar oc trycher sig oc vil iche op, den skulle i stytte thil majtræet paa søndag.

Her komme nu till mig alle de vngekarle oc drenge som kom ind i kirchen, siden ieg begynte at visitere heller handle med allmuen, de andre drenge kaldet ieg op førendt ieg begynte, oc bad dem sidde udj choret eller sanghuß, at de skulle iche staa och stime udj tornet, ieg tog dem med fordeell, nu komme diße andre op till. Saa udvelier degnen en aff hoben, han læßer op, først fader vor, saa læßer sognedegnen fader vor for dem alle, oc de læse effter hannem, lige saa || med troen, oc de x budord; naar det er giort da gjør ieg denne formaning till de vngekarlle och drenge som effterfølger.

## En kort formaning till de vngekarle och drenge.

Kiere børn lille haffue tach, at j læße saa vell effter eders sognedegen, hand skall ocsaa lære eder de ord som i bliffue døbt med, oc de ord som i gaa thill, oc lade eder berette med, oc j som er her i kirchebyen schulle vere tilstede her udi kirchen, huerinde hellige maren nar første kloch ringer, oc degnen klempter 15 eller 16 klempt effter første kloche er ringet, da skulle j vide at de klempter till børnelærdom, oc straxt findes her udi diße øffuerste stoele som diße dannemænd sidde, oc eders sognedegn schal staa och læße børnelærdom for eder med lyst oc lempe, efftersom den degnebog udviser, som bleff prentet vdj Kiøbehaffn at j kunde lære oc forstaa eders børnelærdom ret, saa skall hand lære eder en erinde aff en hellig viße heller psalme: men j som iche er udj kirchebyen skulle findes udj en dannemands huus udj eders egenbye, huis naffn her skall neffnes af predichstolen, och hand lader gierne sin stoffue til saa lang thiid, der skall degnen umage sig till eder en thid huer maanedtz dag i det mindste om søndag eller hellig dage effter middag, naar det er en dejlig soelskin, och børn kunde komme fra huße. Tiene i 86 ocsaa nogle ugudelige folch heller gierigfolch som aff fornødenhed iche ville lade eder komme til sognedegnen, alligvell at de haffue ingen merchelig nød eller aarsag til at holde eder der fra, da skønder eder fra dem, naar eders steffnedag kommer, fordj at j maatte saa gierne thiene diefflen aff helffuede som sadanne ugudelige kroppor; i faar vell gudfryctige folch at thiene, gud || vere loffuet, at j tør iche tiene sodanne stymper som ville forhindre eder eders siels salighed for, som hine ugudelige halße pleye at lade dem høre. Min barn skall vere hiemme fra degnen, hand maa lære som min forældre oc ieg haffuer lærdt, vedst du huad der er sagt din arme stymper, det er saa møget sagt, ieg vil gaa for ind udj helffuede, och mit barn maa gaa effter mig.

Saadanne skulle i intet lyde ad udj det onde, børn lille, men forsee eder aff dørren fra dem med det snarest, thi diefflen er hiemme til deris och hand regerer offuer dem. Saa lærer nu vell aff eders sognedegn, oc læseret selffuer morgen oc afften, oc verer eders fader oc moder, hosbond och hustrue hørig oc lydig udj all tilbørlig maade, med en stille mund oc 2 gode troe neffuer, saa vell naar de ere iche selff tilstede, som naar de ere thillstede. Seer eder i speyell paa diße gode dannemend som her sidde udj deris stoele, de haffue veret saa fattige oc hafft saa lidet som i kunde nu haffue, gud haffuer alligvell skichet dem hustrue oc børn, huus oc iord, hæder oc ære, oc et skamløß brød for, de sidde nu oc bygge lou oc lade til eder, fordj at naar de fløtte hid til denne kieregaard, da flytte i ind paa deris godz igien, oc fløtter eder op aff hin torn paa diße stoele oc gode dannemend som de nu er, dersom i ville iche selffuer forkastedt Forvarer eder at i ingen beloche oc beligge, lad huer god pige och qvinde vere guod for sig, gach iche effter deris ære, bid saa lenge til din thid kommer, naar du kand iche holde dig lenger, saa bede om en dannemandz datter heller god pige til æcte, oc ret, saa skeer dig lyche oc glæde, forvarer eder 87 at i iche bander oc suerer eller slaes vd ved hin maytræ, at i iche slemme eller demme, ingen natter maa j || vaage offuer ved maytræet, det er afflagt thill landzting, iche heller s Volborg nat om i vil føre sommer i bye, lane eders hosbundz hest oc ride udj skouen, hente maije, oc komme saa hiem igien med piibe och tromme for eder, at mand kand see, huor i ride udj marchen, ah huad det er got at vandre om dagen, da støder en sig iche, men tyffue oc røffuer, vlffue oc løver de gaa om natterthid oc iche gode børn, hen vdj andens loue och lade at loche deris piger oc døtter, det gjør skalche. Saa vil i nu tage vel vare paa eders tieniste och bliffue gode børn, at ieg kand faa giiede aff eder, naar gud vil ieg kommer thill eder igen? Ia ville vi. Loffue j mig det at j vil gierne søge til eders sogndegen? Ja vill vi. Da sider nu ned igien. Vor herre Iesus giffue sin benedidelse och velsignelse offuer eder thill æuig thiid amen.

Her kalder ieg strax alle piger op til mig, endog at de gaa somme stede strudende paa at komme op till mig, och somme steder ere lydigere end somme steder, som sognerne er store och smaa thill, oc som de haffue sogneprest oc forældre thill, dog naar de seer en først gaa op, saa komme de alle strax løbende som faar till vand.

Her vdveller degnen en liden pige, hun læse først i seer ud huer part aff børnlærdom, siden læse de andre lempelig for dem selff, naar det er giort, saa gjør ieg en liden formaning thill dem.

## **En formaning till pigerne och møerne.**

Eder bør thach min gode børn lille, for i læse saa vel eder børnlærdomb, degnen skall oc lære eder de ord i bleffue døbt med, der j vaar smaa piger, oc de ord i skulle lade eder berette med, oc j som er her i kirchebyen skulle ocsaa lade eder finde her paa diße stole, som diße danneqvinder her paa sidder, naar i vide at thiden er 88 som ieg sagde till drengene tilforn, oc i andre skulle møde i eders egen bye || som forsagt er, paa en liden stund, siden kunde i lempe och gjøre anden hellig dags gierning. Læser oc sielff huerinde morgen och afften eders x budord, troen, fader vor, saa bliffuer eder gode raad for, och tiener eders hosbonde och hustroe med thro och tache; seer eder i spegell paa diße danneqvinder, de haffue veret som i er nu, oc troelig arbejdet for deris brød, nu haffuer gud ladet dem indføre i gaard och grund, saa at de ere forseet med hæder oc ære, saa vil hand ocsaa gjøre ved eder, dersom i vill vere gud fryctige, thiene throligen for eders brød. Forvarer eder, at j lade eder iche beloche, heller beligge aff skalche, bider saa lenge til gud sender eder et got buod, saa komme i til et skamløß brød, ellers bliffue i skarns skøger, oc forderffuet, ja forsmaet oc foractet qvinder alle de dage i leffue paa iorden, saa huer mand ved siden at spotte, forhaane och forskiude eder, som i kunde vel see eder i spegell paa de skarns folch som har ladet skalche faa deris vilie med dem.

Naar en skalch haffuer fanget sin vilie med dig, da er hand den første som forsmaar och forskiuder dig, i huor sødt hand loffuer dig, hand var da til fredtz du vaarst en har, oc løb for en hob mønder, hand haffuer da faaet det hand vilde haffue, du sidder igien med bode skam och skade, det maat du vente dig aff hannom oc intet andet. Men naar den kommer, som dig vil haffue til heder oc ære, da berad dig med gud, med slect oc venner, gach iche aff deris raad, see dig end da vel for, huem du tager ved haanden, naar du gaar i dantzen, der ligger dig mact paa.

Kommer der en skalch til dig oc vil voldtage dig, helder ellers biude dig skam oc skiendzell, vill trammell oc føle dig, vill gaa dig nærmeer end hannem bør med hedre och ære, est du ellers en god pige, oc vill bære din vrterkrandtz om sommer paa din hoffuet med hæder oc ære, da skulle før alle dine nægle sidde kiendt vdj saadan en skalches forhoffuet, at hand kand sige, han hâr veret der, førend 89 hand skulle fremme sin vilie || huos dig, det er bedre at du skrammer hannem, end hand skiender dig, merch huad ieg siger dig pige lille, det gielder dig och iche mig.

Nu mine kiere børn lille haffuer tach for eders umag, oc gaar nu ned igien, oc setter eder udj eders høstrues stoele, gaar iche end hiem, ieg haffuer endnu meere at giffue eder thillkiende, eder till gaffn nest gudz hielp.

## **En formaning till folchet at de lade dieris børn gjerne komme til sogne degen.**

Nu vil ieg sige eder, huad nydie der ligger ved den vedkast, om i lade iche eders børn komme thill degnen, och huorlunde det vil gaa eder i fremtiden, om i det forsømme. Lade i eders børn iche lære det gode, saa lære de det onde, lære de iche de x budord, troen, oc fader vor, da lære di at suerge och bande, liuge och stiæle, oc slaa folch ihiell, da skulle i vel høre ud ved hin maijtræ, blod, oc død och vunder, guds och menniskens fortørnelse, der en heel land maa siunche ved, saa bliffuer eders børn till galgebørn, steillebørn, hiulebørn, oc sverdebørn, at j faa bode skam och skade for dem, inden i dø aff verden.

Saa pleje det at gaa met dem, som iche anderlunde tuchter deres børn op, som vi jo see liger thill dagelige, om vi vil ellers merche effter, som i hørde vell om den bengel i Mierløiherrdet som i fiorde sommer spente en staalbue oc vilde haffue skut sin svoger ihiell, oc skiød sin egen naturlige kiødelige moder ihiell, skiød hendes hierne ud i hendes hoffuet, och hans fattige || fader løb ind till, och ville drage pilen vd igien, træet fich hand ud, oc iernedt bleff i hendes hoffuet, det kom hun til graffue med; en smuch gallebarn skiød sin egen moder ihiell, hand lønte hende lige som soen lønner sechen, oc lige som hun haffde lærdt hannem,

saa lønner hand hende, saa vil det gaa med dennom ßom inthet holder deris børn till gud fryctighed.

Och j Støffnsherret i dette aar, vaar en ung skalch, som 90 belagde sig med en dannemands datter, som sodanne skalche pleje at gjøre oc saadanne ende faar det och med dem, hand bleff steffnet till Roeskild dom, oc kunde iche giffue sin lou som hand vilde, thi huer mand vistet met hannem, alliguel vilde den stimper sværge for gjort gierning. En dag hans fader kom hiem med hannem fra Roeskild dom, och vaar nu vred paa hannem for hand bleff saa dielt och plaget for hans skyld, bad hand sønen i tremens naffn gaa hen i loffuen och kaste noget haffre, som hand sad och kaste haffren, och vedste sig ingen fare, kom hans egen fader och hug hands hals i sønder, saa at hand styrte død ned paa iorden, ieg vaar jo paa hans grauff nu der ieg visiteret i Steffnsherret, den gammell skalch haffde intet got lærdt sin søn, nu heffnede hand sig self offuer hannem.

Saadant och andet meere vill dig offuerkomme med det barn, forsømmer du den udj din vngdom, hand skal bande dig, spøtte dig vnder øyen, riffue haaret aff det hoffuet, traade paa dig, oc gjøre dig væ och vaande, jammer och kummer, sorg och bedrøffuelse och grædende taare indtill din døde dag, at du skalt sige usell bleff ieg født thill verden, at ieg fødte sadan en søn.

Det er bedre at du lader hannem græde naar hand er liden, ellers skalt du græde naar hand bliffuer stoer; det er end got naar børnene græde, men det gaar iche vel till, naar forældrene græde offuer || børnene, det haffde veret bedre at alle Hierusalems børn baade gamle oc vnge haffde grædet blodige taare udaff deres øyen, end vor herre Iesus skulle grædet offuer dem.

Tag din søn och datter, oc lied dem til degnen, ville de iche, da slaa dem der thill med riiset, det er bedre, end bødelen skulle slaae dem, det vill dog der thill paa sidste met dem, at de skulle lønne dig med skam och skendsell, om du sier nu iche thill med deris haand.

I haffue vell hørt om den galliebarn, der stod ved galgen, och kaliet sin fader till sig, hand maatte sørgelig gaa til sin søn, sielff haffde hand gjort det, oc sielff maatte hand 91 det haffue, hand kom til sin søn oc miente hand vilde hviske hannem noget i hans øre om pendinge eller andet, hand motte haffue faet effter sønnens død. Der hand luthes øret thill hans søns mund, saa bied sønnen øredt aff sin egen fader oc sagde, see der fader, skal ieg henge udj denne galie, da maa du vel miste øret, och haffue en brendemerche aff med, saa lenge som du leffuer paa iorden, effterdi at du lærde mig iche bedre, der ieg vaar liden; saa gich sønnen baglengdes op til galgen oc faderen gich hiem, med et øre, dennom skeede jo baade ret, men di ville iche haffue det bedre.

Der er vdgaaget til landtzting aff kongens befalning, at bønder skulle lade dieris børn komme til degnen; ô herre gud, att mand skall nøde folch till deris egen nytte oc gaffn, huilchen blindhed maa der dog vere iblant folchett.

Gode gudfryctige ædle mend, vide nu at straffe deris bønder, ocsaa for denne fornødenhed, at de lader iche deris børn komme thill degnen, end er det bedre end børn skulle self straffe deris foreldre, begge diele er deris fortiente løn, som sadanne ere. || Kand det barn sige fader och moder til dig, oc du vilt iche lade det barn lære at sige fader til hannem som haffuer skabt dig och det barn, est du iche verd at faa en ulyche udj det huß med det barn, at gud skall iche straffet paa din siæll

## **En formaning thill folchet, att de sette dieris børn thill schole.**

Och huilche smaa drenge som i fornemme at de lære vell, oc det løber i dem som bred smør, huad degnen lærer dem, oc di vil haffue bog oc vil thill skole nar i spør dem ad, saa lader dem gierne komme till neste kiøbsted til skole. Leyer eder heller en liden plougdreng saa lenge, at i kunde see, huad gud skicher eders barn thill, och huad der skall bliffue aff hannem.

Effter et fierdinge aar kunde j spørge skolmester thill, 92 om eders barn lærer noget, siger hand nej, da kunde i tage hannem hiem igien, oc gjøre aff hannem, huad gud haffuer forskichet, om hannem, siger hand ja, det er et got barn, hand lærer vell, det vaar stoer synd at tage hannem fra skolen, da vare din hud, om du tager hannem der fra igen, enthen skall hand snart døe bort, eller du skalt faa lidet got oc gaffn aff hannem, aarsagen vil ieg sige dig, fordi at du vilt da nøde och tvinge det barn fra det som hand er født thill aff sin moders lifff, oc naar en bliffuer nødt och thuungen der fra, da bliffuer hand till en dagetiff, der aff er der mange dage tiuffue till som iche maa komme til det, som de ere skabte thill aff gud; siden kunde de intet andet gjøre end skam och skade, de bliffue iche till bønder som er kommen aff bønder. Bønder er guds gode

folch, naar de haffue throen til Iesum Christum; men der sidder thit paa en bonde qvindes skød, en deilige liden drengbarn som voxer op och kommer til skole, oc kand siden hielpe en hiel hob slect indthill niende knæ, med gudz salige ord, oc andre gode raad || saa at i kunde faae aff eders egne børn till sogneprester oc til sognedegne, det vaar jo eders store ære, desligest thill borgemestere, raadmend, skriffuer, etc. saa at en hiel slect kunde helle dieris hoffuet till en frommermand, som haffde slidet sin børne skou ij skoele.

Haffue i iche at føde eders børn med, lader dem iche derfor bliffue fra skoelen, faar dem høkrogen i munden oc lader dem føde sig selff, i saae aldrig nogen pebling suelte ihiell, de faae deris føde halff snarere end andre. Vi kommer letter ad vor føde den thid vi ginge och tyggede vor brød for gode dannemends dørre, end vi gjøre paa denne dag. Ieg gaff en pebling vdi Aßens skoele en danske huiid, for hand skulle lære mig at gaa om bye och tygge almiße, men hand vaar ichun min mester en middags stund, siden lærde det sig selff, at ieg thurde iche der giffue meere ud for.

Der er halfftridie hundret deilige peblinge paa denne 93 dag ocsaa bønder børn udj Kiøbenhaffns skole, deris forældre hielpe mindst till deris føde, de faa den alligvel gud vere loff, gud forseer dem vell. De hellige engle er hoß dem oc gode gudfryctige borger forseer dem met huß oc almiße, saa dem schader dog inthet.

Iche ere de heller ledige der i scholen, som mand liuger paa dem, i see jo vell att vi haffue iche veret ledige i skolen, endog vi leger under thiden paa marchen som eders dreng gjør ved deris maytræ, med lyst oc lieg lærde vi der vi lærde. Lad ichon det barn løbe hen til Roeschild, thill Kiøbenhaffn, thill Malmøe, till Tyskland, dør hand bort, saa finder du hannom i himmerige, bliffuer hand ved liffuett, saa kommer hand dig glad noch hiem igen, der tørst du intet tuile paa, saa bliffuer hand ocsaa frij at ingen thør platze eller steffne hannem thill || herredtzting, till buod, eller thill anden møye och arbeide. Vore forældre vaare flichtigere till att sette dieris børn thill skole, alligvel de vedste iche saa møget aff guds ord at sige, som vi nu vide udj denne klare evangelij liuße dag.

Den tid vi som nu ere klerche her inde, ginge thill skole, oc vaare smaa sincher, da maatte vi hen offuen paa skole lofften saa mange peblinge vaar der, at det vaar fuld bode offuen och nedent, 700 udj Riber skole, 900 udj Roeschild schole, ichon for de skulle bliffue munche, oc alterpræste, ja edell folch holt ocsaa deris børn thill skole for store prebender, och koftelige leen. Nu sider der en dieffuel ved den edel mands, borgers och bondes hierte, och holder hannem der sra, at hand skal icke lade sin dreng barn komme thill skole, alligvel hand formercher i sandhed at hans barn er der thill udvald fra sin moders liff, det gjør den liede och skendige dieffuel derfaare, at mand kand snarlig fattes dem, som forkynde skulle gudz ord, och folch motte komme udj vildfarelse igien, som de haffue været her thill, der lieder hand effter. Men gode christne edell och uedell betenche vell, huad gaffnligt er i den sag, den løße hob lade vi rase hen, till de støde dem 94 och falde, men de vil iche lære med gode, det som got och nytteligt er, det er der om talet.

Saa vide i nu, huad eders sognedegns embede och befaling er, ieg skal høre thoe regenskab aff hannem om aaret. Det ene huorlunde hand haffuer lærd sin egen peblinge her inden diße dørre, det er eders vngfolch. Den anden huormange deilige drengbørn hand haffuer lochet til skole her aff sognen. Seer nu thill huorlunde i lader dem lære bode store och smaa, det vil gaa eder ud igien, for fuld alvore, børn de maa iche forsømmes eller forarges. Vdi Tyskland dersom gudsord er lenger predichet end her i Danmarch || der ere de vell kommen for med deris børnetuct, och haffue dejlige skich derpaa besynderlig udj kiøbsteder, gud giffue att vore borgere udj kiøbsteder, ville thage der aff et gaat exempel och efftersiun som det er høy tiid paa, oc saare vell behoff.

Ieg vaar en thid vdi Ien, i Landte Dørringen saa vel mange studenter som fare der hen fra Vittenberg, der haffue de saadan en sedvan, med deris vngbørn dreng och piger, som er inden fire eller 6 aar gammel. Huær tiisdag och huer taarßdag effter middag nar klochen er ved et; da komme alle smaabørn som i byen er thill kirche, somme liede de, och somme bære de fræm, oc sette dem saa i choret paa hine trapper thoe eller thre, som er gjorde till gang op till alteret, saa at de vende dem ned ad kyrchen. Der gaar capelianen iblant dem frem oc tilbage, och haffuer en liden riis eller qvist udj sin haand, oc læßer saa børnelærdom for dem, oc de læße allesammen effter hannem, hand siunger saa got och siger: fader vnser och hine spede børn effter hannem, med klinger røst, saa forfølger hand børnelærdom med det ud til enden: siden beder hand stundom en dreng, stundem en pige staa op och læße høyt for sig selff, huad de fare vild udj der retter hand dem strax udj, och høder dem met riset och truer dem, at de skittle faa utach naar de komme igien om de kunde iche da bedre, men ingen slar hand paa, echon høder dem 95 alleniste med riiset Dißimellom staaar klocheren ved alteret och skier pibberkage till børnene, det skifter capelianen imellom dem, saa huer faar et styche saa stor som en finger, der med holdes de till hannem och komme gierne igien fordi de vente dem pibberkage. Det pibberkage koste fire mend i byen, saa at en huer ligger en große der thill || om vgen, det kand løbe huer aff dem noget nær thoe daler om aaret oc det gjør de gierne paa det, at børnene motte saa komme frem och optuches i gudsfryct.

Och somme børn er lige som aber, det skal mand see om sommer, naar det er blanch veder, at børn kunde vere ud, da sanche de dem tilhobe udj gaderne hoß deris foreldres dørre, och under vindeuer sette de dem ned, oc en vng liden dreng gjør sig til capellan oc faar en riis, oc læßer for de andre, oc de effter hannem, saa skifter hand smaa stycher brød, heller smaa steene blant dem, det skall vere pibberkage, lige

som de see at capellanen berer sig ad i kirchen, saa gjør de dem en leeg aff paa gaden, i den sted vor bøn løbe som dagtiffue, oc slaa vindeuer ud, oc gjører anden skalched, da gjør de dem en leeg aff deris børnlærdom, oc dricher den saa i dem med leeg, lyst oc giede. Gud giffue at voris kiøbsted folch ville her see dem i spegel, och hielpe der thill, at voris børn motte ocsaa met leeg och lyst lære deris børnelerdom hoß vore capellaner, oc vore bønderbørn hos sognedegne, oc finge de en gudfryctige vngdom at di iche saa thuorde klage paa den vnge thiund som de gjøre, at di ere ulydige, vthroer, gienstridige, løse paa tøfflen, tør ride deris hosbond och hustrøe i vand med deris onde munde, ville inthet gjøre mere end som dem lyster selff, vil haffue stor løn, med andre klagemaal som folch nu klage offuer deris tiund, oc er dog deris egen skyld, for di haffue ingen vilie at lade deris børn lære nogen tuet eller lydighed, dersom ingen affue eller lærdom er, der er ingen ære, huor ingen ære, der er skam och skendtzell, huor skam oc skendtzell er, der er jo sorrig och vedermoed: huor sorrig och vedermoed er, 96 der er jo jammerlig klagemaall, saa skeer dem jo ret som iche ville affue deris børn, at de ere aldrig klagemaal foruden, || mand maa jo haffue det mand gjør sig selff. Nu haffuer ieg sagt eder om eders sogneprestes och \*sognedegns embede, huad de skulle gjøre eder thill gode; nu vil ieg lade eder høre paa den anden side, huad eder bør at gjøre dem gien.

## **Om sogneprestens och sognedegnens vnderholdning.**

Her lader ieg først oplæse for dem huad kong: mayt: ordinantz indholder der om, som bleff skichet udi Ribe paa herredage, om tiende oc degne redtzell, thaier ieg ocsaa om kirchejord der iblant, at kong: mayt: udj hans recess haffuer unt di fattige degne for lige udgiff, oc at ingen maa haffue der for det fra dem, uden det vil bekomme dem, som det bekommer en hund, naar hand æder græß, hand spyer den op igen (med aarloffu fagt): oc bliffuer till vaar oc blod och pocher, oc kommer paa deris legem at sidde, dersom di æde en andens brød oc iche deris egen. Naar huer haffuer sit, saa diefflen intet, pleyer mand at sige.

Naar hand haffuer oplæst huad ordinantzen holder der om, saa gjør ieg denne formaning til folchet om thiende aff korn, och qveg, med diße effterfølgende ord.

## **En formaning thill folchet adt de ville thiende rett.**

Det er nu kongens befallning, at hues det vaar iche hans naades befallning, da er det jo gudz befallning til sit folch, at de skulle tiende retferdeligen aff korn och qveg; och vor herre Christus siger oc selff, at en arbejder er sin løn och mad verd, det kand du kiende paa dig selff, at naar du haffuer arbeidet || da vilt du haffue klæde oc føde, och din plougdreng naar hand haffuer udtient, da vil hand haffue sin løn til gode rede, heller hand vil diellen aff dig till tinge, thi du est hannem den plictig. Ia kommer der 97 en piber thill din bryllup, hand vil iche end lade sig nøye med mad och driche, for sin arbejde och gecherie skyld, band vill end haffue aff dør med sig, och den pendinge sidder iche fast i din pung der piberen skal haffue, hun skrider saa lempelig op i haanden, emeden det søde øll skrider ned i dig. Och men vi taler om piber, da vil ieg vare dem ad en ny skiorte, och en ny hudstrog de skulle snart faa, om de iche lade deris ugudelige vißer om helgens paakald, och andet sadant udj bryllup och gestebud.

Nu huad vil ieg thale mere om piber och plougdreng, naar hønen haffuer skrabt da seer hun till kloffuen, saa kand iche eders sogneprest eller sognedegen mere leffue ved fuglsang, end andre, men ocsaa vill æde och driche, naar de haffue arbejdet i liffs och siels fare, som ieg beuiste eder nu, der ieg thalet om deris embed och befallning.

Derfor maa jo det vere en foraledidet kierffue korn, kjerne, griis, gaas, lamb, hønß, kalff, føll, skeppe fuld eller haandfuld korn, du ville suige eller stiele, fra din konge, kirche, sogneprest eller sognedegen, och holde dem deris løn inde, oc siden brende derfor udj helffuede men guder i himmelen; huer bør heller at stille sin hierte thill rolighed, att naar du haffuer faait gudz gaffuer aff qvæg och korn, och giort dem fyllist som dig bør at gjøre fyllest, du kand da sige med en god samvittighed.

Gud vere loffuet for sin gode gaffuer aff korn och qveg, och vnde mig saa sant at faa got och gaffn der aff, til min hustrøe, børn och neste, som ieg veed aldrig en pendinge, korn, kjerne griis, gaas, lamb etc. hiell eller halff skippe korn, der ieg || haffuer enten suegen eller stollet heller holdet inde, fra min konge, kirche,

sogneprest eller sognedegen, saa sant vnde mig den leffuindes gud at faa gott aff det ieg haffuer igien, oc aldrig sandere meere; det hør gode christne thill at gjøre: ellers vil det gaa fra eder, at i forkaste det miere for det mindre, for en gaas eller lam i kunde suige dem fra, faar i derfor igien lambdøe, faardø, fædøe, kommer i sag fald och skulle miste 20 gang saa møget 98 paa en anden side igien, for det som i holde inde, oc kunde giffue, och ville dog iche giffue eders sogneprest och sognedegen, ligger echon hellers eders regenskab offuer, inden aar oc dag, oc seer huad i bade aff det tiffstall. Mand kalder det en aff de fire raabende synder, at holde en thiener sin løn inde, det vil gjerne vorde til blod oc pocher for dem som det bruge.

Kand iche fogden huer aar løffte din lade op och see vnder dig, om du thiender rettelig eller ey, och bødelen kand iche komme offuer din hals derfor, da tench der er en foget i himmelen som sier alle hierter oc kiender alle tiuffstaall: hand haffuer end sin bødell, det er, diefflen i helffuede, der sadant schall straffe och piine thill ævig thid.

Ieg sagde dem tilforn throligen, huad dem bør at gjøre mod eder. Nu siger ieg eder saa throligen, huad eder bør att gjøre dem igen, det er nu om thiende och degne redtzell.

## **En formaning til folchet om høytiders och heders offer.**

Disligeste med høytiders offer, 3 høytiders dage om aaret, paaske dag, pindtzedag, oc iuledag i det minste, effter kong: mayt: ordinantz, det maatte jo vere en formaledidede menniske der || vil bliffue hiem fra sin sognkirche paa de dage, for det lille hand schulle giffue sin sogneprest oc sognedegn, om hand ellers haffuer at giffue aff.

Dernest 3 hedersoffer haffuer vered aff gammel arildtz tid, førend vi bleff fød til verden, som vaar, børnoffer, brudeoffer, och qvindeoffer, naar et barn bliffuer døbt, en brud bleff viet, en qvinde gich i kirche effter fin barn, da offre di huad gud skød dem i hue, iche for at sognepresten och degnen bliffue der saa rige aff, huo der æder sig iche fuld, (med arlouff sagt) hand slicher sig iche fuld, men for den store ære de gjør huer andre indbyrdes, kande offuer gaard, och kande igien det er lengst venskab, det 99 gaar vel till, naar en god almue ærer och hedrer huer andre, det gaar ilde til, naar di foracte, vanære och schiende huer andre offuer.

## **Omb børneoffer.**

Naar et barn christnes, da gaar den qvinde som barnet bær, med fadderne oc andre op at offer gud det barn nu en christen som kom en hedning til kirche och offerer der til alteret, huad gud \*skiuder dem i hoffue, gud til en tachsigselse, oc den danneqvinde thill ære, som ligger hiemme paa sin seng, som hun kand gjøre dem en anden thid igien, naar deris thid kommer, det kalder mand børneoffer.

## **Om brudeoffer.**

Naar brud och brudgom komme til kirche, da mue de haffue thoe tende liuß for dem paa deris bluße stagger, och derfor staa deris bluße stagger her i kirchen, i den sted, som de vgudelige fanere stode til forne. Huorfaare staae diße bluße stagger her for huer mandz øyen? de staa ecteskab til heder och ære, oc de staae horerie, boerie, och skiørleffnet til en scham och skiendtzell, indtil de rette dem, som der er faldne udj. || Fordi der maa ingen leffue til hobe uden æcteskab, udj nogen skiendz leffnet, ingen maa heller leffue tilsammen i ecteskab, uden de kand bevise deris ecteskab, derfor gjør mand brøllup, derfor kommer brud

och brudgom til kirchen oc lade dem vie tilsammen, i huer mandz aasiun, at det skal vere god vidnisbyrd thill deres ecteskab.

I vide iche huad fare eder och eders børn paahenger, naar i ere ichon troeloffuet, eller hiemme tilsammen giffuet aleniste, oc iche komme for kirchedørren tilsamen och lade eder viede.

Der kunde veret en mand heller thoe tilstede den tid i bleffue saa hiem giffne sammen, de kunde dø bort, førend 100 i selff, end siden end førend eders børn kunde dø bort, der kunde komme en effter eders død, och kalde eders barn en hoere søn, huor med vil hand da beuise, sin foreldre at haffue veret thoe ectefolch, naar de ere alle bort døde, som paa den thid hoß vaar. Men dersom i giørde brøllup heller ellers loude eder vide tilsammen i kirchen, da kunde der komme vngebørn til eders bryllup thi eller tolff aar gammell, som siden voxte op oc kunde bære vidnisbyrd om eders ecteskab, hunder aar der effter, om nogen ville kalde eders børn horebørn. Derfor er vielse schichet aff gammel tid ectefolch til gode, ellers vill der komme klammer effter eders død, oc i sette en ond klud paa eders børns kaabe, naar som i forsmåa at komme til kirche och lade eder vie thillsammen.

Huo som her till haffuer det forsømt, da kunde i endnu giffue eders sogneprest det tilkiende, saa kand hand kalde eder aff eders stolle, en søndag naar thienisten er ude, oc sige saa til den gode almue, i gode christne, diße tho personer vil nu aabenbare deris ecteskab, saa ville vi gjerne høre deris bekiendelse: Mand bekiender du at hun er din høstrue troloffuet oc giffne hiemme tilsammen? Ia det bekiender ieg: Qvinde bekiender du at hand er din ecte- || mand, troloffuet och giffuet hiemme? Ia giør ieg. Nu vell, faa giffuer huer andre eders haand der paa i denne almueß nerverelse, det samme stadfester ieg her i huer mandz nerverelse och aasiun, i naffn faders, søns och h. aandz amen. Vor herre Iesus giffue eder sin naade, mischund och fred amen. Och i gode christne ville nu holle dem for tho ectefolch och bære vidnisbyrd met dem, om behoff giøris, saa kand den saar læges, at eders børn skulle iche nyde eder ont ath, naar i er døde fra denne verden.

Men her effter maa ingen giffues tilsammen, huerchen aff presteménd eller andre, førend der er liust 3 gange aff predichstolen om deris ecteskab, om der kunde vere nogen, som kunde haffue noget der j at sige, att de troloffuede huer andre dißemellom vdj gode folches nerverelse, med 101 det vilkoer, at ingen kand forhindre deris ecteskab, naar der liuses for dem, det forbiudes ingen.

Iche thør de eller allesammen giøre brøllup som lade dem vye aff sognepresten, det giffuer sig vel selff, huo det formaar, hand giøre bryllup, men huilche som iche formaaer at giøre bryllup, de komme alligvel thill kirchen, oc lade dem vye, och gaa siden hiem thillsammen, oc æde huad gud haffuer giffuet dem thillsammen.

Och naar brud och brudgom lade dem saa vye, da maa de haffue tho thende liuß paa deris bluße stagger, som ieg sagde thilforn, oc er got at de bluße stagger bliffue ved magt, udj huer sognkirche saa vel for edel som for vedell, for de haffue end noget at merche, oc vaar udj ingen vanbrug som andre thing vaare, der nu er ødelagt, derfor haffuer det iche veret behoff, at ligge dem øde. Men det hender dem som begynte først at bryde pavdomme ned, som det plejer at hende en tømmermand der bryder et gam||mel huus ned, hand bryder ocsaa i sønder vforseendes en løßholt eller andet saadant, som maatte end haffue thient udj det nye huß, saa gich det ocsaa med diße bluße stagger och andet meer, det kand iche saa nøye actes, naar mand bryder ned, man kand end jo siden finde iblant det gammel tømmer noget som kand due til den nye huß. Saa haffue diße bluße stager ocsaa deris brug her udj kirchen, huorfor kirchevergerne kunde holde dem ved magt med tho smaa voxlius paa.

Huad merche de lius som brende for brud och brudgomb? haffue de inthet at merche, saa thorde de iche heller brende som ieg sagde tilforne, om de tho lius paa alteret.

Det ene lius som brender for brud och brudgom, mercher at brud och brudgoms och toe æctefolches hierter skulle brende i en stadige thro thill Iesum Christum all den stund de leffue paa iorden, saa at de haffue en thro, en daab, en gud, en kirche, en predichstoell, funt, alteret, en sogneprest oc sognedegen tilhobe, vere gudfryctige 102 thillhobe, at huer mand kand sige dem at vere tho gode christne folch tilsammen.

Det andet liuß mercher at brud oc brudgoms hierter schulle brende udj en æcteskabs throe tilsammen indtill deris døde dag, at de haffue et huß, et bord, en seng tilsammen, ede oc driche, lie och grede, lide ont oc got sammen, løffte och lette huer andre, huilchen der ligger paa sin siuge seng.

Och du danneqvinde vil saa stille det hierte mund och gierninger der hen, at du schulle langt heller vere død, oc ligge her udj denne kiæregaard, end du schulle fortørne din hosbond med et ord, aff vitterlig moed, saa langt schal det vere fra, at du schalt staa udj næße som senep, eller vere hannem uhørig och ulydig, det giør ingen danneqvinde, schrifftten befaler dig, at du schalt thide din hosbond, och vere hannem hørig oc lydig, ||

Och du dannemand lige tuert om igen, haff dig saa udj det huß, met din fattige hustrue, som met et

schrøbelig kar, om hun kand iche aldellis vere effter din vilie som du gierne ville, at du schalt iche strax vere en løffue eller en dieffuell udj det huß met hug oc stich, men at du berer offuer med hende; dißbedre du farer med hinde, dißbedre hâr du hinde, hun er det kiød och blod, och schall end besidde himmerigis rige med dig, mand skall jo holde aff den kledebon hand haffuer nest sig.

Du skalt ingen huß haffue kierer end det huß, din kiere høstrue oc børn er udj, vnderthaget dette gudz huß, det schulle i endnu bode haffue kieriste, det schall vere langtfra, min kiere bonde lille at du schalt haffue ølkonens huß i kiøbsted eller paa landzbyen kierer end det huß, din kiere hustrue och børn er udj.

Betench huad du loffuet hinde, den thid de lagde eders hender sammen, och bleff tho æctefolch, da tilsagde du hende, at den mindste penning du kunde affle tilsammen, da schulle halffdielen vere hendes. Det seer mand paa rømmeners godz, naar en schalch rømmer fra huß och hiem, 103 da thager herskabet hands huodelod, heller halff bodzlod op, den anden halffue part som hører høstruen thill, mue de huerchen røche eller røre, saa sant som hun haffuer iche forkast sin part medt.

Derpaa kunde i vel forstaa at halffdielen hører høstruen till. Nu vil ieg spørge dig ad, med huad god samvittighed kand du eller tørst sidde i ølkone huß i kiøbsted heller paa landzbyen, och slemme oc demme, oc sla saa møget udj din hals, med aarloff at sige at din fattige hustrue oc børn schulle sidde hiemme oc driche valle oc vand foret igien, tench huad det hierte svarer dig igen, om du gjør hende den skeell som du vil haffue aff hende, om hun vaar udj din sted, || huad gieide det hierte vinder dig vdoffuer at du est en tiff for gud i himmelen, i det at du steller fra dig selff, oc forkommer det som din fattige høstrue och børn schulle haffue got aff med deg, er det schel oc rictighed, er det æcteskabs throe och loffue.

Mand kand ind bode lie och haffue en faver mund, du kand ind bode slyche din tørst udi kiøbsteder, och dersom du vilt gjøre ølkonen riig, at hun schall jo haffue aff dine penge, da kand du tage en leile eller flaske met dig, før det saa hiem med dig till din høstrue oc børn, huo kand du faa udj all verden dig bør eller at driche mett, end met din høstrue oc børn, dricher du en broder drich, da vnde dem en søstre drich med dig i lesu naffn, saa haffuer du det hoffuet hiell, saa haffuer der ingen slaget dig ihiell i ølkonens huß, oc du haffuer ingen slaget ihiell, saa er din heste iche skiend met din vogn, saa er arme och been iche sønder paa dig, saa tørst du iche lede din heste och vogn op i onde maade om anden dag, saa haffuer du iche velt i mørche och molm, oc styrt halsen i sønder paa dig, saa kand du gaa udj din seng, naarsom du haffuer fanget en skaall øll offuer din tørst.

Mangen dannemand lyder mig at oc det kunde dem gaffne der udj, de fare thill kiøbsted en stunderom eller tho, ocsaa hiem igien till deris børn och biering, oc setter 104 dem iche nu thill slebedrych, som en hob aalkrager, at det løber igienom dem huad de forhuerffue, saa at de kunde huerchen gjøre kongens heller deris hosbondes skieppe fyllist, men nødes thill at floche oc flytte saa lenge aff et godz paa et andet, at di bliffue thill stacharle, naar dem glipper da allting, saa glipper dem iche staaddergang paa det sidste. ||

En ølldaare ved huer mand aff at sige oc thale om det som iche møget duer, som den øldaare der sad i krouen och haffde sin sogneprest paa munde, som sadanne schalche pleje at haffue, och sagde.

Ieg throer at det er tremens løgn vor sogneprest hand predicher om dagen for oß: hand siger at mand och qvinde er et lifftilsammen, som tremmen, vaar min høstrue oc ieg et lifftillsammen, da fich hun saavel af dette tistøll, ieg sidder och slar i mig her, oc hun sidder hiem och tørster igen; faa hand skam den tiff, der maatte gaaed hiem til hende, da haffde hun end faaet noget der aff met hannem, der skall jo vere sadanne schalche thill. Den ormkrop faar end alligeuel noch, der schulle alligevell taadtzer och padder kribe ind ad munden och ud aff næßen och øynene paa dig, och æde sig ud igien, det som du saa slemmer op i din halß, oc saa vil det gaa, at naar din høstrue oc børn gaa ind i himmerige paa den dag for deris throe di haffde beuist med deris taalmodige valle och vanddriche, da faa de at see paa hurledes at du skiudes hoffuetkoldtz ind i helffuede, at diefflen skall der schenche dig helffuedis ild thill ævig thid, for din maledidede slemmen och demmen.

Du maatte iche saa bære dig at, vent om igien, och rette dig, at det skeer iche mere, betench huad du est din høstrue och børn plictige, om du vilt vere och kaldis en dannemand. Dette mercher den anden lius nu, som brender for brud och brudgom, oc end mercher hand den tridie throe, som du skalt holde med din genboe och naboe, at du ingen liuger paa, ingen steller fra, ingen gjør anden skiell end som du vilt haffue aff dem, at naar de ligge 105 dig her ned i denne kirkegaard, da staae din naboer hos din graff, oc grede saa bitterligen for dig oc sige thill huer andre: o herre gud naade os at vi miste sadanne naboer, huilche gode naboer vaar di, huor vel de forligtis, aldrig hørde nogen vidunder aff dem, gode magsom naboer, di lonte oß, de borgede oß, gud giffuet at di motte || haffue leffuet med oß, vi faa iche saa gode naboer igen som de vaare.

Er det iche da vel leffuet, et menniske følger ekon et ord fra denne verden, huad det er ont eller gaat, end kunde du saa snart forleste et got ord effter din død, som et ont ord, du haffuer jo lige god kiøb derpaa, oc da vil det først vogne med dig for alvor, naar de bære din liig thill graffuen, huorlunde din kleder haffuer staaet skaarne om dig her i verden.



Det er jo tusindmaal bedre, end naar di klapper effter dig med skoffuelen her paa denne kieregaard, och din naboer och gienboer staa hoß din graff, oc holde kaaben for munden och lade som di græde, oc di lie fuldhøyt der under neden, och ere fuld glade at de ere bleffne aff med dig, oc sige thill huer andre.

Huilche onde naboer vaare de, gud vnde oß bedre igien end di vore, noch vaare de gamble, det haffde veret bedre, at de haffde veret borte for thi aar siden, huor saa de och røffues som hunde och katte, huer mand haffde vidunder aff dem, huilken dieffuels mand vaar det udj hans huß, huor thit motte hans hustrue nøgen op aff sin seng och ud thill naboer, naar hand kom druchen och fuld hiem om natten. Huilchen skarns qvinde vaar det, huor reed hun sin hosbond i vand, med hendes onde mund, gud vere loffuet di ere borte.

Er det iche da ilde leffuet, den steen bliffuer snart vod der huer mand spøtter paa: saa skulle dine uskyldige børn nyde dig ont ad och høre dig ved dieris brød, naar du ligger neder i kirchegaarden; din søn kommer och beder thill en dannemandz datter, saa spørge forelderne huad 106 hans fader var for en, da kommer røgen fra brandene: der kommer thidende at hans fader vaar en fortreder oc en skalch, som ßaa \* sin fattige høstrue. Ney, ney høstrue lille, ubeuaret med hans søn, hand drager gierne sin faders skoe paa, vi faa vell søn thill voris datter? skall iche da det wskyldige barn nyde din stymper ont ad, du som sadan est. Saa merche diße liuß først throen til gud, och siden æcteskabs troe til din høstrue, och der till med throe och loffue til din naboe och gienboe. Nu gaar brud och brudgom først op att offre, och siden de gode folch som ville giøre dem glade i brøllupet met dem, det kalde vi brude offer.

## Om quinde offer.

Naar en danneqvinde gaar i kirche effter sit barn, det haffuer ocsaa veret i en stor vanbrug her til dags ud aff det ugudelig paffuens folch, som iche motte lide æcteskab, horerje, bojerij, och skiørleffnet motte di vel lide. Saa mange tusind paver, cardinaler, biscoper, munche, nunder och alterpreste di motte iche giffis, det vor en lied ting for deris øygen: Naar saaest du en graamunch i brøllup, det vaar som en hund vaar kommen i en badstuffue, wuj helludtz folch motte iche ind i Pilatus huß. Alligevel haffuer gud selff schichet och \*stictt æcteskab, der hand gaff Adam oc Eva tilsammen med sine benedidede hender, och hellig giorde ecteskab, oc befalet den stat udj 3 budorde vdi den anden tauffle, ocsaa for 3 endelige aarsager skyld, som er at auffle børn, at fly skiørleffnet, oc at vere huer anden thill hielp och trøst, men dette motte intet vere hoß det folch. Derfor thaiede de ochsaa schendelig om en dannequinde naar hun laae inden kirchegang, da sagde de at hun laae \*hienske, det er saa møget at forstaa aff munche lære, at hun er en hedenske qvinde udj sin barselseng, och ingen christen qvinde, at hun haffuer diefflen med at fare paa den thid och iche vor herre, att hun skall haffue liuß och vand naar hun gaar i kirche, at || liuse och stenche 107 diefflen fra sig met igien, ia døde hun bort i hendes barselseng, da schulle hun i en graa kappe och et slugt liuß ind sor hende: la vist motte det vere sluct, der løbe di da fastelaffuen med, oc sagde, at mand liede en graamunch i kirche effter hans første barn, saa at vi kunde tage, følle och trøffue paa vildfarelse, som vi have veret udj.

Mangen danneqvinde haffuer beklaget sig, at hun vaar aldrig redder for diefflen, end naar hun saa udj barselseng, der kom allesammen aff munche lære, at der skulle jo bliffue fult aff muncher och minder thill, oc faa ectefolch, at diefflen kunde jo bruge sit spill imod gudz ordning och schich.

## Om barselqvinder, en trøst och formaning;

Men min kiere danneqvinde, du est iche en hienske qvinde udj din barselseng, du haffuer iche dieffuelen med at fare, om du est ellers en christen qvinde, christnet oc døbt i naffn faders och søns och hellig aandz, du haffuer iche lius, vand, kappe behoff, at liuße stenche och kyuße diefflen fra dig, naar du skalt i kirchen effter din foster. Du haffuer gud fader, søn oc hellig aand met at fare, de haffuer befalet, at føde det barn til verden med vee och spreche, oc at opføde med jammer och kummer och mange vogne natter, och s. Povel siger, en qvinde bliffuer salig ved sin barnefødzsel, saa sant som hun bliffuer i troen thill Jesum Christum; det er iche munche lære, det er gudz sandhed, vdass den hellige schriff.

la min kiere qvinde ieg vil sige dig mere til trøst, døde du bort i din barselseng, som det hender iche end alle qvinder, men nogen faae, huilchen gud vill der kalde til sig, som vi ere hannem alligvell en død

allesammen skyldige, da bliffuer du en martyrinde for gud i himmelen, och faar stor løn aff gudz naade och mischunhed i himmelen, end om du ellers døde uden || ved din barselseng, fordj at du døde iche for din egen skyld, men for din rette embede, for din mandz och barns skyld, du lader det liff for din 108 liffs fruct, som vor Iesus loed sit liff for alle voris synders skyld.

Lige som en konge loed sit liss for sin fæderneland, eller ieg miste mit liff for mit embede skyld, och iche for min egen schyld, saa er det ocsaa met dig i den maade.

## **Om naffnueneløße born, en anden thrøst och formaning.**

Ia miere quinde lille vil ieg sige dig till trøst, døde det barn bort, enten det kom død aff moders liff, eller och det bliffuer fød met lit liff, saa at det kunde iche naa til doben, huerchen her udj funten, eller hiemme udj hußet: da skall ingen derfor falde udi mißhaab, om det barns salighed, det skall iche heller iordes udj høye eller hiene jord, men udj christen kieregaard med andre børn som døbte er, paa et got hob, at vor himmelske fader er mechtig noch till, at giffue en barn salighed inden udj sit moders liff, oc lade det døbes udj sit eget blod, om hand saavill; som s Hans hand gledde sig i sin moders liff, der vor herre Iesus kom till hannem udj iomfru Maries liff, som i hører paa vor fruedag om aaret, der iomfru Maria søgte Elisabeth.

Men her bør huer dannemand at holde førn offuer sin høstrue udj de 40 vgger som hun er med sin soster; och huer danneqvinde bør at førme offuer sig selff paa saa lang thid, at du iche forkaster din barns liff, heller din barns christendomb, det heder at friste gud, det maa du iche giøre.

Du som reder til barsel haffuer et hielt capitel her udj kongens ordinantz, huoraff du kand lære en dejlig bøn, att || skienche och giffue vor herre Iesus det foster som du est medt, naar det er hannem schencht och giffuet, hand thager vel siden vare paa med dig ved sin hellige engle, at det barn bliffuer forvaret, enten thill dette liff, heller til det evige liff, huilchet hand vill.

109

Lærer den aff eders sogneprest, hand kand venne sig thill aff predichstollen at læße den, heller ved kirchedørren, saa tiit som hand lieder en danneqvinde i kirchen effter sit barn.

## **Om iordemoder, en vndervisning och formaning.**

En iordemoder hun maa møget volde der udj, hun haffuer ocsaa et hielt cap: udi kongens ordinantz, hendes sogneprest skall tit och offte offuerhøre hende; om hun er gud fryctig, om hun er en christen qvinde, om hun kand hindes x budord, troen och fader vor, om hun gaar gierne thill sacramentet, om hun veed rettelig at thrøste en fattig barselqvinde med gudz ord, der ligger stor mact paa, huor en gammel scharns papistische muncheqvinde er iordemoder, der er gierne diefflen inden dørre med hende, och vil iche gierne gaa vel thill, der bør at vere en gudfryctige qvinde.

Och de eldste och ypperste danneqvinder udi sognen eller i byen schulle forfare om hun er god paa sit embede, førnd hun stedes till nogen dannequinder, det er alt ellerß borte; det barn er død, der død er, forderffuet det forderffuet er, den gaaß kæger iche der hoffuedt er aff, plejer mand at sige.

Huo vill haffue set barn døtt, huo vilde haffue sin hustrue forderffuet, huor mange forderffues der dog aff onde och ugudelige iordemoder. Derfor ligger der stor mact paa, saa vel mendene som qvinderne, at en iordemoder er en god lærd och gudfryctige quinde, effterdi at ingen vil gierne haffue nogen aff sine sorderffuet. ||

## **Om traalquinder en formaning och vnderuisning.**

Det schal vere langt fra, at en iordmoder skal fare met løff, seynelse, manelse, heller traaldom, huo der kand høre det enthen aff hendes mund, som en iordmoder schall vere, eller aff nogen quindes mund, oc hun vil iche vare 110 herschaff adt, paa det at der kunde agges et hundret leß veed thill hendes artz, med aarlou sagt, at hun kand faa en iviende hale, som hun haffuer tiltient, da est du saa god en der holder som den der flaar.

Du maat iche thie met nogen troldqvinde, di faae nu deris rette løn, de kunde nu iche lenger bare dem udi denne klare evangelij liuß oc dag, di faa nu en verdzens skam aff verden med dem, det er och dieris fortiente løn.

De brende jo en hob tilforne aff dem udj Malmøe, udj Kiøge, och anderstedze, och hører vi thill at der sidder atther en hob greben i Malmøe och schulle brendes.

Vdi Jutiand, oc Smaalandene er de udj jaet effter dem som effter vlffue, saa der bleff nu nyligen grebben och brend paa Alfe och paa de andre smaa omliggendes lande ved tolff oc fyrretiffue troldquinder, den ene røber den anden, saa de pølles hen att thill hin verden.

Det scheer iche end gjerne gudfryctige folch udj deris huße at di faa skade aff troldqvinder, haff iche uden throe til gud, och lær alle dine børn troen, och holt ingen løßactig eller skendzes folch heller leffnet udi det huß, huad skal det gieide at ingen dieffuels troldqvinde skal kunde gjøre dig skade, enten paa din melch eller smør, heller paa din mandheld heller førlighed, heller paa nogen den thing du haffuer udj det huuß. || Det scheer ichun gjerne det ugudfryctige folch, som setter throen til sadanne troldqvinder, ia thør end vel ocsaa \*bevende dem och lade dem hente til deris heste, til deris køør, til dem selff naar di bliffue siuge, och hun skal komme och seyne dem. Hun gaar for din kov, hun gaar bagen, hun maa med aarlou sagt, kyßen bag, hun skall primseine din kow, hun kand sejne for det hiede ild, hun kand seyne for det kolde ild, hun kand seyne for icht och slich, hun veed saa mange lange remser, som diefflen och munche haffde lærd hinde.

Mari gich adt veje, der kom di 3 meje oc vor herre Iesus Christ, och s Hans evangelist, Melcher, lesper, Baltzer, Iesus, Maria, Anna i naffn faders etc. En kovstiert met 111 ediche, diefflen haffuer hun, saa faar hun ocsaa med sin seynelse, saa faar du ocsaa om du lader dig eller din fæ seyne aff hende, vel kand din kow faa bedre som dig kand tøches, men din siæl fordømmes ind i helffuedes affgrund med din seynelse; lad dig seyne udaff vor herre Iesu Christo ved en christen bøn thill hannem, och iche aff nogen dieffuels troldqvinde.

Vell skall hun læße s. Hanses lest offuer dig at det hoffuet skall iche tider verche om hun tager paa at læße, in principio prebe lumine et lumine prebe lux, et verbi cari factum est, et titituri nobis; saa farer hun ad sted med sin læsning och seynelse.

Qvinde var din mund at du faar iche en sviende hale, haffuer du vanbrugt sadant skarn her thill, giffuet offuer, lad folch aldrig høre mere om dig, merch, ieg kynder dig et got raad; der skulle komme hoffmend til dig udj bønder kleder med buxer paa och haffue en kluud om beenen, och folde op oc lade dig see, och spørge dig om raad. ||

Kiere quinde ieg haffuer hørt at j kunde seyne, seer huilchen en been ieg haffuer, vide i ingen raad til at seyne mig den; paa det de kunde faa et ord udaff din mund, och strax gribe fat paa dig at du kand komme ud thill hin gallie at brendes op i fallaske, med skind och been kiød och krop, det er din rett, thag dig echon ellers vare som dig ligger mact paa.

I thør iche heller vere redde for sadanne skarns troldqvinder nu lenger; det er echon løgn mand siger, at diefflen skal selff vere reed for hende, hand er iche reed uden for gud, och at hand skulle enthen giffue hende et nye par skoe, da skulle hand haffue recht hende dem paa en lang stage, for hand torde iche selff vere i ferd med den gamle troldqvinde, det er iche uden løgn; hui skulle hand iche thør vere uferd med hinde, effterdi at en troldkone er diefflens mielch deje, hun malcher hannem, och hand malcher hende saa lenge at de malche hen tilsammen udj helffuedes affgrund, var dig for deris løn, vi ville iche thale mere om dem.

## Miere om iordemoder.

thør sende bud effter hende den thid hun er fuld och druchen, och hun thør komme och forkaste bode lifff och barn med sin ulempe; det bør heller en qvinde at vere thill vilkor, der dricher melch end den der dricher øll, end dog øll er hende vforbudet, dog bør hun at vere ædru saa vell om midnatz thide, som om middags tide; thi hun veed aldrig naar en danneqvind haffuer hende behoff: det staar en mand ilde at driche sig fuld, end staar det en qvinde halff verre, end siden den, en iordmoder skall vere. ||

Och naar som i haffue saa en god iordmoder i danneqvinder, da lønner hende vel for hendes umag, hun er da sin løn verd, och vaar at øndske aff borgemester oc raad i kiøbsteder, at sadanne iordmoder motte vere fry allevegne for almindelig skat och tønge, det er di som hielpe oß till denne verden, och end haffue de dieris lou allevegne udj skrifften, besynderlig gen: 38 cap: oc udj det 24 och 35. exodi i det første cap: och mange andre steder, huo der vil giffue act paa.

## Om kirchegang.

Huorfor er en dannequin.de inden kirchegang vdj 6 eller 7 vggers thid effter hendis barn er fød, effterdi hun haffuer iche diefflen med at fare udi sin barselseng.

Alle mænd vide det vell, at alle quinder føle det vel, och alle naturlige mester, och læger siger det ocsaa, at ingen qvinde kand rettelige vel komme thill sin førlighed igien effter hendis barnfødtzel før 6 eller 7 vggers thid; ia mange ere end saa skrøbelige, och gaar dem saa hart med udj deris barselseng, at di ligger end den thid offuer paa deris siugeseng.

At en dannemand skal vide at holde sig udj sin huud 113 saa lenge, och haffue sin seng for sig selff, oc lade sin fattige siuge hustrue ligge med sin barn om det er leffuende, heller for sig selff om det er død; och naar hun kommer end offuen sengkled, at hun maa liste sig ud och ind i hußet, oc i gaarden, och gjør huad hun kand, at hun iche schal nødes eller thvinges hen ud til eche eller arbeide, thill høst, thill brøllup oc barsell at forsprunge och fordantze sig, at forgiøre oc forarbejde sig saa, at hun forspilder sit melch, forkaster sit lifff eller sin barns lifff, heller saa forderffuer sig, at hun aldrig || føder børn der effter saa lenge som hun leffuede paa iorden. Der maa saa lidet ved komme och besynderlig paa den thid. Hun er et skrøbelig kar, och da allermest; naar hun er da forderffuet, saa haffuer du sielff gjort det, sielff maa du och haffuet, mand haffuer oc det, hand gjør sig sielff; forsømmelse thager iche miere end hun kand faa.

Derfor er en danneqvind nu inden kirchegang, at hun skal førme offuer sig selff paa saa lang thid. Och min kiere qvinde, dersom du varst end saa sterch, at du kunde end gaa ud, førend din kirchgangs dag kom; da skulle din egen naturlige høffuifkhed holde dig inde saa lenge, vden du haffde jo dis større nød och trang till at giffue dig ud, paa det, at en anden fattige skrøbelige qvinde, der haffuer en skalch inden dørre at drages med, iche skal nyde dig ont adt, och hand skal iche ride dig hende i næsen oc sige: alt gich hun ud, hui motte du iche gaa ud; saa schall mangan fattige skrøbelige qvinde nyde en hoffmodige stolt och sterch stimper ont att; derfor er det best at en bliffuer inde med den anden indtil deris kirchedags gang kommer.

## Huorledis det skall gaa thill med kirche gang.

Nu naar en dannequinde kommer hid til denne kirche dør, da skal hendes sogneprest gjøre hende en anden thieniste, om hun lader hannem der om bede, end met vand oc liuß, det er afflagt aff gud och kongen offuer all 114 Danmarches rige; huilchen qvinde der jo ville nu lenger haffue vand och liuß, hun giffuer sielff tilkiende at hun haffuer en dieffuel med at fare, hun vil liuße oc stanche fra sig effter munche lere, ellers haffuer hun nu sadant intet behoff, gud vere loffuet, ey heller lader diefflen sig ud driffue med poløxe och badspidt huor hand er || thilstede, end siden med liuß oc vand, det heder echon at spotte gud, der maa alt andre vaben til at bestride heller bortdriffue hannem, som mand maa læße om Behemoth hoß lob i det \*xl och \*xli cap: och hoß Paulum thill di Epheser i det sidste cap: Men naar hun staar for denne kirchedør, da skal sognepresten saa sige thill eder allesammen; I gode christne her er vor kiere søster kommen thill denne kirche dør i dag effter hendes barnfødtzel, thi ville vi alle thache gud for hendes skyld, at hun er vel kommen offuer met sit liffs fruct, och vi ville falde paa vor knæ, oc ligge vor hender sammen, och bede en fader vor for hende, at hun motte optucte sine børn udj gudfryctighed och erlighed, oc for alle andre danneqvinder

som tilstunde med dieris liffs fruct, her oc andenstedtz, at gud vil ocsaa giffue dem sin naade, at de motte vel komme offuer med deris liffs fruct, oc siden forvaret for ild oc vand, och at di iche ligger det ihiel, och skal thage schriff for deris barn. Der hør en christen bøn thill, oc den schall skee saa thit som en dannequinde gaar udj kirchen effter sin barn.

Nu siger hand saa til hinde, min kiere søster kom nu ind igien effter din barnfødtzel til denne prediche stoel, funt oc altere, och gjør alle di gierninger, som en christen qvinde bør at gjøre, her inden denne kirchedør; vor herre Iesus send sin naade offuer dig, offuer din mand och børn, och alt det du vel vill indtill evig thid amen.

Dette kand vere kirchegang med sin nøt och gaffn, och huorfor at sognepresten kand liede en dannequinde i kirche effter sit barn, en dannequinde thaier ieg om, fordi at skiøger och skarns folch skal en sogneprest iche liede udj kirchen, diefflen maa liede dem i kirchen indtil de rette 115 och bedre dem, der skall jo vere skilsmiße imellom dannequinder oc sadant scharns folch: ||

Nu gaar den dannequinde op at offre, oc de andre dannequinder medt hende, som følge hinde udj kirchen, och gjøre hende den heder och ære, som hun kand gjøre dem igien naar deris thid kommer: och jo dis fattigere en dannequinde er, des heller gach met hende, din øyen sidde høyt op i din hoffuet, er der en blæjen neder paa din fod, da seer du neder med bode din øyen, at det skall iche bliffue verre. Est du riig och øffuemendz, saa send ocsaa ind till de fattige dannequinder, forsmaa hin iche for hun er fattig, du vedst iche end huad dig selff kand offuergaa inden du døer aff verden, at plejer mand gierne att thage ind med den skeppe mand maaler ud med.

Der er nu thalet om diße 3 heders offer, saa haffue i nu hørt udi den anden part aff min handel, huad eders Jogneprest och sogendegen bør at gjøre eder, och huad i bør at gjøre dem igien, saa tager nu vare paa bode sider som i vil forsuare for gud och vere bekient for alle christne. Nu ville vi udj Iesu naffn paa det korteste tale om thiden, paa huilche thider at eder bør at søge hid ind til kirke paa, och huad tid eder bør iche at komme hid, thi der løber nu mange fastelaffuen met, oc ved iche huad de skal holde der om, endog det staar klarlig noch udj kongens ordinantz, huilche hellige dage mand bør at holde.

116

## **Den tridie part**

### **Om hellige dage.**

Eders hellige dage dem kunde i merche effter eder troe, huo som kand sin credo heller troe, hand veed ocsaa sin hellige dage om aaret. Diße gode thieniste piger, som vor nu her op, och leste for meg: de kunde regne deris hellige dage paa deris fingre, om di vill ellers merche vell och høre nøye thill, huorlunde ieg regner dem op, di er iche mange, at mand kand ey jo vide dem, dog er di ved tretten eller fiorten och triesindztiffue, huo der vil regne nøye effter, saa hør nu thill.

Vdj vor throe sige vi saa, ieg throer paa gud fader, paa Iesum Christum, och paa den hellig aandt, her haffue vi tre personer och en sand gud, hid hører hellige trefoldighedtz søndag, met alle andre søndag om || aaret. Der haffue i alle rede saa mange hellige dage som der er vgger i et aar, ret effter skriffstens lydelse, de sex dage skalt du arbejde for din føde, indtil du vorder thill iord igien som du est kommen aff, den siffuende dag vil ieg intet at du skalt arbejde paa, for din føde, iche heller din tiund, heller din hest och oxer, men ieg vill at du skalt da gaa til kirche, och høre mine salige ord. Du och det barn med dig, effter det tridie budordz lydelße, ellers vil ieg forbande och fordømme dig, vden saa vaar at dig trengede jo saa stor nød. Her haffue vi den første slags hellige dage, som ere alle søndage om aaret. Nu følger den anden slagß.

Det er Christi høytiders dage som vor credo udviser. Som er vndfangen aff den hellig aand; hid hør thoe hellig dage, som er, vor fruedag om paaske, och vor fruedag om mitzommer, den ene paa huilchen vor herre Iesus bleff 117 vndfangen aff den hellig aand vdj iomfru Mariæ liff. Den anden paa huilchen iomfru Maria søgte sin frenche Elizabeth.

## En liden bøn om rette faste.

Den første vor fruedag kallet mand tilforne vor fruedag i faste, saa kunde i nu kalle den vor frue dag om paaske, effterdi gud vere loffuet, at j ere nu bedre underviste om faste, och vide vel, at j ere iche \*forbundne till, eller forplictet at faste den thid om aaret, mier end andre thider, iche miere for paaske end effter paaske, iche miere i dimmelugge, end i paaske ugge. Iche mere fredag end som søndag, heller leffuerdag end som mandag: men alle dage skal vere en god christen, lige gode udi den maade.

Iche er det helder at faste, at æde fisk oc iche flesk, det heder at førme paa vor danske maall, oc en førme dag, at det ene schall ædes med dit andet, iche er det heller at faste, at æde brød och intet smør der paa, at ede olie och iche mielchmad, at æde || kaattelige vrther och iche fisk eller flesk, det er en løgnefaste, en munchefaste, en dieffuels faste, oc der tales aldrig om den faste en tøddel i schriffthen.

Men det er ret faste at æde oc driche inthet, taa lenge som i det gjør, da faste i ret, gjør i det til middag, taa er det en halff faste dag, gjør i det til afften, saa er det en retthe faste dag. Det schulle i jo gjøre gierne thit oc offte, saa vel søndag som fredag, det schulle vi jo gjøre, der saadanne suar befalling haffuer, at thit oc offte den sorte nat kommer offuer voris hoffuet, førend at vi faae enthen vott eller tørt udj vor mund, iche svelte vi end derfor i hiell, den arme onnekrop faa end alligvell noch.

Fatte er hunger, hunger, hunger, der vor herre lesus haffde faftet, da hungrede hannem, der vor munchen haffde fastet effter hannem till paaske, da vor de fieder och mier pußkindede om paatke end de vor om fastelaffuen, herre gud huor haffde de fastet, det vaar iche uden gudz gieche.

118

Naboe (sige du) faste i end nu, er i end nu fastende, du spør iche om hand haffuer ædet fisk eller flesk, men om hand haffuer faaet andet vaatt eller tørt udj sin mund, haffuer hand faaet noget til liffs da siger hand ney, hand faster iche, haffuer hand och intet faaet da siger hand ja, at hand faster, kunde vi ey jo høre det paa danskemaall, huad det er at faste ret.

En danneqvinde hun sidder ved bordet hoß hendes kiere hosbond, och tager et støche aff hannem imellom hendes tre fingre, och vil stoppet vdi sin mund, saa staa de tho eller thre børn omkring hendes knæ, oc drage armen fra hendes mund, och staa hov thill det, som de see at moderen vil ede, raabe oc sige, kiere moder lille giffuer mig det, saa tager hun det samme fra hendes mund oc stopperet udj sin barns mund, huor thit monne en naturlige kiødelige moder det gjøre. ||

Saa gjør du lige saa, da faster du ret, taget fra din egen mund och giff din næste, oc æd du saa møget diß tøndere, som schriffthen siger, bryd det brød for den hungrende, oc giff den tørste at driche, saa faster du reth: sig saa til din høstrue, høstrue ieg vill intet mad haffue til middag, ieg vil faste til afften, men det som du vilt giffue mig, giff det den arme pochet mand, den hußarme qvinde dem vill ieg tinde min diell i dag, det er en reth gudz faste der schriffthen ved at sige aff.

Ellers naar du saa iche faster, da æd och drich til din naturs ophold, kiød, flesk, fisk, eller andet huad gud haffuer dig giffuet saa vel fredag som søndag, och tach gud for sin gode gaffuer, vi ere iche bundne till den och den dag, som den thid vi vaare under pawen och munchen.

Ia maat du sige, ieg haffuer alt loffuet at faste fredag och den oc den dag, derfor maa ieg alt holdet, ellers vil gud straffe mig; schall ieg ey holde huad ieg loffuer eth menniske, hvi schall ieg iche holde gud, huad ieg loffuer hannem.

Min kiere ven ieg haffuer och loffued och vedste iche 119 bedre heller end det vaar vel giort, at ieg schulle faste den apostels afften, den fredag, den temperdag etc. Men nu kand ieg vide i sandhed at ieg loffuet diefflen det, oc iche gud i himmerige. Thi gud haffuer inthet befalet mig det, for ieg haffuer ingen gudz ord der paa udj den gandske hellige schriffth. Huad vi haffue iche gudz ord paa, det haffuer gud iche befalet, huad gud haffuer iche befalet det er iche aff troen, huad iche er aff troen, det er tynd, derfor haffue vi loffuet en søndige løfft, som oß bør intet at holde, uden vi vill vorde fordømpte.

Du thørst iche sette luuß i skindkiortelen, hun kommer der alligeuell, vi thør iche gjøre oß flere synder selff, vi synder noch || mod di ti budord, vi haffuer loffuet alt formøget den thid vi bleffue døbt, ia miere end vi nogen thid kunde komme affsted med i alle vore dage: lader oß det betale først, førend vi saa daarlige sette oß udj miere giæld hoß gud, det er alt formøget, saa at vi saa dog at bede om naaden och iche om retten, indtill vi komme vdi voris graff, och mue dagligen sige, forlad oß vor skyld.

Derfor duer nu sadanne muncheløffte intet lenger. Nu der er vel thalet om ret faste, saa møget som behoff gjør is paa denne thid, effterdi det kom nu saa for.

Vi vill thill vor hellige dage igien, och see huor deilig at de følges adt med vor throe.

Fød aff iomfru Maria, der haffue vi 6 høytidelige dage som juel dag self tridie, nytaarsdag och kyndermißedag, paa de dage begaas vor herres lesu Christi fødsell och barendom.

Lenger udi vor throe pinter vnder Pontio Pilato, kaarsfest, død oc iordet, nedfoer thill helffuede, hid hør langfredagen en merkelig høytidelig dag, och vaar vist vor herre lesu en lang dag, der hand hengde paa kaarsens gallie och gaff sit rosens blod ud for alle vore synder, den dag maa i inthet arbejde paa, men gaa til kirche med eders børn, och høre vor herris lesu Christi pines och døds historie och forthieniste som er alles vor salighed.

120

Lenger i credo, opstod tridie dag fra de døde, her haffue vi paaske dag self tridie, alle tre lige hellige, och skall holdes thieniste paa dem alle iij.

Opfoer thill himmels, her haffue vi vor herris opfarelses dag, en herlig och deylig høytidlig dag, som kand komme den hele aar igiennom.

Ieg throer paa den hellig aand, her haffue \*vi pindtzedag self thridie.

Nu er aaret kommen thill helligtrefoldigheds søndag som vi begynte || paa, saa haffue vi den anden slags hellige dage, Christi høytidlige dage, nu følger den tridie slags och hør thill denne artichel udj vor thro som vi saa sige: ieg troer en hellige christen kirche at vere.

Hvilche hellige dage hør hiid? Først alle engledag, eller s. Michaelis dag, fordi at huer christen haffuer sin engel, oc de hør ocsaa thill den christen samfundt, idet de ere schichede til at tiene de christne och den dag schdle vi thache gud for dette aars grøde och siunge te deum laudamus.

Dernest alle helgens dag: det er alle dieris dag som hasfue veret for oß her paa iorden udj den christen kirche och meenighed, och er nu bortfaren, oc høre dog sig vell till den christne samfund; thi alleniste døden er imellom oß oc dem, de haffue veret som vi nu er arme syndige mennsker, oc vi acte at komme til vor herre lesum, som vi hobe dem nu at vere hoß hannem ved den throe som de sotte thill hannom her paa iorden.

Och naar i høre tale om helligen, da schulle i jo alleniste, holde iomfru Maria, s. Peder, s. Povel oc andre saadanne for helligen, men ocsaa eders egne foreldre som er bort døde i christen throe, di ere ocsaa gudz gode helligen, de er, iche siele udi den løgnactig skierßilds pine som de haffue lærdt, oc liuget for oß, det er sant deris legem soffuer i iorden til domme dag, men deris siele er i hoß vor herre lesum Christum och udj gleden.

Hiede din fader Peder her paa iorden, oc døde bort 121 i en christen throe, da heder nu s. Peder, vdi himmerigs rige, hiede din moder Anne, da heder hun nu sanet Anne, skielsmøß paa dem oc de andre maa gud vide, men ved troen er de alle salig med gud, vil hand siden giffue den enne en større giede end den anden, der rader hand for, det skeer altsamen aff naade oc iche fortieniste.

Vijde vi at sige aff de gode helgen som lenge siden er bort døde, huer tale om de hand kiende, huad hand ved der kand vere en anden thill en god efftersiun. ||

Som vi udj Kiøbenhaffn ved at sige om Niels Slemp met s. ihukommelse, at hand vaar en god fattig folches ven, om her lørgen Hindtze, hand vaar sin egen fattige slectes gode ven, Citzelle Apotechers hun vaar fattige studenters gode ven; oc mester Christen vaar en throe sielesørger udj sit embede, saa bør oß at begaa de gode helligen som er hiemfarne oß till en god efftersiun som her effter leffuer.

Det er ocsaa den rette thienist vi kunde gjøre dem, at tache gud for dieris skyld, at effter følge det gode udj dieris lerdom oc leffnet, at trøste os ved det onde, som de enthen gjorde heller lide her paa iorden; thi gud thog dennom alligvell thill sin naade, forhaabendis hand thager oß ocsaa til naade, alligevell att vi er arme syndige menneske som de vaare.

Derfore \*er alle gudz helgens dag hellig at vi kunde vide, huad vi schulle holde om de gode helligen som bortfarne er; en alle guds helligens dag for dem alle, ligesom echon en engels dag for dem alle, at vi gjøre iche mier de gode engle vret, end de gode helgen, en engle dag, och en helgens dag, huo er der iche iblant, hand er udj helffuedes affgrundt.

Derfor holde vi nu alle apostlers dage, alle andre helligens dage, som paffuene och munche skichet, dem holde vi allesammen tilhobe paa alle gudz helgens dag, och iche lenger paa de dage som de falde paa thillforn, paa det 122 ingen skall lenger røffue och stielc eder eders retfongen arbed och biering fraa.

Det er en god guds helligdag paa huilchen du arbejder for din føde thill du vorder thill iorden igien som

du est kommen aff, salig est du som eder det, som du med dine hender arbeide for, och det er guds befaling, at du skalt æde det brød, i det ansictes sveedt.

Derfore schulle i arbeide ocsaa paa de munchedage, som vi haffuer nu inthet lenger at skøtte, paa det i skulle iche vere gudz dagtiffue, som den munch i aar paa s. lbs dag fich et horn och tudet vdj ved maytræet, oc kaliet naboer til gadesteffne, och sagde, huad vil vi || gjøre i dag, det er s. lbs dag, vill vi iche holde hellig dag, huad tøches eder, ville i lyde mig ad, da vil vi gaa thill øls; saa maa du driche helffuedes ild i din halv, gud haffuer befalet dig at arbeide din dagtiuff, oc iche sette dig till øls.

Eders sogneprest maa iche luche ederß kirchedøre op paa en aff de dage vden den faldt paa eders bede dag, paa det hand iche skal røffue eder eders retsongen arbeed fraa.

Och dersom hine lachefogder vill tage eders høylier eller segel fra eder, for i gaa oc arbeide paa samme dage, da skiuder eder thill kongens ordinantz, saa schulle i haffue vundet, oc de schulle haffue tabt; det er noch, ja alt formøget at paver och muncher haffue røffuet oc stollet eders arbed fra eder, at eders egen sogneprest, helder nogen vgudelig lachefouget thør iche det nu lenger gjøre, arbed for din føde, det haffuer gud befalet dig, hand haffuer ocsaa vnt eder hellige dage, noch flere end halffierdesindztiffue om aaret, gud giffuet at j vilde lade eders arbed paa dem och bruge dem retter end i gjør.

De holde mindst aff dieris helligdage, som skrige paa oß, lige som en hob olkrager, oc sige at vi haffue lagt helligdag udaff, de ere iche lagt udaff, men de ere hensatte till alle gudshelgens dag der schulle i finde dem, de som lede effter dem, oc lade saa ilde for deris skyld. Saa haffue 123 vi huerchen de dage eller de aalkrager at skøtte, men vil skiche oß effter thiden vdj denne klare evangelij liuße dage med vor hellige dage. Det er nu talet om guds helligens dage.

Huad er nu meere inden deße dørre som hør till en christens kirche nythe och gaffn? Vor predichstoell, den haffuer sin dag om aaret, som er midsommers dag, paa huilchen eders sogneprest schal giffue eder tilkiende, huad i schulle holde om eders predichstoel, och huorfor den er opbygget, och huad en christens predichers embede och befaling er. Thi s. Hans baptist, vaar en christen predicher. ||

Vort fundt haffuer sin dag, det er fastelaffuens søndag, da skall der prediches om Christi daab, och huad gode vi haffue der aff, at vi ere døbt i naffn faders, søns och hellig aands.

Vor høyalter haffuer sin dag, det er schiertorsdag, den rette gudz legoms dag, den anden vaar thill diefflens brug. Paa denne dag ad afften gaff vor herre lesus os sit legom och blod at ede och driche til en stadfestelse paa alle vore synders forladelse, gud giffuet at vi ville ichon det bruge thit oc offte, som nochsom tilforn er omtalet, paa denne dag schal der prediches om natvordens sacrament, huorfor det er oß giffuet. Her haffue i nu alle eders helligdage om aaret, søndage, høytidelige dage och andre hellige dage, vndtagen en dag som nu thages op udj vor thid, och kaldes fattige folches dag, de fattige udj huer sogn til gode. Och kand vere den dag om aaret en tiisdag eller torßdagen paa huilchen i tilforne vanbruge det vgudelig korsbyrdt, at løbe omkring ager och eng med korß och faune, och vaar en fastelaffuens leeg, gud til spott, och denne kirche til spee, min fader huuß, siger Christus, er en bedehuß.

Den dag kand en christen almue komme thill kirche och høre gudsord, gaa til sacramentet, siunge fredbøn etc. oc siden gaa hiem huer udj sit bye, oc legge tilsammen huad gud skyder i hoffue til de fattige, oc til andre som det kand schiffes iblant, som de gjorde udi den ugudelige 124 korsbyrd, och gaa saa hen i byen, til dem som sidder for gierderne med en fad mad, och med en skaale øll, och gjøre saa dem en glad dag, de fattige til gode, huo det vill nu forsmaa och foracte, for hand maa iche lenger vanbruge sit ugudelig korßbyrd, den vill vi alle saa bede for. Gud giffuet at hand faar selff at vide huor de fattige och arme liide, inden hand dør aff verden. De fattiges deell bør mand iche at formindske, || men at forøge, ihuad mand skempter, vi haffue alle seet vor første dag, och ingen vor sidste dag, vi veed aldrig huor det kand gaa oß førend vi dør aff verden, lader os iche forringe de fattiges deell, nu er der thalet om hellige dagene.

## Om bede dagene.

Desligeste bør eder at søge til kirchen paa eders bede dag om oensdagene eller fredagene, endog oensdagene er bedre der thill beskichet for det er møt i vggen, oc det aff guds oc kongen! befaling saa lenge som i seer denne baffuen staa op paa denne høy her ude, oc vide aldrig naar at fremmede fiender offuerfalde oß enthen nat eller dag.

Vi haffue vel fortient blodstyrting, saa at vi skulle vaade op thill vor knæ udj huer andres blod: slaa vi ey



vor forældre ihiehl vor egne børn oc saadant mere, er vi iche deylig dieffuels børn her udj Siællandtz land, om gud villde bruge retten med oß, derfor er det thid paa at vi falde ind tilsammen, och bede gud affvende sin vrede fra oß.

Eders sogneprest schall prediche den halffue stund, den anden halffue stund schal hand sidde her paa sine knæ och siunge fredbønen, och degnen schall sidde hißet neder huoß eder ved fattige folches bloch, oc i schulle alle suare med hannem, fri oß nu ô herre gud. Huo vilde iche det suare och robe thill gud i saadan en farlig thid, som et barn raaber thill sine forældre, naar de haffuer rijset offuer 125 hoffuet, och vilde quiste paa. O fader lille giff mig thill for guds skyld, ieg vill aldrig tider fortørne dig, o moder lille slaa iche nu miere, ieg vil aldrig thider giøret, er det iche saa thid at vi robe thill gud.

Nu gaar det fæ, oc faar och føder paa marchen, du haffuer lyst och glæde der aff, naar du henter det hiem. Det er end nu got, emeden her løber rytthet och landsknecte och bodzknect || igienom landet aff en konges och herres befalling, om de ellers ville fare skellig affsted med fattige folch, naar du seer dem tilgode, da est du din konge och herre hørig oc lydig, och vor herre Iesus giffuer dig vel miere igien: thi at di ere de som skulle hielpe och beskierme land och rige, och haffue end ocsaa deris loff vdi schriffthen, om di ville hellers retteligen bruge dieris embede oc vere tilfredz med deris sold. Men naar her kommer fremmede synder ind offuer hoffuet paa oß, saa føres hen for dig, huad nu gaar paa marchen, din hørstru och dine døttre skiendes for din øyen, du maat selff ad skoffuen heller miste det liff, sadant haffuer feide met sig at føre, ieg throer at j haffuer end forsøgt sadant her i Seelandt saa vel som andre steder her i riget.

Derfor er det thiid at vi komme thilsammen och bede om fred, fred, fred, huo vilde iche æde sit brød och haffue fred och roe, hoß sit bord, huo vilde iche ligge med rou vdi sin seng om natten; da lader os alle hielpe thill vdi Iesu naffn, at vi motte faa fred, saa skulle i see, at gud vil end spare oß fremdelis, saa at vi kunde faa i bedre och bedre thidende at høre, nest gudz hielp.

Huo her ville nu forsmaa vor naad: herres befalling och iche vilde søge hiid til fredbøn met andre christne, alligvell at hand er iche nød och tuongen till at vere her borte, daa vaar det at øndske aff gud i himmelen, at hand motte faa ufred inden sin egne dørre, at det onde hand haffuer i sind, skulle iche komme ud offuer den fattige almuffue, men bliffue hiem thill hans eget offuer hannem och hans huß.

126

I skulle end ocsaa selff giøre eder bededage, saa tit som j finge almindelig plaffue udj eders sogne, med fædø, faardø, lambdø, folchdø etc. paa det gud vilde dis før tage samme plaffue fra eder igien. ||

Och det som mand ringer 3 gange om leffuerdagen at afften, søndagen at morgen, eller andre thider som vi pleye at kalde marikloch, det er rettelig fredkloche; da schulle i besynderlig bede om fred, oc i den sted som i pladderet da, hill Maria ud, oc vaar ichon en vanbrug som thillforn er beuist, da kunde i lære denne fredbøn aff eders sogneprest, oc læse saa thiit som i høre fredklochen ringe. O herre gud giff os fred i vor dage, fordi der er ingen anden miere, som for os kunde stride, end du selff, vor gud allene.

Den kunde j læse 3 gang, imod huer gang at det ringer fredkloch, det er nu talet, om vor fredbøn, fredkloch och bededag och en summa paa den tridie part aff min handel om hellige dage.

127

## DEN FIERDE PART.

### Om de fattige.

Nu ville vi see, huilche de fattige ere førend vi skilles adt, paa det at huer kunde kiende sine fattige, och vide at besøge dem med gudz allmyße, oc anden trøst och husualelse.

De første fattige er de som ligge indlagt i hospitalet i Kiøbenhaffn oc andersteds omkring i Seelandz land, der deris bud kommer her om til eder om guds almøße til dem, i haffue nu iche munche och mulestøder at giffue eders almøße, som kommer med en palz oc øyentrycher, och krystet øyen ud paa folch, med en Abraham, med en sech paa bagen, och tog bode oste, bode er gode, sagde munchen stop ind ichon i sechen, det er afflagt. Men vilt du see huem du giffuer din almøße, da naar du kommer thill Kiøbenhaffn, och

haffuer der noget at gjøre, gach ind i Hellig giestes huß møt i byen, der skalt du finde en aaben dør for dig, gach der op ad den ene side, och nær ad den anden, och see huilche mange arme almyßehoffder, der ligger paa de senge indført aff gandske Sielandz land, || der næse, øyne, och mund er aff ædet aff pocher och verch och kræfft, der arme och been er afrunden, och endnu ligge och rynde aff orme och madicher, oc staa iche til at læge udi deris liffs thid.

Iche ligger du der inde, oc ieg ey heller, end dog vi haffue det saa vel fortient som de haffue, och at de skulle see dem i speyell paa oß, som vi nu maa see os paa dem.

Ieg vil iche andet befale eder om dennom, end at j ville gjøre dem den skiell som i vilde haffue aff dennom om i vaar der inde, oc de her ude, naar dieris bud kommer 128 om til eder iche alleniste med mad och penghc och korn, men ocsaa med en sengkled, et laggen, et gammel hondkled, forkled, halskled, at \* dem hiem till de fattige at \*tøre det voer och blod aff deris pochede ansict med.

Och huis gamle kleder som hør thill diße andre gammel alter, och kircheverier haffue iche behoff, huerchen til eders høye alter eller til eders hußarme, da kunde de dennom heden til de fattige vdi hellegestis huuß, heller end de henge her inde at rynde.

De andre fattige, er fattige peblinger, som fanger loff at komme hiid til eder oc siunge for æg, till papiir, skoe, bøger etc. hielper dem, da hielper i gudz ord paa foede, fordi de ere di som skulle prediche gudsord, end naar vi ere døde fra denne verden, och gode christen borger finde raad thill at behielpe dem med hußlye oc gudß almyße.

De tredie fattige ere de, som iche haffue selff huß, heller oc at de ere saa langt fra deris eget huß at di iche kunde naa den, de komme oc bede der om hoß eder; laner dem gierne huß i lesu naffn, lucher intet eders dørre for dem, der er jo flere øyne i gord, end di 2 der komme thill din gaard, at du tørst iche sige, de ville stielle fra dig. Stieller di noget fra dig, da bliffuer det verst deris eget, iche bliffuer du till en stacharl derfor, || men det kommer thil gallie och till ballie med dem. Laan gierne huß i lesu naffn, och vær fuld glad, at gud haffuer unt dig huß at laane andre, vilt du gierne iche giøret, da thør gud som haffuer unt dig huuß bliffue vred paa dig, oc tilstede at der kommer ild paa alle fire hiørner paa det hus, at du schalt siden gaa med din hørstrue oc børn och tygge huß afs andre, saa pleyer det at gaa med dem, som iche gierne vild laane huuß.

Och i dannequinder naar der kommer en gest til eders huuß mødig och trett, \*da henger en kedel vand offuer ilden, och vill i iche selff giøret, da lader eders pige eller hannom selff thoe sine fødder, som vor herre lesus toede sin 129 apostlers fødder. Thi saa siger s. Povel i sit sendebreff till Timotheum, at den qvinde er vel at hielpe aff fattige fol ches bloch om hende gaar nød adt, huilchen? Quæ sanc torum pedes lavit, den som toede sin gesters deris føder, naar de komme til hende. Fordisaa at et arm mødig oc tret menniske, som haffuer gaaet 6 eller 7 miile vegs om dagen, vilde saa gierne haffue noget varm vand hoß dig, som hand vilde haffue enten mad eller driche. Diße ere iche munche gierninger, men rette gode christne gierninger, der den hellige schrifft loffuer och prißer.

Hinne staader som iche nu lenger maa gaa til s. Iacob, oc anden stedz pillegrimsgang, men nødis til at vere udi land och leye, her med oß, fordi at de faa iche uden skarn och skalched aff deris gang, de pleye nu at vere ugudelig staader, som vi nu haffue vgudelige munche tilforn; nu nyligen ved Roeskild vdi et bryllup slog en staader en anden staader 9 kniffslag i hans arme krop, de lagde hannem der ned i kiærengaarden, mand seer iche mange her udj kirchen aff dem, men bleff her en brøllup paa søndag i sognen, da maa vel skee, at mand skulle end der finde ij eller iij aff dem, dersom de vaar nu iche tili fisken. ||

Dem maa i vel saa holdet med, at naar de komme och bede eder om guds almiße, da maa i vel høre om de kunde deris x budord troen oc fader vor, kunde di deris børnelerdom, da giffuer dem i lesu naffn, kunde di dem iche, heller staaderen er saa stolt, at hand iche vil læse dem op for dig, da kant du vel lade hannem gaa och pille sig, till hand vil sadant lære, saa gjør ieg naar de komme til mig, det er beder, at de lære med deris egen skade, end at \*dj skulle lenger vere saadanne vgudelige kropper oc bliffue fordømte.

De fierde fattige det er eders sogneprest och degn, om dem gich fattigdom adt, da er i forplictige at diele et støche brød med dennom, om i haffde iche miere, saa kier bør eder at haffue dem, fordi saa at de ere eders siellesørgere, derfor bør eder at sørge for deris legemer 130 igien. Aarsagen siger s. Povell der thill, at det som i fanger aff dem, det er aandeligt, men det som de fanger igien, det er legemlig, och skall her forderffues, heller bliffue her effter dem paa iorden. Det er det lille, som de kunde fødes oc kleches med endeligt och uendeligt, de er jo iche lige met huer andre; och dersom deris prestegaard eller degnegaardt bleff affbrendt aff vaadeild hellers kom hellers fald paa, da betencher j jo vell, at di er eders gaarde, oc iche dieris, det er iche arffuegodtz som mand siger: naar thieneren døør, saa maa alt hans fattige hustrue och børn flytte ud effter hannem, inden aar och dag. Derfor finde j vell raad at hielpe dem udj saadanne nød, huer bonde med en dags arbed, eller med en bindning huß op att setthe.

De sidste fattige er nu eders hußarme, oc andre fattige her i sognen hoß eder, som vi haffue nu tilforn i

dag talet om deris bloch, kornkiste, oc taffle som her bør at vere inden denne kirchedør, och naar i sidde hiemme udi eders huß ved eders bord, oc haffue en affvend rette || for eder, da venner eder thill at haffue en liden fad hoß eders store fad, oc slaa der en skeefuld varmt udj, och et støche brød eller fisk, huad gud haffuer vnt dig, oc lad saa din dreng eller pige løbe hen der med tuert offuer en gade, huor du vedst at sadanne er, veld dig en Lazarus ud, som du kant finde noget got, naar du brygger, bager eller fanger mad, der kand siden thage dig ind i himmelen igien.

## Om helligdoms gang.

Seer ocsaa till at i gaa gierne til helligdom, naar som i vide huad det er at gaa til helligdom, det haffuer och veret udj stor vanbrug, at mand haffuer besøgt de døde helgen, och forglemt de leffuendes helgen. Det er andet at sige pilegrims gang, och andet at sige helligdoms gang, naar mand vil det ret forstaa. Thi pilegrims gang hørde diefflen till, oc det kom hand affsted, men helligdoms gang, 131 det er guds befalling; huad skilsmiße er der imellom? Det vaar pilegrimsgang, endog at de kaldet det ocsaa vrettelig helligdoms gang at løbe hen til den døde iacob til Compostella, til Karop, och Vilsnap, och de 7 døde kircher i Rom, til det døde blod i Bystrup ved Roschild; thill døde Søffren i Holmstrop, thil det døde blod i Kipping i Falster; der och anden sted som diefflen gjorde sin ierntegen, och gogeledt vor øyen, oc vi løbe der hen, som ieg kiender mig end under hoben met, huorfor os bør at tache gud, at vi ere vdkommen aff den vildfarelie saa vel som aff andre flere, oc bede hannem at hand lader os aldrig mere falde i saadanne vildfarelse. Her haffuer hand giffuet eder eders daglige brød uden paa diße agre her omkring, och her haffuer \*hand skichet eder eders spisning inden diße dørre, her kand du fødes i denne sogn, her kand du dø bort, oc aldrig komme uden denne sogen, oc alligvel bliffue salig med gud, om du vilt ellers flicteligen lære din saligheds lærdom, at du tørst iche løbe thill andre steder oc staustryge effter: det haffuer ingen gaffn aff. ||

Der er en god dannemand till sogneprest bode i Holmstrop och i Kipping, huo did kommer med sin ugudelighed, de vise hand vel hiem igien, som de komme. S. Søffren er brendt op, hans bloch er heden thaget, du faar der intet saadant som du leider effter.

Der vaar en qvinde i fiørdt i Flacheberigs herredt, hun stod aff sin geyløshed, oc loed sit barn falde fra sig, oc styrte halsen sønder paa sig, hendes hosbond vaar iche hiemme, hun vaar reed for hendes hosbonds tilkomst, oc tog det døde barn udi sin faffn, och løb hen offuer till Kipping fem miile veys; der sognepresten formerchte at hun vaar did kommen i den meening, saa vnderviste hand hende rett, och hun lagde sit barn der i kieregaarden, och gich hiem til Siælland igien, ieg motte end læße hende vdaff for det och andet mere, nu ieg var der i visitatz.

Bliff ved din sognekirche, oc hør her din saligheds lærdom, oc forlad saadanne vgudelig væßen; Aarons riis oc 132 orm sluget de andre orme vdi sin hals; saa sluger vor troe saadanne falske iertegene, oc gjør dem til inthet och ligger dem øde, for grundsuppen om helgens falske dyrchelse och paakald vaar ond och affgudiske, er oc iche plantet aff faderen, men aff faderens uvenne diefflen, derfor maae det altsammen opryches med roede.

Men helligdom, det er at gaa om hellige dage besynderlig til guds helligdom, til guds leffuende tempel, det er, til leffuende iacob, Søffren, Anne, som ligger paa sin siuge seng, til det leffuende kiød och blod som ligger der, och svijer och vercher, at nar du haffuer fanget din siæls bespisning, udi din sognekirche, søndage och helligdage, oc din legems spisning hiemme ved din bord, saa tag din naboe med dig; heller gach enne om ingen vill gaa met dig hen i sognen eller bye som du vedst, at saa||dan en ligger paa sin fiugeseng, sid och trøst hannem til det ævige liff, som du vilde selff vere trøstet om du lost paa din siuge seng: ere de fattige tag med dig et styche brød, smør, ost, eller mielch, huad gud skyder dig ihue, och vederqveg det hungre hierte, som du vilde vere vederqveget om du haffuer saadanne behoff, der om vil Christus høre regenskab, naar vi komme fram till dombs, ieg vaar hungrig, da gaff i mig at æde, ieg vaar tørstig da gaffst du mig at driche; huad følger nu effter? ieg saa paa min siuge seng, da søgte du mig; der staar iche du løbst till s. iacob, da søgte du mig staar der; seer till huor i søge huer andre. Det er bedre siger schriffthen at gaa till grædhuß end til gildhuß. Thi udi grædehuset finder du vor herr lesum selff udj, den arme Lazarus finder du der liggendes for dørren for dig.

Men dersom du vilt io gaa fra huße till helligdom, da gach her heden til Haggsted der skalt du finde den fattige gammel sogneprest her lens paa sin sotteseng, och hans fattige siug hustrue vdi en anden vraa paa sin seng, de haffue huerchen for dem eller for dieris smaabørn at brende eller bide, tag din helligdoms poese paa din bag, och lach der hen, da gaar du retteligen till helligdom.

Vilt du lenger fra huße, da vill ieg viße dig huor du schalt gaa hen, till helligdom, gach bort thill Farendeløß det ligger hos Ringsted, der schalt du finde en mand sidde paa sin egenbench, om hand \*er iche vdaffue med sin gester, der \*de sette hannem, der thage de hannem vell igien, hand løber iche fra dem, nedent ved hans beltsted er halff borttagen, oc kand inthet røre den part, huad igien er offuen hans beltsted, det er besæt med diefflen, gud bevare oß.

hand hæder Hans Skram, ihuo hannem kiender, byen heder Farendeløß, vel skal skalchen teche sig hiemme till naar du kommer der ind til hannem, saa at sidde oc æde oc driche || med dig, men vilt du ichon saa sige: kiere Hans lille kunde i eders fader vor, bede i noget om dagen; lader mig høre fader vor, da schalt du see, huor det arme blodige hierte der dog er gudstempel, alligvell det er besæt med fremmede giæster vilde gjerne haffue fader vor aff munden paa hannom, men hans tunge hun foldes firefold, saa at \*hand bidder paa sin tunge som en hest slar och bidder paa et bed, och vilt du echon falde neder paa din knæ oc bede hoß hannem, da schalt du vell see huad lade hand schal gribe, huor hand slar sin hender op i veyret oc skriiger och skraaler. Och huor tit hans mund drages och vreges heden till hans øre, om hand gaber att du motte stoppe bode din næffuer udj hans halß, och hans øyen staa aaben, oc røde som en ild, hand kand iche luche dem thill igien, saa lenge som staa paa. leg vaar der iche lenge siden, oc en heell almue med mig, blodet det rørde vell i oß aff saadanne en siun, men dog kand diefflen inthet giøre oß, førend gud vil at vi skulle drage, som hand nu drager, da vill \*vi ocsaa bede gud, om en god thaalmodighed.

Giffuer eder hen och trøster hannem, hans fattige moder och hendes fader, de findes gjerne der inde hoß hannom; der haffue \*i en dejlig grædhuß at søge thill om hand er iche udaff med sin gester, gud giffuet at hand var; der er 134 jo giordt bøn for hannom nu miere end udj halfftridie hundrede sognekircher, som ieg haffuer offuerfaret med den arbed och flyttighed ieg gjør i dag hoß eder, saa vil vi endnu ocsaa her, førend vi skilles adt bede for hannem, at naar gud vill hand skall iche lenger vere vor spegelbog, hand vilde da læße hans bond for hans kiere søns vor herres Iesu Christi skyld, amen.

Ville i endnu gaa lenger till helligdom, da gaar hen hoß Kiøbenhaffn thill et heder Gientoffte der udi kirchebyen skulle i finde en || dannequinde, udj hendes hosbonds gaard udj en hiørne, som den altervraa her hoß mig, udi fem samfelde aar, natt och dag, huo der giffuer hende en serch i dag, met aarloff at sige, i morgen er den røffuet i tusinde støcker, oc ligger om hende, och hun rober oc siger, gud bedre mig ett, gud bedre mig et arme qvinde, at ieg bleff fød till verden, at ingen kand vide andet, end hun er falden i mishaab, indtill gud vil det selff rette och bedre.

Vill i io gjerne gaa till helligdom, da gaar til saadanne och till hospitaler, och huorsom i finde de siuge och sorgfuld, det hør gud thill, men huad gieide at det bliffuer eder nu langt svarere, end at j løbe tilforn hen till s. Iacob, til Kipping och andre steder, huad gud befaler oß, det vill vi oc saa nødig thill, men diefflens lærdom, følge vi strax effter, och gaa langt heller lengre vey till dieffuelens capelle, end stachede vey thill gudz tempel, nu huer tage vare paa denne rette helligdom som hannem ligger magt paa, det er der om thalet.

## Om testament gaffue.

Naar i skulle døe aff denne verden, da seer i til, at i gjør et got testament, som vor herre Iesus gjorde for oß der hand gaff os sit legom och blod at ede och driche, i skulle intet haffue fra denne verden med eder, vden hues den bare natur kand skiules med, det andet bliffuer effter eder.

135

Fire ere i forpligtige till at giffue i eders testament, i som haffue at giffue udaff, thill eders sognekirche som eders forældre haffuer giffuet thill for eder, der kirkegaard, och kirche iord haffuer deris naffn udaff: thill eders sogneprest, thill eders sognedegen: och til de fattige udj eders sogn; i hospitalen eller andenstedtz, och huad dennom saa giffuis i testament, bør ingen at rygge tilbage igien, men fougden || i herret bør at lade kircheverie, fattige folches verie, och andre som haffuer der udj at sige, sche lou och ret derfor, som for andet vitterlig giæld, saa fremt som det iche er imod den loug, som er, om nogen giffuer bort miere end som hans hoffuet lod er. Det er thalet om de fattige udj Iesu naffn som er den fierde part aff denne min visitatz her hoß eder.

136

## **DEN FEMTE OCH SIDSTE PART**

### **Om nogle andre nødactige artichler, bøger, bandt etc.**

Nu vill vi strax med det allerkorteste ende denne sidste part, vdj lesu naffn, oc saa befale huer andre vor herre Iesus. Først om bøgger.

#### **Om bøgger.**

Schulle kirche verier kiøbe till sogneprestens och sognedegnens behoff, bøgger, och skall hede kirkebog, som kirche kue, och indskriffues vdj stoelen, oc bæres frem allethid paa regenskab, det er iche end mange, och er fordi snart kiøbte, och naar i end haffue dem en thid, saa thør i aldrig kiøbe flere, prousten kand giffue eder tilkiende aff ko: ma: ordinantz bog huilche de ere bibel, postill etc. oc er gierne fall i Roeskilld en paasche marchett; diße gamle bøgger er iche nu lenger duelige til nogen brug i kirkerne; dißbedre bøgger i holde til kirchen, dis rigeligere faa i gudzord att høre, och huad i faa for kirkethiennere, bliffue dog bøggerne altid til kirken, som andet kirchens inventarium.

#### **Om band.**

Band skall eders sogneprest setthe ij gange om aaret, i det allermindste effter kongens ordinantz, den søndag for juull || och den søndag for paasche, da schall hand vare dem alle adt som iche maa gaa till sacramentet, som er aabenbarlig manddrabere, hoerkarle, skiørleffnedtz folch, bolerfolch, aabenbarlig slemmer och demmer, aabenbarlig løgnere, bander, oc svermere, som iche er affløste; huorlunde 137 kand den hellig aands naade vere udj dit hierte, som saa mange schoch, gud voct och var oß, dieffle fliffue udaff hans hals, hans fattige næste thill onde, gid thu faar eta Haffuer du saa mange at giffue bort, huilchen hob maa der vere ind igjen, du haffuer at fare med hen till helffuedes grund, din tunge er en liden lem, men hun forkaster din salighedt saa snart som mand velter en vogn.

Mand siger, enddog ieg veed iche sandhed der om, at den fattige mand udj Farendeløß schulle haffue bandet sin giest udj sig, hand schulle haffue thaget en schaal fuld met øll och sagt, gid ieg dricher saa mange udj mig som her ere taare udj &c. Huo veed der thør vel vere saa mange udj hannom, som hand sagde thill mig, der hand kom til sig igjen, Peder det kriller och miurler udj mine beene och laar som der vaar tusind spurre i dem. Vi haffue end : om en i evangelio, der vaar en schoch dieffuell i hannom, huor mange ere i sagde Christus, de suarede, vi er en skoch, det er 6666, du tørst iche regne dem op i schoch, heller i tønder thall, di ere vel selffvillige til rede noch, och er en stoer guds naade och mischund, at engong som du: haffuer dem allerslemmiste fatt udj din mund, de bryde iche da ud i øygen, næse och mund, som de gjør nu udj den fattige mandt.

Siden schall hand, saa thit oc saa offte bandsette de ulydige som haffuer thre gonge i det mindste paamint: dem, och de ville da iche rette och bedre dem, oc det schall saa gaa thill, adt naboer och gienboer som boe hoß schendige folch, som før et vtilbørligt || leffnet, dem bør at vare sognepresten adt, huo de ere, ellers er den saa goed der holder som den der floer, de maa iche tie met saadanne folch vden de vil bliffue fordømt med dem, och det pleyer end tit at komme ild i en mands huß udaff naboers huß, oc de som boe hos saadanne folch pleyer vnderstundem at faa en beenleg aff huden med, derfor er det tid paa, at i giffue sadanne thilkiende for sognepresten, at guds fortørnelße, liffs och siels fare kunde borttages.

dem 3 gange udj det minste, om de ville rette och bedre dem, och dersom de foracte dieris sogneprestes salige vnderuisning, da kand hand fierde søndag der effter sette deris naffn paa predichstoelen: thi aabenbarlig synder, skulle haffue aabenbarlig straff, och da kand hand saa sige: herre gud naade oß, vi robe och schrige aff predichstolen, vi undervißer och formaner, det hielper intet, den lede dieffuel vill ocsaa haffue sin capell her hoß, dog bør oß at bryde dem neder, paa det at guds kirche kand disbedre bliffue ved mact, oc diefflens linier kunde sønderbrydes, eller er det vor dom, om retten schal haffue sin genge, at vi schulle fordømmes met dem, derfor kand ieg iche lenger thie, saa heder den mand, saa heder den qvinde i den bye (i den gaard) de haffuer ført, och fører endnu et skendig leffnet med boerie: ieg haffuer lønlig, ieg haffuer aabenbarlig paamint dem, som de skulle iche selff andet sige, ia gud aff himmelen skall vere mit vidnisbyrdt, at ieg haffuer giort met der thill, endocsaa hoß dem som hußer och hæler diße horefolch.

Derfore vil ieg gjøre mit embede fyllist, bode imod den ene och den anden, saa vel imod den som holder som den der flaar, ieg setter dem her i dag i gudz bandt, i naffn faders, søns och || hellig aandz amen, och lucher dem ude sra det høyverdige sacrament, och fra christens menniskens aandelig sælskab och meenighedt, indtill saa lenge at de rette och bedre dem, och bliffue her igien, aabenbarlig affløst, oc denne gode almue beder for dem till gud, och giedes da offuer dem, som engle giedes i himmelen offuer et søndigt menniske som kommer till anger och ruelse.

Diße emellom kunde j gode christne vere dem ubeuart, at i iche haffue idelig omgiengelse med dem, indtill de rette och bedre dem igien, och derfor maa de søge til kirche och høre gudz ord, at de motte end omvende sig, 139 men iche maa de gaa thill sacramentet, och ey heller vere her tilstede, lenger, end som fader vor er siunget her for alteret, oc de høre klocheringen, da schulle de pache dem ad dørren: huis de her udj saavel som udj deris synd forhærdes, och inthet skøtter om gudz riis, da luche de dem selff ude fra all den giede i himmeriges rige er, och forbinder dem under all den pine udj helffuedes affgrund er, foruden den legemlig plaffue och piine, som diefflen aff gudz tilladelse, skal kaste dem paa och veldige och krafftige regerer offuer dem som en tyranne offuer sin skattebønder, for di høre hannem thill, saa lenge som de fører saadant et leffnet, och bliffue dog til arme stymper och stachkarle paa det sidste.

Siden der effter naar mand formercher at de skøder intet om gudz riis och straff, da bør kirkeverier met sognepresten at giffue hærredtzfogden deris naffne och ugudelig væsen tillkiende, och hand da forbiuder dem sognen och hærredt, indtil de haffue veret for Roeskild dom, och pleyet der enthen minde eller rett Her maa nu di gode herrer geislig och verdslig, som haffue befalning at sette dom och landmode, see dem || om, at de steffne saadant folch for dem, effter ordinantzens liudelse, och retthe alle de sager som de ville forsuare for gud och vere bekient for alle mennisker, først at di fattige som haffue en rett, och en slet och klar sag, iche schulle tit fare det lang veys til glippe, oc der udoffuer falde i mißhob och komme udj liffs och siels fare for et hoffuedes skyld som vil fordriste sig thill, udj denne klare evangelij liuße dag at rette alle sager vd effter den gamle papiske handel och blindhedt som findes udj kirchelougen. Saadanne mand om hand findes der iblant kunde di ey jo viße hannom for dørren sin vey, oc selff dømmes vdi samme sager met en god samvittighed, dertil med ocsaa, at horefolch, skiørleffnere folch och bolerefolch motte faa en straff, at gudz och menniskens fortørnelse maatte formindskes jo meere och meere.

140

## **Om ecteskabs sager.**

Dette vil ieg oc sige eder til trøst om her er nogen, som haffuer handel oc trette med huer andre paa ecteskabs vegne, heller om manden er løben fra qvinden, heller qvinden fra manden, at dett staar iche saa met din sag som du gierne vilde, da er der skichet iiij tider om aaret, paa huilche der bliffuer landmoede vdi Roskild, der om kand du raadslaa dig vider med din sogneprest, oc tage din sag beskreffuet, och giffue dig der hen, paa det hob, at du kand der faa dom for dig, och en vidskab, hurledes du motte leffue med en bedre samvittighed.

## **Om hoerfolch, baaler och skiørleffnedtz folch.**

Saadanne skulle och steffnes ud till Roeskild dom, och der || straffes, oc andet paa herreslot och gaarde, som i nu formerche jo, at de straffe dem till Kiøbenhaffns kag, till Callundborgs kag, vdi kuulhuset i Roskild, huor altid bør at ligge X eller XII skoele riis, som det folch kand hudstryges met, paa det gud skal iche lade et helt land hudstrygge med blodstyrting oc anden plaffue, fordi at huor en skarns skøge er (med aarloff at sige) som lader sit legeme vanbruge, da motte j saa gjerne haffue en vlff her paa eders march, thi hun gjør skade.

Der sadde tilhobe 2 naboer nu i aar paa herris himmelfards dag vdi deris egen bye, som heder Hæm, och ligger straxt vden for Ringsted, oc drach en skaal øll met huer andre, da kom der en skarns qvinde ind til dem, oc de begynder at sidde och trettes om hende, saa lenge at den ene slog den anden all død paa samme sted, och motte hand oc selff miste sit lifff der offuer, om ieg er ellers ret foresagt, det er jo vist at thoe miste deris lifff, for den ene qvindes skyld.

Ia huor mange miste deris lifff i Kiøbenhaffn for den 141 Rosengaard vaar ved magt, iche viisker bødelen sit sværd saa tiidt ud vdi denne thid, som hand gjorde i den thid.

Nu hun haffuer ont øll i hendes kande, dricher du det aff met hende, du faar bode scham och schade, och bermen bliffuer til pocher och andet ont som ieg vil iche neffne for skam schyld. Saa at de vngekarle som løbe thill hende som en hob hunde (med aarloff at sige) løber till en teffue; de skulle paa det sidste nedsmøres oc bliffue forderffuede: huor mange bliffue saa forderffuede aff onde quinder.

Och eders egen dötter som vaar nu her oc læst for mig, goede erlige piger gaa offuer deris thid bliffuer XX eller xxiii aar ja xxx aar oc iche kunde komme thill et skamløß brød, ||men maa saa gaa hæn vdi liffs och siels fare for en skarns skiøges skyld, som ligger och dibber vdi en sogen, och forhindrer ecteskab statt.

Thi all den stund at vngekarle maa bole met en skarnsqvinde, da giffte de dem iche med nogen dannemandz dötter, och der som fult sadant skarns folch er udj sognen, der bliffuer iche mange brølluper i den sogen.

Ia formercher hun at nogen aff de vngekarle som bole met hende, vil begynde aff foreldernes, slegtes och venners radt at giffte tig udj herren, straxt faar hun sin kaabe paa fit hoffuet, och hæn oc søger hannem op och faar hannem fat bag en lade, och skriffter hannem.

Iens ieg haffuer hørt at du vilt nu giffte dig, du Vilt haffue den mands datter, vilt du haffue den bredmundet piige, den langnæbet dieffuel, mig vndrer nu huad du nu haffuer fanget for et sind (saa begynder den taske at snibe och grede) alt haffuer du loffuet at du schalt end lenger bole med mig, ty hy hye, saa tuder hun, oc vil forhindre ecteskab den skarns hud.

Det vaar jo tusindmaal bedre, at hun arbeide for sin brød till gud sender hende selff et gott buod paa ærens vegne, end at hun schall forderffue vngekarle, och forhindre gode piigers gifftemaal, oc gjøre deris forælder harm 142 och sorig, oc sig selff her en ævig scham, och hißet en evig fordømmelse.

Her vor vel en god formaning behoff, først til hine vgudelige byefogder vdi kiøbstederne, som vil beskytte och bescherme saadanne skarns qvinde til onde, oc iche till gode for en gylden, heller for en sildegarn, heller ellers en skendige bade och vinding, huor med de selge synd oc fordatninge synder || der Christus tolde død for, och betenche iche, at di ere derfor forskichede til byefogder at de schulle affverie synd och skendsleffnet udj en stadt, och iche styrche eller stadfeste sadant folch vdi synd oc guds fortørnelse; du syndselger faaer at gjøre en skarp regneskab derfor, du vidst vel at det vaar got at vere fouget, skulle mand iche gjøre regenskab, derfor tench paa regenskabs thiid som staar endnu for.

Desligeste vaar ocsaa behoff at formane vgudelig edellfolch, hærredtzfogder och slodtzfougder, at de huerchen tage haffre helder andet aff saadan folch, och tilstede dem derfor at føre et sebendige leffnet, helder tage dem op paa herregaarde, oc holde dem der till et skendige vanbrug, huilchet gud vill dog endelig straffe paa dem som det gjør.

Den tridie formaning vaar her behoff, til dem som huße och hæle dem, och selge deris øll och brendviin med sadant folch i kiøbsteder och paa landsbye, mand thør iche sette luß i skindkiortell, hun kommer vel selff: du tørst iche belade dig met fremmede synder, du haffuer vel noch udj din egen sech at bæere till mølle, naar du schalt fram til dommen.

Tiff oc tiffuens compan dem henger mand op, naar mand faar fatt paa dem, hui maa iche horer eller skiøger oc deris companer, det er, de som bole met dem, och de som huße och hæle dem, iche hudstryges til kagen, helder till gallietræet.

Tager det onde fra eder, saa vil gud giffue eder det gode, men ville i beholde det onde hoß eder, saa faar i 143 aff gud alt ont til det onde. Nu om diße formaninger vil ieg en anden thid talle meere om; thi ieg trættis nu fast; vi vil gjøre en ende herpaa i Jesu naffn. ||

## Om samkomme.

Naar i komme thilsammen och schulle driche en skaal øll offuer eders tørst med huer andre, da fortaler ingen, lad huer vere god for sig, sidder iche oc regner op fra den ene byeende och til den anden som de ugudelig gjør. Nu sider næsen iche vdi hoffuedet paa dem, som de vilde haffue den skaaren, nu vide de en lach met huer menneske och vide inthet, først de seer dem om da er de selff allermest beskyt oc beklichet, fordi at den som gierne vill fortale en anden, hand bliffuer gierne selff bode til scham och skade inden hand dør aff verden, fortaler ingen, sider heller och siunger en god viße tilsammen, och naar du est glad, saa gach hiem met din høstrue, oc lad hende faa en god afften, naar du haffuer hafft en god dag, spild iche din berme paa hende, sett hinde iche till ret naar du est druchen och fuld, det gjør ingen dannemand. Haffuer hun brøtt dig noget imod, huorfor du jo vilt underviße hende, da gjør det naar i er lige om morgenen tilsammen i sengen, eller naar i er kommen op oc er baade fastende oc ædrue, och lad end da ingen høre der paa, om du kand undvere det, paa det at du skalt iche selff komme din høstrue i vanryet. Tag hende vdaff til en side oc giff hende din meening tilkiende med gode spagferdige ord. Kiere høstrue det oc det haffuer ieg hørt om dig, saa oc saa bær du dig at, i det, oc det støche, ieg vil iche haffue sodant miere, ieg varer dig adt tilforn, gjør det iche thidere, ellers skall ieg tage dig til mistøche, der maat du fri forlade dig till, merch at ieg haffuer sagt dig det.

Det haffuer lempe met sig, oc iche naar du est fuld och druchen, huad veed en arm fuld stimper, huorlunde 144 hand schal sette sin høstrue och huus tilrette, en seng er hannem best, endog iche ingen schulle driche sig fuld oc druchen, det er en sviinleffnet, at de kailer || dig Peder slemmer, eller Madtz draachen paa det sidste.

Forvar eder at i iche sidde natthen offuer oc slemme, alle natdriche oc utilbørlig nathvecht, som er huægehors, huidebørn, iullebuch, huggetønde, daartønd i brøllup oc andet sadant er altsammen afflagt, til landtztung under kongenß sværdtt, huo der findes met. Din seng klager iche paa dig, mand pleyer at sige at 4 raffne de gjør en dieffuel, dett er iche sande, for raffne er gudz gode creatur, som andre fugle, men 4 natraffne som sidde och slemme natten offuer met huer andre, de haffue den femte hoß dem, det er, dieffuelen, hand kommer dem om halß oc i haar sammen med sverdt och kniffue, saa at de gjør huer andre det kortheste. Nu greder hustruen, nu tuder børnene, nu kommer slect och venner i fald, nu haffuer du forkast all din vælfardt met en schaaløll, mott du iche nu schamme dig for gud oc alle hanß hellige engle? huo der vil haffue den sidste driich, hand schal haffue den første puust, der vil iche andet bliffue aff.

## Om sognesteffuene.

Eders sognesteffne er eders raadhuß, eders capitelßhuus, dem schulle kircheverier vare til huer søndag om nogen haffuer der noget at handle: och naar i kirkeverger kunde spørge nogen sted vdi eders sogen, huor thoe haffuer vndsagt huer andre, oc vil slaa huer andre ihiell, da schulle i straxt om søndagen der effter, tage dem for eder paa sognesteffne, och tale dem imellom tho eller 3 om den ene, och 2, eller 3 om den anden och drager dieris hierter tilsammen, och ligger deris hender tilsammen, och forliger dem igien, saa fortager i manddrab, saa forthage i sagefall, saa thør gud helder hærichaff iche straffe eder, i vide vell at hærscaff de straffe oc tage pendinge, dem bør at giøret, 145 dersom de ellers farer redlig oc iche uskiellig aff||sted med deris sagfald, ia vilde iche de straffe, da vil gud selff straffe, och naar hand bliffuer vred och straffer, da maa vel skee at hand løffner dig iche et fæhoudt i din gaard; men den er endnu den beste barn som straffer sig selff, den thør huerchen gud eller mennesken straffe. Saa bruger nu ederß sognesteffne rett, oc seer vel nøye till, huad sognevinder i giffuer ud, at der er iche falsk i pølsen, oc kommer eder siden om øyen at i bliffue igiendreffuen mend, oc saa siden giffue eders midmertz penge ud, heller helderß at viße tilbage fra loug och toug och fra dannemendt

Du mienæder var din finger ære och bodzlod.

Du tiff var din øre, hud, och halßbeen. Du skiøge var dig at du faar iche en serch; du troldqvinde var det liff. Du manddraber, var din halß for den sverdt, mandelig var sig selff som magt paaligger, du eit adtvaret.



## Om calente.

Ederß togneprest oc sognedegnen schulle søge til calente her i hærret med andre prester, at de kunde altid vide huad de endrectelig med andre schulle lære eder, och: schiche dem effter kon: mayt: ordinantz i alle maade, som de vide at kunde rethe dennom effter den calent boeg som ieg haffuer skreffuet dem til gode.

## Om prouisten.

Skall prousten komme til eder oc til huer sognekirche i denne hærredt engang huer \*aar i det mindste, effterdi at det er iche mig mueligt at komme til eder huer aar, ia iche huer tridie heller huer fierde aar, før ieg faar saa draget Siælandz land igiennom, om ieg maa end leffue, derfor skal hand komme huer aar, oc haffuer hand sin affskorn tieniste udj ordinantzen huad hand skal gjøre eder tilgode, som hand kand och veed at || rette sig effter 146 den proustbog som ieg haffuer ocsaa skreffuet dem oc eder alle til gode.

Naar hand haffuer gjort sin thieniste her hoß eder, da skall kirchevergerne giffue hannem en m. penge aff kirchens, oc saa møget mad, driche oc hestefoer, som hand, hans kiørsvend och heste fortere en stund rom heller 2, hoß kircheverierne, naar hand haffuer gjort sit embede fyllist, vil hand biude gester, saa betall hand selff for dem. hand schall fare ud fra set om morgenen oc hiem om afften igien, saa att der bliffuer ingen mere tyngte oc besueringe. Nu dette skall hand selff læse eder aff kong: mayt: ordinantzbog; saa staa i mig dette buod til met alt andet huad ieg haffuer eder tilkiende giffuet.

## Om superintendenten.

Ieg skal intet haffue huerken aff kirkeverier, heller aff eder for min umag vden kierlighedt, den vill ieg oc gjerne beuise eder igien allesammen, och huer serdelis och gjerne brede min hender vnder eders fødder, till all gode, min herre och konge forsørger mig, nest gud, min klede och føde for.

Saa betacher ieg eder nu kierligen och gjerne, at j haffue nu saalenge sidet stille och hørt huad ieg haffue at befale eder paa min herres oc konges vegne, forhobendes at i thage alle thing vdj den beste meening, oc intet ligge ud til det verdste, som hine ugudelig gjør, dem vi haffue inthet at schøtte, gud vere loffuet, huo der vil spotte, saa spotte sig, der kommer vel ild i spotterens huß och brender spaatteren inde, ieg er tilfredz met alle de løgn som de kunde tenche op och ølse vd om denne min visitatz, thi det koster mig liff och helbredt som ieg setter gjerne till her ude, paa det at ieg kand thiene || min fattige næste, det kiende gud, det vide och alle gode christne som ieg haffuer besøgt udi denne visitatz, som ieg thør, oc gud vere loffuet haffue min skudzmaall till dem allesammen 147 edel och vedell, riig oc fattige, oc vil gjerne sette min foed hoß den som haffuer der noget i at sige, oc staa hannom till all retthe for min tilbørlig dommere.

Naar ieg nu kommer igien, heller min effterkommere, om det bliffuer mig forkortt, som vi haffue ingen breff paa vort liff, da faar mand at see oc forfare huorlunde i haffue skichet eder her udi, met eders kirchetienere, hus, børn, naboer och næste, med leffnet och omgengelse; ia imod gud selff met ederß gudfryctighedt at søge til kirche, høre gudzord, gaa till sacramentet, loffue och tache gud, holde eders børn till degnen till skole, med retferdige thiende, offer oc anden tilbørlighedt som gode christne bør att gjøre.

Andet haffuer ieg iche at befale eder paa denne thid, men liff oc godtz, høstrue och børn, huß oc iord, ager och eng, oc alt det som i vell ville, befaler ieg udinden vor herres Iesu Christi beskiernelse, hans naade och miskunhedt och fred, vere offuer eder allesammen thill ævigthid. Amen.

Vill i nu vell gjøre oc bede en fader vor for den fattige mandt vdj Farendeløß som er besætt, och for den fattige pige udj Gientofft, oc for den sognedegn vdj Fersleff som er besott, oc for eder selff, at j || maatte begribe her, oc merche huad som i haffue hørt her i dag, oc offuer alt for en stadig fred, oc at vi motthe den rettheligen bruge, siger alle aff hiertet; fader vor etc.

Nu vor herre Iesum befaler ieg eder allesammen, god nat kiere børn lille, gud bevare eder udinden sin naade. Amen.

**Peder Palladius.**